

Универзитет Сингидунум
Депарتمان за последипломске студије
(по програму Факултета за финансијски менаџмент и осигурање)
Београд

Магистарски рад

**"Осигурање у функцији
раста и развоја сектора пољопривреде"**

Ментор
Проф. др Љиљана Јеремић

Студент:
Игор Момчиловић 18/2004

Београд, октобар 2014. године

САДРЖАЈ

УВОД	6
ГЛАВА I	9
ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКА ПОЛАЗИШТА	10
1. ПРОБЛЕМ ИСТРАЖИВАЊА	10
2. ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА	11
2.1. Научни допринос	12
2.2. Теоријски основ	12
2.3. Друштвена оправданост	12
2.4. Дефиниција основних појмова	13
3. ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА	14
4. ХИПОТЕЗЕ И МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА	15
4.1. Успостављене хипотезе	15
4.1.1. Генерална хипотеза	15
4.1.2. Посебне хипотезе	15
4.2. Време истраживања	15
4.3. Место истраживања	16
4.4. Методе истраживања	16
ГЛАВА II	18
ДЕЛАТНОСТ ОСИГУРАЊА	18
1. Преглед развоја осигурања кроз историју	18
1.1. Почети осигурања у античком свету	18
1.2. Осигурање у средњем веку	20
1.3. Настанак друштва за осигурање	21
1.4. Корени осигурања у Србији	23
1.5. Историја развоја осигурања у пољопривреди у Србији	28
2. Појам и дефиниција осигурања	29
3. Циљ осигурања	30
4. Врсте осигурања	32
4.1. Подела осигурања према природи ризика	32
4.2. Подела осигурања према предмету осигурања	33
4.3. Подела осигурања сходно начину управљања заједницом ризика	33
4.4. Подела осигурања према начину настанка	33
4.5. Подела осигурања према начину организовања	34
4.6. Подела осигурања према броју корисника	34
4.7. Подела осигурања према начину изравнавања ризика	35
5. Пласмани средстава друштава за осигурање	35
ГЛАВА III	40
ПОЉОПРИВРЕДА	40
1. Значај и основне карактеристике пољопривреде у Републици Србији	40
2. Специфичности пољопривредне производње	46
3. Пољопривреда у Европској унији	51
3.1. Заједничка пољопривредна политика	51
3.1.1. Реформа и будућност директних плаћања	54
3.1.2. Стратешка улога директних плаћања	54
3.1.3. Ризици у пољопривреди	55

3.2. Резултати остварени током 2012. године	55
3.3. Преглед тржишта пољопривредних производа	57
ГЛАВА IV	61
ПРИРОДНЕ КАТАСТРОФЕ	61
1. Уводне напомене	61
2. Дефиниција природних катастрофа	63
3. Преглед природних катастрофа у свету	64
4. Природне катастрофе у Републици Србији	68
5. Потребне претпоставке у борби против последица природних катастрофа	71
ГЛАВА V	73
МОГУЋИ ПРАВЦИ РАЗВОЈА ОСИГУРАЊА	73
1. Преглед тржишта осигурања у Републици Србији и свету	73
2. Делатност осигурања у Европи	81
3. Шеме осигурања у Европи и свету – основне напомене	84
3.1. Осигурања од појединачних и комбинованих ризика	86
3.2. Осигурање прихода	87
3.3. Осигурање пољопривредног газдинства (фарме)	88
3.4. Осигурање на бази индекса	88
3.5. Временске појаве као ризик у сектору пољопривреде	88
3.5.1. Однос између појединих временских појава и висине приноса	89
3.5.2. Управљање ризицима временских појава	89
3.5.3. Производи осигурања усева	91
4. Осигурање пољопривреде у Европској унији и елементи државне помоћи	93
4.1. Шпански модел подршке пољопривредном осигурању путем јавно-приватног партнерства	99
4.2. Политика франшиза у пољопривредном осигурању	101
5. Искуства Републике Србије са подршком развоју пољопривредног осигурања	103
6. Модел "изведене" или "условне" обавезности	115
6.1. Дефинисање правног основа	115
6.2. Дефинисање институционалног оквира	117
6.2.1. Друштва за осигурање	118
6.3. Надзор	119
6.4. Финансијска средства	120
6.5. Анализа ефеката	120
ЗАКЉУЧАК	125
ЛИТЕРАТУРА	

Класификација табела

1. Табела 1: Преглед осигурања по врстама у Србији у периоду 1935-37. година	27
2. Табела 2: Број газдинстава по величини поседа у Србији по попису 2012. године	41
3. Табела 3: Просечне зараде по запосленом у Републици Србији по областима делатности остварених у 2013. години	42
4. Табела 4: Преглед макроекономских показатеља у периоду 2002. – 2012. година у Србији	43
5. Табела 5: Учешће пољопривреде у привреди Србије у периоду 2002. – 2012. година	43
6. Табела 6: Индекс раста БДП и пољопривреде у Србији у периоду 2002. 2012 година	44
7. Табела 7: Преглед површина под културама у периоду 2002. – 2012. година у Србији	44
8. Табела 8: Преглед структуре сточарства у периоду 2002. – 2012. година у Србији	45
9. Табела 9: Структура пољопривредне производње у Србији у периоду 2002.–2012. година	45
10. Табела 10: Анализа могућности унапређења пољопривредне производње наводњавањем	49
11. Табела 11: Преглед губитака због суше по одабраним културама	50
12. Табела 12: Подела природних катастрофа	63
13. Табела 13: Десет највећих природних катастрофа по критеријуму економских штета које су изазвале током 2013. године	67
14. Табела 14: Десета највећих природних катастрофа санираних програмима осигурања у свету током 2013. године	68
15. Табела 15: Просечне економске штете по секторима у Србији	69
16. Табела 16: Преглед изложености сектора привреде утицају временских непогода	70
17. Табела 17: Висина премије осигурања у периоду 2009.-2012. година у Србији	76
18. Табела 18а: Преглед неживотних осигурања по врстама у 2013. години у Србији	79
19. Табела 18б: Преглед животних осигурања по врстама у 2013. години у Србији	80
20. Табела 19: Структура премија животних и неживотних осигурања у Европи	82
21. Табела 20: Структура штета код животних и неживотних осигурања у Европи	82
22. Табела 21: Структура улагања средстава фондова осигурања у Европи	84
23. Табела 22: Преглед висине премија и штета по земљама чланицама Insurance Europe	85
24. Табела 23: Преглед учешћа франшиза по одабраним земљама чланицама Европске уније	102
25. Табела 24: Преглед пољопривредних осигурања Компаније "Дунав осигурање" а.д. у периоду 2009.-2013. година	113
27. Табела 25: Просечна висина полиса осигурања усева и плодова у периоду 2009.-2013. година	122

Класификација графикана

1. Графикон 1: Структура тржишта осигурања у Немачкој 1939. године;	22
2. Графикон 2: Структура газдинстава по величини поседа у Србији по попису 2012. године	42
3. Графикон 3: Структура употребе воде по намени по одабраним земљама	48
4. Графикон 4: Релативни прираст приноса култура под наводњавањем	49
5. Графикон 5: Регионална дистрибуција природних катастрофа у свету током 2012. године	66
6. Графикон 6: Регионална дистрибуција економских штета од природних катастрофа у свету током 2012. године	67
7. Графикон 7: Релативно учешће укупне премије осигурања у БДП по земљама	75
8. Графикон 8: Развијеност тржишта осигурања по критеријуму премија по глави становника	76
9. Графикон 9: Структура финансијског тржишта у 2012. години у Србији	77
10. Графикон 10: Структура премија у свету током 2012. године	81
11. Графикон 11: Премије, штете и накнаде код неживотних и животних осигурања у Европи у периоду 2009.-2012. године	83
12. Графикон 12: Преглед улагања средстава друштава за осигурање у Европи у периоду 2001. - 2010. година	84
13. Графикон 13: Преглед наплаћених премија, исплаћених штета и накнада у Европи у периоду 2007.-2011. година	86
14. Графикон 14: Унапређење пољопривредног осигурања развојем функције превентиве	107
15. Графикон 15: Кретање броја полиса пољопривредног осигурања Компаније "Дунав осигурање " а.д. у периоду 2009.-2013. година	114
16. Графикон 16: Структура учесника јавно-приватног партнерства по моделу "изведене" или "условне" обавезности осигурања	117

УВОД

Циљ спровођења овог истраживања је, да преко анализе стања и узрока који су условили тренутни ниво развијености, сагледавајући потенцијалне могућности унапређења и развоја:

- делатности осигурања,
- сектора пољопривреде, и
- процедура и средстава чијом применом се умањују штетне последице природних катастрофа и елементарних непогода, посебно на сектор пољопривреде,

предложи одржив модел будућег развоја осигурања пољопривреде, чије спровођење би довело до остваривања позитивног синергетског ефекта на све три претходно наведене области, умањујући изложености ризицима и њиховим штетним последицама лица која се баве производњом пољопривредних производа.

Имплементација модела омогућила би:

- повећање сигурности лица која се баве пољопривредном производњом,
- повећање учешћа и значаја осигурања пољопривреде не само у структури делатности осигурања, него и осигурања у бруто домаћем производу земље,
- повећање учешћа пољопривреде у бруто домаћем производу Републике Србије. Умањењем штетних последица све учесталијих и интензивнијих природних катастрофа и елементарних непогода које се посебно ефектуирају на сектор пољопривреде услед његове изложености и условљености од временских утицаја, остварују се последично и позитивни ефекти на друштво у целисти, и
- подизање културе осигурања у Републици Србији, чиме се ствара дугорочан основ развоја приступа управљања ризицима.

Дефинишући инвестиционе потребе неопходне за реализацију претходно побројаних циљева, креира се амбијент погодан за улагања друштава за осигурање у пољопривреду првенствено путем финансирања изградње средстава превентивне заштите, а потом и у све друге законом¹ дозвољене намене (инвестиције) првенствено у сектор пољопривреде. Стварање сигурног амбијента за улагања, омогућава не само друштвима за осигурање пожељан и сигуран пласман средства осигурања, него и стабилан, дугорочан и значајан извор финансирања пројеката којима се унапређује стратешка привредна делатност Републике Србије, пољопривредна производња.

Анализом свих потребних претпоставки неопходних за развој модела, посебно имајући у виду узроке тренутног степена развијености Републике Србије, као и значаја пољопривреде за привреду земље, биће практично осветљена важност делатности осигурања уопште и вишеслојност утицаја који остварује на развој различитих сегмената једног друштва. Истраживање ће показати да развијање осигурања и посебно неопходност државне подршке тој делатности, не доприноси искључиво унапређењу механизма ефикасног намирања потенцијалних штета, што би само по себи било довољно. Развијено осигурање представља и једну од најзначајнијих могућности алоцирања кумулираних средстава инвестирањем, и истовремено развој оних делова друштва и привреде који представљају компаративну предности у односу на своје иностране конкуренте, што ће бити посебно образложено у

¹ Закон о осигурању; "Сл. гласник РС" бр. 55/2004, 70/2004 – испр., 61/2005 – др. Закон, 85/2005 - др. Закон; 101/2007, 63/2009 – одлука УС, 107/2009, 99/2011, 119/2012 и 116/2013

погледу излагања пољопривреде Републике Србије конкуренцији произвођача из Европске уније.

Остваривање позитивног синергетског ефекта који се очекује спровођењем модела увећања значаја осигурања у пољопривреди, заправо ће потврдити претходно изнету тврдњу. Наиме, пољопривредна производња не представља искључиво базу за производњу хране (примарна пољопривредна производња), производа изузетне и вишеструке важности за једно друштво. Сектор пољопривреде постао је временом и значајна енергетска база, којом се може супституисати употреба конвенционалних фосилних горива, које по правилу представљају најзначајнију увозну ставку за доминантан број земаља у свету. Дакле, ефекти унапређења сектора пољопривреде на привреду сваке земље су више него очигледни, како путем увећања новостворене вредности, тако и смањења увозне зависности посебно енергената, који у савременом свету поред воде и хране представљају производ прворазредног значаја.

У **првом делу** рада постављена су теоријско-методолошка полазишта истраживања, дефинисан је проблем, предмет и циљ истраживања, успостављена је генерална и посебне хипотезе.

Сprovedено истраживање се у најужем смислу односи на период од 2000. до 2013. године, с тим што је важно напоменути, да због специфичности материје климатских промена, утицаја на циклусе пољопривредне производње, коришћени су и подаци који сежу у раније периоде. Анализе временских серија тих података представљаја основ за извођење закључака о промени интензитета и фреквенције догађања природних катастрофа, те процене очекиваних будућих дешавања, и тренд утицаја штетних последица у предметном случају на сектор пољопривреде, оправдавајући тиме у потпуности спровођење самог истраживања, и значај унапређења осигурања пољопривреде путем формиулисања на дуги рок одрживог модела развоја осигурања пољопривреде.

У **другом делу** рада извршен је осврт на историјски ток развоја осигурања, од периода древних цивилизација и првих појавних облика осигурања до савременог друштва. Посебно су наведени неки од најстаријих правних аката, законика, у којима се појављују обриси осигурања односно неки од елемената који чине савремено осигурање.

Поред историјских чињеница о развоју осигурања, у другом делу рада обрађени су основни појмови који детерминишу и дефинишу делатност осигурања, циљ и значај постојања осигурања. Извршена је подела осигурања по различитим критеријумима. Објашњен је ток средстава која се користе у осигурању како у функцији ликвидације штета, тако и формирања фондова осигурања и дозвољености улагања средстава осигурања у поједине финансијске инструменте и средства.

Значај овог дела рада огледа се у дефинисању поља истраживања, и сагледавању теоријских и законских ограничења која пресудно утичу на формулисање предлога модела осигурања у пољопривреди, што представља циљ истраживања. Овај део рада такође има за циљ да дефинишући појмове, сагледа и постојање узрочно-последичних односа и веза између делатности осигурања, осигурања и привреде, осигурања и друштва, како би се у четвртном делу рада што конкретније обрадио предлог мера, чијим спровођењем би се подигао значај и улога осигурања у капацитету свих функција ове делатности са једне и обезбедио развој пољопривреде без актуелног степена изложености ризицима од утицаја неповољних догађаја са друге стране.

Трећи део рада приказује основне индикаторе развијености привреде Републике Србије са посебним освртом на стање пољопривредне производње, како би се јасно спознао амбијент на који предложени модел треба да буде примењен, и прецизирале полуге којима би раст пољопривреде био омогућен. У циљу поређења, наведени су и основни макроекономски индикатори одређеног броја земаља чланица Европске уније, услед тежње Републике Србије за остваривање пуноправног чланства у тој заједници.

Значај сагледавања стања пољопривреде и резултати компаративне анализе посебно са одабраним бројем земаља које по одређеним критеријумима представљају тачку угледања за сектор пољопривреде Републике Србије, огледа се у пружању одговора на дилему да ли постоји простор унапређивања и развоја пољопривреде, кроз подизање капацитета осигурања у пољопривреди. Без јасно артикулисаног одговора не претходно постављено питање, истраживање би представљало циљ само за себе, без коначне употребне верности резултата рада.

У **четвртном делу** рада извршено је дефинисање и груписање природних катастрофа као би се што јасније сагледале опасности и последично штете које настају њиховим дешавањем.

Приказани су основни индикатори утицаја природних катастрофа на људе, економију и друштво, чиме се може уочити изузетно велики значај који природне катастрофе врше на друштво и човека, не само у савременом свету, већ и током историје. У том смислу издвојено је неколико најзначајнијих догађаја у историји који су узроковани настанком природних катастрофа, управо у смислу извођења закључка да се ради о појавама које су се дешавале, које се дешавају и које ће се по свему судећи услед утицаја човека на промене климе дешавати са још већом фреквенцијом и интензитетом.

Значај овог дела рада за истраживање огледа се и у спознаји нужности промене односа према штетама које се настају као последица деловања природних катастрофа, и неминовности примарно превентивног деловања посебно с циљем изградње средстава којима се штете ових појава могу умањити.

У **петом делу** рада биће предложен модел "изведене" или "условне " обавезности пољопривредног осигурања, којим се стварају реални предуслови за одржив развој осигурања у пољопривреди. Предложени модел базиран је и обједињује резултате анализа и изведене закључке претходних делова рада. Посебно ће бити описано тржиште осигурања, по одабраном броју индикатора у Републици Србији и Европској унији.

Објасниће се и претпоставке на којима је израђен модел осигурања у пољопривреди, сличности и разлике са решењима у земљама Европске уније, значај и улога државе у спровођењу модела, претходна искуства и ефекти спровођења који у потпуности оправдавају трошкове имплементације предложеног модела.

Како би се потврдила неопходност израде и имплементације модела осигурања у пољопривреди, биће приказана и процена ефеката на: делатност осигурања, сектор пољопривреде и буџет Републике Србије. Извршиће се компаративна анализа финансијских ефеката штета насталих као последица поплава које су погодиле Републику Србију током маја 2014. године и суша током 2012. године, потребних улагања и њихових ефеката у заштити од штетних последица управо ова два ризика у будућности.

ГЛАВА I

Чедомиљ Мијатовић (1842.-1932. године) економиста, политичар, књижевник, председник Српске академије наука и уметности (1888.-1889. године), један од утемељивача идеје оснивања Привилеговане народне банке Краљевине Србије, министар финансија и иностраних дела Краљевине Србије, у свом раду "Мишљења о осигурању" објављеном у "Трговинском гласнику" 1897. године, написао је:

"Ја бих желео да дође, а надам се да ће доћи једно сретно доба у XX веку, када ће сваки Србин младожења својој невести на дан венчања поклонити документ, који јој осигурава парче хлеба у случају смрти његове, кад ће сваки отац на дан кад му се дете роди, осигурати овоме да кад постане пунолетан, прими бар толики капитал, да алате за рад набави, као и девојчици мираз, да ће сваки нежењеник сматрати за милу и неодољиву дужност, да осигура, да се на дан његове смрти општини његовој положи бар 1.000 динара на добротворне циљеве, доба, кад ниједне куће неће бити која није осигурана за случај пожара, ниједне њиве, ниједног винограда, ниједног воћњака који није осигуран за случај штете од елементарне непогоде, и кад ће не само сваки чиновник него и сваки сељак и сваки занатлија моћи да својој жени и деци осигура пензију, и напослетку кад ће сваки радник на случај старости или привремене немоћи осигурати себи издржавање, не као поклон или милостињу од општине или државе, него као плод својих напора и свога поштеност уговора с једном домаћом установом за осигурање."²

У претходних неколико редова, суштински је описан проблем и предмет сваког истраживања које за тему има осигурање, потребу увећања значаја које осигурање треба да оствари у једном друштву, посебно друштвима попут српског, оптерећеног историјским наслеђем вишеструког дисконтинуитета самосталног развоја, те последично перманентног заостајања у развоју за друштвима западноевропске цивилизације, ниским степеном развоја и стандарда грађана.

Са друге стране, свест и тежња ка развијеној делатност осигурања доприноси подизању степена извесности живота, како у погледу појединог члана тог друшта, тако и укупног богатства друштва било створеног или оног које тек треба бити произведено.

Осигурање не може спречити настанак штета. Чак ни оних које узрокује човек, а посебно не оне чији је узрок у природним појавама, потпуно ван домашаја људске воље. Али, делатност осигурања може умањити штетне последице догађаја који узрокују штете по човека и друштво у оној мери у којој поједино друштво препозна значај уређивања и улагања у делатност осигурања.

² З. Петровић, В. Чоловић, Д. Кнежевић; "Историја осигурања у Србији, Црној Гори и Југославији до 1941. године", Београдска банкарска академија, Београд 2013., стр. 85.

ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКА ПОЛАЗИШТА

1. Проблем истраживања

Поступања иманентна људској природи, посматрајући чињенице које је забележила историја, а које односе се на развој људског друштва, била су увек усмерена ка задовољавању већих и сложенијих потреба, разноврснијим и обимнијим добрима, уз истовремено умањење ризика утицаја неповољних догађаја или околности, којима се суштински доводило под знак питања остваривање претходно постављених циљева.

Прехрамбени производи представљају стратешки производ сваког друштва. Она друштва која су изложена повољним климатским условима, располажу плодном земљом погодном за развој ратарства и сточарства, могу остварити самосталан развој у много већој мери од оних која не располажу претходно побројаним предусловима. У савременим условима, питање примарне пољопривредне производње, представља питање не само елементарног задовољавања потреба чланова друштва за храном, већ и сировинску базу за прерађивачку индустрију пољопривредних производа, производњу енергената и енергије, текстилну производњу и низ других делатности. Пољопривредни производи су и предмет спољнотрговинске размене, чиме друштва која располажу вишковима пољопривредних производа остварују боље спољнотрговинске билансе те тиме и бољи стандард, веће стопе раста, мање стопе задужености и сл.

На развој пољопривреде преобладајуће утичу климатски услови. Умањењем утицаја неповољних и штетних утицаја климатских промена и природних непогода на пољопривредну производњу, свако друштво постиже већу стабилност и предвидљивост свога развоја. Агресивним развојем технике и технологије, уз експоненцијално увећање употребе фосилних горива, уништавањем шумског фонда посебно кишних шума, врши се утицај на климатске промене које даље узрокују појаву ветрова разорне снаге, великих количина падавина, појаву екстремних температура и сл. Све ове природне појаве имају велики утицај на друштво, човека и посебно економију једне заједнице.

Једно од средстава којима се умањују штетне последице утицаја неповољних догађаја, између осталог и на пољопривредну производњу, је развијена свест о потреби осигуравања, као и само постојање развијене делатности осигурања. Делатност осигурања би требало да представља полуку којом се обезбеђује бржи и стабилнији развој сваког друштва, не искључиво вршењем основне функције осигурања, ликвидације насталих штета, већ и превентивним мерама путем улагања у оне области које истовремено представљају и суштинску потребу и вредност једног друштва.

Проблем истраживања чији резултати ће бити приказани у овом раду, је успостављање односа међузависности степена развијености економије са посебним освртом на сектор пољопривреде у једном друштву и степена развијености делатности осигурања. Ниска свест чланова заједнице о потреби коришћења услуга осигурања, неминовно води ка увећању ризика од настанка штетних последица које могу суштински уздрмати основе, посебно економске, али и сваке друге, на којима почива уређење једне заједнице. Сходно досадашњем искуству у Републици Србији, изостанак осигурања у ситуацијама наступања штетних последица елементарних непогода увек је имао огромне директне и индиректне штетне последице по буџете Републике и нижих административних нивоа државне власти. Појавом штетног утицаја елементарних непогода, долазило је до непланираног утрошка буџетских средстава прерасподелом са унапред дефинисаних намена, тако да су планиране

активности остајале нереализоване. Средства која се троше у претходно описаним ситуацијама вишеструко су значајнија од оних којима би сходно израђеним плановима, а у сарадњи са друштвима за осигурање, дошло до подизања опште културе осигурања, унапређења осигурања израдом дугорочне стратегије развоја базиране на основама правила која важе у Европској унији, и јасном позицијом државе посебно детерминишући иницијални интензивни период утицаја који би држава сходно унапред дефинисаним циљевима имала на унапређивање осигурања, а који не би могао бити дужи од 5 до 7 година. У противном би државним интервенционизмом био успостављен нови равнотежни ниво који би се читавао на преливању средстава државних фондова у приватне фондове, делимичној суспензији закона на којима почива тржиште, што је већ сада случај у спровођењу дугогодишњег концепта субвенционисања дела камате код банкарских кредита за посебне намене.

2. Предмет истраживања

Предмет овог истраживања је утицај делатности осигурања на развој сектора пољопривреде у Републици Србији и, антиципирајући све специфичности и степен развијености српског друштва и привреде, израда модела чијом применом би се делатност осигурања у пољопривреди и сектор пољопривреде унапредили и даље развили. Са друге стране, извршиће се и анализа утицаја различитог степена развијености сектора пољопривреде на делатност осигурања у пољопривреди, чиме ће се уз већ претходно наведено осветлити сав спектар међузависности и међуутицаја који постоји између сектора пољопривреде и осигурања у пољопривреди. Потреба стварања таквог амбијента који би омогућио остваривање позитивног синергетског ефекта по њихов бржи раст, посебно због затеченог нивоа заостајања за земљама Европске уније ове две делатности, је претпоставка успешне примене модела.

Важност поређења са показатељима развијености земаља чланица Европске уније проистиче из настојања Републике Србије да постане пуноправни члан тог политичко-економског савеза, те ће сходно томе и привреда Републике Србије бити изложена конкуренцији привреда тих земаља.

Дефинисање места и улоге осигурања у Републици Србији, простора за раст и развој те делатности, анализа досадашњих искустава и резултата са пројектима којима се настојало променити постојеће стање, потребе заузимања значајније улоге посебно у привреди Републике Србије, посматрано кроз изузетно низак ниво учешћа осигурања у сектору пољопривреде (око 6% укупно регистрованих пољопривредних газдинстава користи услуге осигурања), представља предуслов израде било ког предлога будућих активности које би у коначном резултирале у промени постојећег стања.

Актуелност и потреба спровођења предметног истраживања поприма посебно на значају имајући у виду да је: сектор пољопривреде изузетно значајан по више основа за привреду Републике Србије (производња примарних пољопривредних производа, сировинска основа за прехранбену индустрију и потенцијално изузетно важна енергетска база), високо зависан од атмосферских прилика, изузетно изложен потенцијално великим штетама појавом елементарних непогода, а истовремено посматрано по параметрима принос по хектару, прираст по грлу, коришћена механизација, развијеност мреже канала за наводњавање и одводњавање, утрошак агро-хемијских мера, далеко испод реалних могућности.

Дакле, потреба израде свеобухватног и дугорочно спроводивог концепта развоја делатности осигурања у пољопривреди, чиме би се омогућила системска и институционално организована заштита сектора пољопривреде од ризика којима је овај сектор изложен, неспорно постоји. Посебно је важно имати у виду да је осигурање најзначајнији институционални инвеститор у развијеним економијама, тако да ће предмет истраживања представљати и могућност инвестирања управо усмерених ка таквим пројектима од којих ће непосредне и велике користи имати и пољопривредна производња и пољопривредно осигурање.

2.1. Научни допринос

Научни допринос предметног истраживања резултираће у осветљавању бројних, различитих, истовремених и вишеслојних односа који постоје између стања и процеса у секторима и делатностима које представљају предмет овог истраживања. Истовремено пружање одговора на питање: да ли подршка развоју пољопривреде представља предуслов развоју осигурања или је могуће развијати осигурање у пољопривреди независно од стања у пољопривреди и тиме покренути у неком обиму раст и развој пољопривреде, практично би пружило корисну научну основу, дефинисању узрочно-последичних веза и ограничења, која би представљала оквир израде дугорочно спроводљивог модела развоја осигурања у пољопривреди, што је циљ овог истраживања.

Секундарни научни допринос представља област државног интервенционизма, односно потребе, димензије, форме и рочности његовог постојања. У околностима које намећу потребу пружања подршке развоју појединих делатности, услед значајног заостајања тих делатности за развијеношћу друштава и привреда чијој конкуренцији ће бити изложена у релативно кратком периоду времена, суштински, питање које се поставља је: да ли, у којој мери, форми и временском оквиру државни интервенционизам може покренути развој појединих сектора привреде или је највећи и једини допринос државе у стварању стимулативног пословног амбијента који ће уз законе тржишта бити основа раста и развоја. Ограничења и специфичности које се морају узети у обзир, односе се управо на значај сектора пољопривреде по једно друштво, бројност популације која се бави производњом примарних пољопривредних производа, изложеност пољопривреде штетним последицама појаве елементарних непогода и с тим у вези место и значај осигурања, све у циљу остваривања предуслова развоја Републике Србије.

2.2. Теоријски основ

За потребе овог истраживања, коришћена су научна сазнања из области осигурања, финансија, теорије система, теорије управљања и менаџмента, статистике и статистичке анализе, као и познавања функционисања државе и државне администрације.

Такође, коришћени су и бројни научни радови и анализе, побројани на крају овог рада.

2.3. Друштвена оправданост

Друштвени допринос овог истраживања је вишеструк и огледа се у потенцијалним користима практичне примене предложеног модела "изведене" или "условне" обавезности осигурања у пољопривреди путем институционалне форме јавно-приватног партнерства: државе, друштава за осигурање, корисника услуга осигурања у пољопривреди и институција Европске уније, примене свих или појединих закључака до којих се у процесу

истраживања дошло, чиме се јача и унапређује делатност осигурања у пољопривреди путем свих функција које осигурање треба да оствари, умањења ризика од штетних последица којима је сектор пољопривреде изложен, смањења будућих захтева за буџетским средствима у циљу санирања последица елементарних непогода, укратко омогућава развој друштва без нежељених и изненадних поседица.

Посебан аспект оправданости спровођења овог истраживања манифестује се у потенцијалном подизању свести корисника услуга осигурања и њихове спознаје значаја осигурања уопште, те последично и пољопривредног осигурања. Омогућавајући стицање властитог искуства путем поступка имплементације предложеног модела "изведене" или "условне" обавезности осигурања у пољопривреди, заснованог на државном субвенционисању премија осигурања, како би се полисе осигурања учиниле доступнијим највећем броју потенцијалних корисника, је најефикаснији начин профилисања личног става потенцијалних корисника услуга осигурања о корисности неког приступа.

2.4. Дефиниција основних појмова

Осигурање је делатност која почива на "удруживању свих оних који су изложени истим опасностима, а са циљем да заједнички поднесу штету која ће задесити само неке од њих".³

Делатност осигурања чине послови осигурања, послови саосигурања и послови реосигурања, као и послови непосредно повезани са пословима осигурања.⁴

Послови осигурања су закључивање и извршење уговора о осигурању и предузимање мера за спречавање и сузбијање ризика који угрожавају осигурану имовину и лица.⁵

Послови саосигурања су закључивање и извршавање уговора о осигурању са више друштава за осигурање која су се споразумела о заједничком сношењу и расподели ризика.⁶

Послови реосигурања су закључивање и извршавање уговора о реосигурању осигураног вишка ризика изнад самопридржаја једног друштва за осигурање код другог друштва за осигурање које је добило дозволу за обављање послова реосигурања.⁷

Послови непосредно повезани са пословима осигурања су посредовање и заступање у осигурању, утврђивање и процена ризика и штета, посредовање ради продаје и продаја остатка осигураних оштећених ствари и пружање других интелектуалних и техничких услуга у вези са пословима осигурања.⁸

Пољопривреда је привредна делатност која обухвата оне делатности које су законом класификоване као пољопривреда. Пољопривредну производњу чини биљна и сточарска производња и с њима повезане услужне делатности.⁹ Заједно са шумарством, ловом и риболовом чини примарни сектор привреде. Под пољопривредном производњом се подразумева процес производње биљних и сточарских производа, узгајање риба, пчела,

³ Јелена Кочовић, Предраг Шулејић; "Осигурање", Економски факултет у Београду, 2006., стр. 37

⁴ Чл. 2. Закон о осигурању; "Сл. гласник РС" бр. 55/2004, 70/2004 – испр., 61/2005 – др. Закон, 85/2005 - др. Закон; 101/2007, 63/2009 – одлука УС, 107/2009, 99/2011, 119/2012 и 116/2013

⁵ Чл. 2. исто

⁶ Чл. 2. исто

⁷ Чл. 2. исто

⁸ Чл. 2. исто

⁹ Чл. 2. Закон о пољопривреди и руралном развоју; "Сл. гласник РС" бр. 41/2009 и 10/2013

гајење печурака, пужева, производња зачинског и лековитог биља и др. која се обавља на пољопривредном земљишту. Када је реч о пољопривредним производима обично се деле на примарне производе и производе првог степена прераде (производе примарне прераде).

Државна помоћ је сваки стварни или потенцијални јавни расход или умањено остварење јавног прихода, којим корисник државне помоћи стиче повољнији положај на тржишту у односу на конкуренте, чиме се нарушава или постоји опасност од нарушавања конкуренције на тржишту.¹⁰

Транзиција је појам који се у економској теорији и пракси сусреће као одредница непрестаног тока, померања и промена, у смислу прилагођавања државе и привредних субјеката новим потребама друштва, већим очекивањима, постизању веће ефикасности употребе средстава и изазовима наметнутим споља.

Инвестиција представља циљану активност трансформисања претходно кумулиране вредности у процес или имовину с циљем стицања будуће вредности која проистиче из предмета инвестирања. Инвестиција се у најужем смислу поистовећује са појмом улагања.

3. Циљ истраживања

Примарни циљ овог истраживања је дефинисање модела "изведене" или "условне" обавезности осигурања у пољопривреди путем институционалне форме јавно-приватног партнерства: државе, друштава за осигурање, корисника услуга осигурања у пољопривреди и институција Европске уније, заснованог на реалним претпоставкама, ограничењима и претходним искуствима, чијим спровођењем би се превасходно унапредило осигурање у сектору пољопривреде и последично додатно омогућио развој сектора пољопривреде у Републици Србији.

Секундарни циљ који се жели остварити у поступку истраживања, уско је везан за претходно описани научни допринос, а односи се на форму, димензију и рочност државног интервенционизма који може бити примењив и у другим областима. Државни интервенционизам тема је спорења посебно између економиста заговорника приступа имперфектности тржишта и оних који сматрају да је тржиште заправо филтер који задржава само оно што има разлог и капацитет да постоји.

С обзиром да је сваки модел заснован на одређеним претпоставкама и циљевима, те да сврха израде таквих предлога лежи у потреби решавања неког проблема, ово истраживање ће показати да настојање усмерено у правцу унапређења осигурања у разумно кратком временском периоду, акценат ставља на нужност детерминисања временског рока остваривања зацртаних циљева условљених утицајем егзогених фактора, попут релативно скорог излагања домаће пољопривредне производње конкуренцији пољопривреда земаља Европске уније, заправо неће бити могуће без различитих и крупних подстицаја од стране државе.

¹⁰ Чл. 2. Закон о контроли државне помоћи; "Сл. гласник РС" бр. 51/2009

4. Хипотезе и методолошки оквир истраживања

4.1. Успостављене хипотезе

4.1.1. Генерална хипотеза

Између сектора пољопривреде и осигурања у пољопривреди постоји висок степен међузависности, посматрано кроз призму утицаја који међусобно остварују на раст и развој.

Улагање у делатности осигурања, омогућава њен раст и развој, бројност производа којима се обезбеђује заштита од штетних последица којима је изложен сектор пољопривреде, услед дешавања природних катастрофа и елементарних непогода. Искључиво осигурање које располаже капацитетима потребним у циљу заштите имовине и производа пољопривреде, подржава и развој сектора пољопривреде.

Дакле генерална хипотеза која се доказује истраживањем је:

Само развијено осигурање пољопривреде омогућава развој и континуиран раст сектора пољопривреде, штитећи га од штетних последица којима је услед појаве елементарних непогода изложен.

4.1.2. Посебне хипотезе

Посебним хипотезама биће заправо подржана генерална хипотеза, и њима се доказује да:

- превентивна функција осигурања остварује вишеструку улогу у развоју и заштити пољопривреде, и њен развој представља претходно питање разраде модела заштите од штетних последица;
- без државне подршке изостаје услови за развој осигурања у пољопривреди;
- већа финансијска средства државне подршке осигурању у пољопривреди значе вишеструко мање буџетских средстава за отклањање штета због последица елементарних непогода;
- обезбеђивањем инвестиционих пројеката који имају карактер превентивних у смислу ризика и развојних у смислу унапређења делатности, омогућава се улагање средстава фондова осигурања и остваривање синергетског позитивног ефекта како у погледу резултата пословања друштва за осигурање тако и за сектор пољопривреде;
- постоји велика условљеност развијености осигурања степеном развијености друштва и стандарда осигураника;
- континуиран развој пољопривреде, подржан делатношћу осигурања, продукује пораст конкурентности производа пољопривреде на међународном тржишту.

4.2. Време истраживања

Истраживање које представља предмет овог рада, спроведено је на основу података и информација везаних за период 2000. до 2013. године, и односи се на истраживање у ужем смислу које је послужило за доношење закључака и дефинисање предлога модела даљег развоја осигурања у пољопривреди.

Такође, коришћени су и подаци и информације везани за раније периоде, неопходни због природе појава које су предмет истраживања (климатске промене, и сл.) и које имају изузетан утицај на предметну материју.

4.3. Место истраживања

Истраживање и резултати истраживања се односе првенствено на Републику Србију.

Истраживање спроведено за потребе овог рада предоминантно је усмерено на простор Републике Србије јер се и предлог решења односи на могућности развоја и раста осигурања пољопривреде Републике Србије.

Али имајући у виду амбицију Републике Србије да постане пуноправан члан Европске уније, било је неопходно извршити и поређење са индикаторима који описују предметну материју тог региона и извршити поређење развијености у сврху дефинисања разлика и сличности, као и примењивости искустава на Републику Србију.

Формулисање предлога решења, у смислу претходног дефинисања потребних претпоставки, засновано је на особеностима развоја и историјског наслеђа Републике Србије, истовремено прихватајући искуства појединих земаља чланица Европске уније као примењива. Оправдање претходно заузетог става засновано је посебно на особености развоја Републике Србије у периоду последње декаде двадесетог века до данас, које је предоминантно утицало на тренутно стање заостјања у развоју како у делатности осигурања тако и примарне пољопривредне производње.

4.4. Методе истраживања

У спровођењу овог истраживања, примењене су одговарајуће основне аналитичке и синтетичке методе научног сазнања и научног истраживања, као и општенаучне методе, у циљу стицања потребних спознаја о природи испитиване појаве, бројности и врсти веза које постоје између појединих сегмената предмета истраживања и целине, утицаја општих појмова и ставова на посебне и појединачне, и обрнуто.

Имајући у виду специфичности и карактеристике предмета истраживања, његову условљеност појединачним спознајама о појавама од којих зависи, ово истраживање је засновано на:

1. Основним аналитичким и синтетичким методама научног сазнања:

- метода анализе,
- метода специјализације,
- метод дедукције,
- метода синтезе,
- метода генерализације,
- метода индукције.

2. Општенаучним методама:

- хипотетичко-дедуктивна метода,
- статистичка метода,
- компаративна метода.

Методе и технике прикупљања података

Подаци, информације и спознаје на основу којих је спроведено ово истраживање, засновани су на:

- документима и информацијама (извештајима, државним актима у форми решења, одлука, законских и подзаконских аката, студија, извештајима међународних институција, извештајима друштава за осигурање и сл.) до којих се дошло методом претраживања архива, вербалног испитивања, методом посматрања и претраживања електронских база података;
- класификацији прикупљених докумената (искуствених и научних извора);
- анализи садржаја (изучавање потребне литературе с циљем формулације предмета и циља истраживања и успостављања хипотеза, избор докумената, и сл.);
- статистичкој анализи и компарацији нумеричких података и информација;
- биографској методи која је посебно важна за ово истраживање јер је аутор овог истраживања био креатор модела, процедура, концепата, садржаја и процеса, као и извршних докумената у оквиру обављања пословних активности, а која су коришћена као искуствена основа за формулисање предлога решења.

ГЛАВА II

ДЕЛАТНОСТ ОСИГУРАЊА

1. Преглед развоја осигурања кроз историју

Развој делатности осигурања кроз историју, његова заступљеност у тадашњим друштвима, бројност производа, разноврсност послова и врста осигурања, одвијао се оном динамиком колико је појединачна свест чланова тих друштва и колективна спремност за поделом ризика препознавала неопходност активног чињења с циљем умањивања последица које неки штетни догађаји узрокују. Развој осигурања је био детерминисан специфичностима тадашњих заједница и преовлађујућим друштвеним и производним односима, суштински ограничен степеном развоја друштава у оквиру којих је осигурање функционисало.

На институционални развој и статус осигурања у једном друштву, преодминатно је утицао изграђени степен поверења чланова друштва према способности осигурања да буде у функцији потреба тог друштва, превасходно намирења насталих штета, а потом и подршке развоју друштва путем улагања у њега. У том смислу, значајан лимитирајући утицај на развој осигурања имали су шпекулативни и посебно послови игара на срећу, који су имали додирне тачке са делатношћу осигурања само у појавном облику, али суштински то наравно нису били.

1.1. Почети осигурања у античком свету

Први облици поделе ризика од настанка штета узрокованих појавом штетних догађаја, сусрећу се око 4.000 година пре нове ере у Кини и 2.500 година пре нове ере у древном Египту.

У Кини тог доба је постојала обавеза да се власнику брода исплати надокнада штете у случају губитка брода односно настанка штете на товару услед нпр. пљачке. У случају да се не деси штетан догађај било по брод или робу коју је превозио, односно брод пристане у луку без икакве штете, власник брода био је у обавези да плати део зараде од продаје робе коју је превозио, тадашњим властелинима.

Занатлије древног Египта окупљене у друштва (зидари камена – масони) издвајајући одређена средства формирали су фондове из којих је финансирано лечење и трошкови сахрана чланова друштва. Дакле, може се рећи да су поред осталих претежно верских побуда формирања египатских друштава у смислу обожавања култа неког божанства, ова друштва функционисала и на принципу солидарности већег броја чланова како би се умањиле последице настанка и утицаја штетних догађаја који су погађали протоком времена само неке од њих.

Друштва античке Грчке¹¹, која су такође имала преодминатно религиозни карактер, функционисала су на сличним принципима као друштва древног Египта. Сакупљајући прилоге чланова друштва, формирали су се фондови из којих су сервисирани трошкови сахрана чланова друштва, и пружана материјална помоћ члановима породице преминулог члана друштва. Такође, за овај период везује се и развој "поморског зајма", својственог за античке Грке са Родоса, који поседује елементе осигурања засноване на наплаћивању

¹¹ F.C. Trenerry; "The Origin and Early History of Insurance", The Lawbook Exchange, Ltd. Clark, New Jersey, 2009. стр. 171 - 181

премије осигурања. Своје утемељење "поморски зајам" вуче чак из Хамурабијевог законика, који међу првима уређује питање заједничког сношења штете међу учесницима каравана у случај пљачке.

Када се говори о периоду античког света и првих облика законског препознавања постојања ризика, појаве штетних догађаја и њихових штетних последица на људе, посебно је важно поменути Хамурабијев законик, који се сматра и једним од најстаријих сачуваних правних аката.¹² Хамурабијев законик настао је у тадашњој Месопотамији у периоду владавине Хамурабија у периоду 1792. – 1750. године п.н.е. Законик садржи 282 кратко писана члана. Поред статусно правних одредби, Хамурабијев законик обрађује и материју облигационо правних питања, породичног и наследног права, зајма и наплате зајма, и препознаје настанак појединих штета, обавезу и начин њиховог намирења.

Под називом Collegia¹³ у римском царству препознатљива су друштва за погреб и помоћ. У оба случаја ради се о јасно препознатљивој религиозној суштини удружења, односно потреби упражњавања религиозних обреда. Чланови друштава издвајају одређене своте новца из кога се формирају фондови који су у првој фази функционисања служили за финансирање погребних трошкова чланова друштва. Протоком времена, религиозни карактер ових друштава је слабио. Члановима породица покојног члана друштва додељивана би била новчана помоћ. Новчана помоћ варијала је у зависности од висине доприноса који је уплаћивао члан друштва, што је узрочно зависило од његовог имовинског стања.

"Тако су од давнина почеле да се развијају две врсте удруживања ради материјалне сигурности појединаца и група, што је иначе у основи делатности осигурања: удруживање које је обезбеђивало исплату одређене накнаде за случај оштећења или уништења ствари и удруживање које је обезбеђивало одређену суму за случај смрти, повреде тела или здравља члана удружења."¹⁴

У претходном делу рада описан је настанак поделе на имовинска и осигурања живота. У оквиру осигурања живота, на примеру римских друштава, приметна је појава разлике у висинама ренти које примају чланови у зависности од висине доприноса који су уплаћивали.

За разлику од религиозних друштава, војна римска друштва исплате члановима друштва заснивала су на ширем спектру догађаја који имају утицаја на члана друштва. Тако, основи за исплату новчане подршке члановима друштва били су следећи:

- члан друштва је добијао, ако је био премештен у другу легију, а морао је да иде преко мора, пешак – 200 денарија, а коњаника – 500 денарија;

¹² Хамурабијев законик:

"Ако је неко сувише лењ да одржава своју брану и не одржава је у стању: ако се тада на његовој брани направи отвор и вода преплави поље, онај, у чијој је брани постао отвор, да накнади жито које је уништио. Ако не може да накнади штету, треба продати за новац и њега и његово имање, и они чија су жита уништена поделиће (продајну суму).

Ако неко отвори свој канал за наводњавање, али је немарљив и вода поплави поље његовог суседа, овоме ће одмерити жито према приносу код суседа.", члан 53, 54 и 55. www.ucionicaistorije.files.wordpress.com

¹³ F.C. Trenerry; "The Origin and Early History of Insurance", The Lawbook Exchange, Ltd. Clark, New Jersey, 2009. стр. 171 - 181

¹⁴ Јасна Пак, "Право осигурања", Универзитет Сингидунум, Београд 2011., стр. 3.

- ветерани, тј. чланови када су постајали ветерани, примали су 500 денарија;
- сваки члан унапређен у виши положај примао је 500 денарија;
- у случају смрти њихов наследник или представника примао је 500 денарија, и
- сваки члан отпуштен из службе примао је 250 денарија.¹⁵

Теоретичари осигурања, анализирајући период римског царста и инструменте који су коришћени како у праву тако и у економији, математици, статистици и др., закључили су да је у Риму постојала "здрава финансијска и комерцијална инфраструктура, да су познавали теорију вероватноће, да су схватили концепт дуговечности и да су имали табелу ренти засновану на морталитетном искуству."¹⁶ Претходно наведено, уз неспорно постојање јасних трагова уговарања и уговора својствених за период римског доба, упућује на закључак да су постојили сви елементи за развој животног осигурања.

1.2. Осигурање у средњем веку

Пропашћу римске цивилизације у V веку нове ере, наступа период који се у историји назива "мрачни средњи век", период деструкције, успореног развоја друштва, и сходно таквим околностима и осигурање губи на значају. Прва сачувана полиса осигурања датира из 1182. године, којом се јевреска породица осигурава на путу из Француске до Ломбардије.

По узору на претходно поменута друштава античког света, током средњег века формирају се и развијају удружења трговаца, занатлија и других занимања (еснафи, цехови, гилде, и сл.) која су својим члановима обезбеђивала финансијска средства за случај смрти члана, неспособности обаљања делатности и сл., што данас представља елементе уговора о осигурању. Током средњег века постаје израженија подела послова осигурања, на оне који се односе на осигурања имовине и осигурања живота.

Осигурање имовине током средњег века везује се за уговоре о зајму. Посао обезбеђивања брода и терета на броду био је заснован у суштини на два могућа исхода. По првом, зајмопримац (власник брода и/или терета на броду) у случају претрпљене штете новац од зајма задржава код себе, што се може тумачити реализацијом осигураног случаја, односно настака штете над осигураном имовином. Други исход представља ситуација повратка брода без штетних последица по брод и терет на броду, сходно чему зајмопримац враћа зајмодавцу зајам увећан за велику камату, која се називала "поморска добит". Поморска добит суштински представља цену сношења ризика од стране зајмодавца. С обзиром да су камате на ове зајмове имале елементе зеленашких, црква која је током средњег века заузимала доминантно место у тадашњим друштвима, забранила је уговарање камата на ове врсте зајмова, што је представљало и основни узрок гашења послова давања поморских зајмова. Као форма којом се превазилазила забрана уговарања поморске добити, у Италији почиње склапање купопродајних уговора под раскидним условима, при чему се раскидним условом сматра остварење позитивног догађаја, односно повратак брода са теретом у луку.¹⁷

¹⁵ Д. Огризовић; "Економика осигурања", ЗОИЛ Сарајево, Сарајево 1985., стр. 105-106.

¹⁶ Д. Огризовић; "Економика осигурања", ЗОИЛ Сарајево, Сарајево 1985., стр. 106.

¹⁷ "У овом послу садржани су основни елементи посла осигурања: осигурани интерес, преузимање ризика од лица које није власник ствари уз обавезу друге стране да плати одређену суму као цену ризика. Иако се трећи правни субјект уметнуо између партнера поморског подухвата, посао још увек није осигурање у правом смислу које је засновано на процени ризика и утврђивању цене која одговара ризику." - Јасна Пак, "Право осигурања", Универзитет Сингидунум, Београд 2011., стр. 5.

До истинског развоја поморског осигурања долази онда када се делатност осигурања одваја од послова купопродаје робе на броду или брода и робе на њему, чиме осигурање престаје да буде део шпекулативних активности проистеклих из фингираних купо-продајних уговора, већ делатност покривања ризика.

Када се говори о развоју осигурања живота током средњег века, најважнијим се сматрају открића на пољу математике и статистике, која су дала основу за развој технике делатности осигурања живота.

"Први који је поставио одређивање ренте са тачним прорачунима био је холандски математичар и државник Jan de Witt (1625-1704), а теорију закона великих бројева формулисао је Jakob Bernoulli (1654 – 1705). Ова сјајна открића на подручју математике омогућиће утемељење технике осигурања живота. Наравно, треба поменути постављање првих таблица смртности, што представља достигнуће статистике. Прве таблице смртности саставио је теолог Caspar Naumann¹⁸ (1648 – 1715) посредством најстарије академије наука Royal Society, уз суделовање познатог математичара и астронома Edmunda Halleya, тако да су прве званичне таблице смртности објављене 1693. године. Сматра се да од тада започиње развој осигурања живота, у основи и у оном облику какав је данас познат."¹⁹

Читава еру средњег века када је реч о осигурању, а посебно осигурању живота, заправо карактерише појава рудименталних форми које су или представљале продужетак обичаја установљених током античких времена или се базирају на концепту уговора о доживотном издржавању, код кога се завештањем имовине манастирима стиче право на издржавање и манастирску заштиту.²⁰ Такође, формирање фондова за откуп ратних заробљеника или других особа заробљених услед ратних и освајачких сукоба нису били ретки случајеви тог времена, мада се још у Хамурабијевом закону описује појам откупа ратних заробљеника.²¹

1.3. Настанак друштава за осигурање

Настанак првих друштва за осигурање везује се за осамдесете године XVII века, односно за период почетка успостављања капиталистичких друштвених и производних односа, индустријализације привреде, употребе производних средстава велике вредности чији би губитак представљао или тешко надокнадиву или ненадокнадиву штету, убрзаног развоја градских средина и појаве акционарских друштава. Тако се формирају и прва акционарска друштва за осигурање и друштва за узајамно осигурање. Као последица катастрофалног

¹⁸ Edmond Halley; "An Estimate of the Degrees of the Mortality of Mankind (1693)
www.pierre-marteau.com/editions/1693-mortality.html

¹⁹ З. Петровић, В. Чоловић, Д. Кнежевић; "Историја осигурања у Србији, Црној Гори и Југославији до 1941. године", Београдска банкарска академија, Београд 2013., стр. 27.

²⁰ "Најстарија полиса поморског осигурања нађена је у Ђенови и потиче из 1347. године. Први прописи о осигурању такође су донети у овом граду и односе се на забрану злоупотреба у осигурању. Најстарија полиса на енглеском језику која постоји имала је за предмет робу на броду "Three Brothers" из фебруара 1656. године. У Енглеској се у архиви адмиралитета налази прва полиса из 1547. године (на латинском). Сматра се да је Италија земља у којој је настало осигурање, Енглеска земља у којој су настале прве осигуравајуће компаније, а Немачка земља у којој је осигурање најбоље научно утемељено и у којој су право, економија и актуарска математика врло рано достигли висок ниво." - Јасна Пак, "Право осигурања", Универзитет Сингидунум, Београд 2011., стр. 4.

²¹ "Ако борца или лаког оружника, који је на краљевом путу заробљен, неки трговац откупи и врати у његово насеље, ако у његовој кући има чиме да се откупи, да се откупи, ако у његовој кући нема ништа за откуп, откупиће га храм његовог насеља, ако у храму његовог насеља нема чиме да се ослободи, двор да га ослободи. Његово поље, башта и кућа не могу се уступити за његов откуп." – Хамурабијев законик

пожара који се десио у Лондону 1666. године, формира се 1680. године прво друштво за осигурање од пожара. У истом периоду у Француској оснивају се прва друштва за осигурање живота.

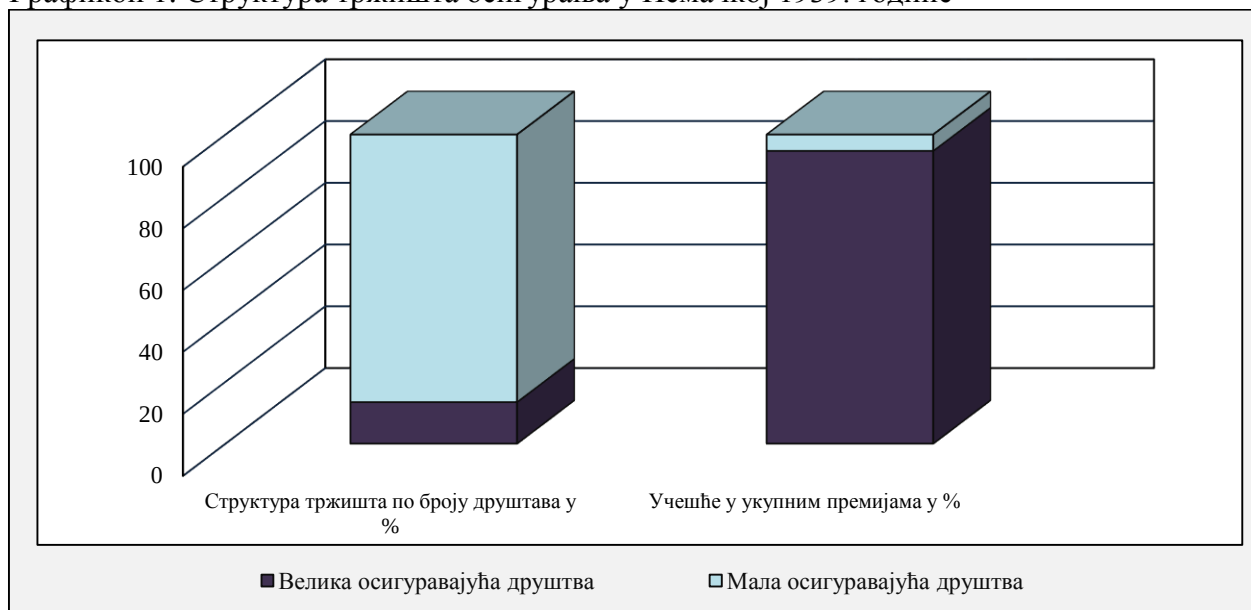
И поред чињенице да друштва за осигурање настала у овом периоду нису имала приоритетни циљ заштиту осигураника и намирне штете, већ је то било остваривање зараде, настанак ових друштава значио је институционализацију послова осигурања, односно стварање додатног предуслова за развој и настанак осигурања каквог познајемо данас.

"Прво модерно друштво животног осигурања у Европи било је основано 1699. године у Лондону под називом "Друштво за осигурање удоваца и удовица". Ово друштво наплаћивало је од свих осигураника исту премију. Након тога, 1762. године, "Праведно друштво за осигурање живота и одржавање" уводи новитет, – премије које су се разликовале зависно од броја година осигураника."²²

Практично од настанка првих друштава за осигурање, њихове експанзије у броју, потом великог броја ликвидација које су уследиле и међусобног преузимања портфеља осигурања, видљив је и потпуно природан тренд укрупњавања на тржишту осигурања. До експанзије процеса укрупњавања друштава за осигурање долази између два светска рата, у почетку због пропасти многих друштава као последице резултата првог светског рата и распада Аустро-Угарске монархије, а потом управо због природе послова осигурања, односно највеће поверење осигураници имају по правилу у највећа друштва за осигурање.

Наредним графиком биће приказана структура броја осигуравајућих друштава у Немачкој 1939. године и учешће великих и малих осигуравајућих друштава у укупним премијама. Из графикана је видљива концентрација послова осигурања код великих друштава за осигурање.

Графикон 1: Структура тржишта осигурања у Немачкој 1939. године

Извор: З. Петровић, В. Чоловић, Д. Кнежевић; Историја осигурања у Србији, Црној Гори и Југославији до 1941. године; Београдска банкарска академија; Београд 2013. године – стр. 35.

²² З. Петровић, В. Чоловић, Д. Кнежевић; "Историја осигурања у Србији, Црној Гори и Југославији до 1941. године", Београдска банкарска академија, Београд 2013., стр. 35.

На уређивање делатности и тржишта осигурања, пресудну улогу одиграло је увођење државног надзора над пословима осигурања, што је условило: пораст поверења осигураника и потенцијалних осигураника у друштва за осигурање, мањи број ликвидација друштава за осигурање и стабилност тржишта осигурања. Први систем државног надзора над осигурањем појавио се у САД у првој половини XIX века.

Уласком државе преко функције надзора у делатност осигурања, почиње и примена концепта обавезног осигурања од одређених ризика. Првенствено се радило о осигурањима од пожара, а потом од аутоодговорности што врло брзо по увођењу постаје и најзаступљеније имовинско осигурање услед велике стопе раста и значаја транспорта, те последично и друмских транспортних средстава.²³

1.4. Корени осигурања у Србији

Развој делатности осигурања у Србији потребно је посматрати у контексту историјских околности које су преобладали утицале на могућност или немогућност вођења самосталне државне па последично и економске политике, односно постојања или непостојања самосталне државе.

"Први период везујемо за доношење Душановог законика и регулисање колективне одговорности за штету. У ствари, ово су први обриси осигурања на нашој територији. Затим, развој цехова-еснафа, што је било везано и за суседне крајеве. Код појединих цехова елементи осигуравајућег покрића имали су одређени обим покрића и поједине специфичности. У току XIX века долази до распада цехова-еснафа. Морамо рећи да су они најкасније укинута у Србији – 1910. године. У развоју осигурања у нашој земљи раликујемо и елементе средњовековног сталешког поретка, тј. сталашко и уговорно осигурање. Прво се развило у оквиру еснафа, а уговорно у оквиру гилди. У другим земљама, где је био развијено поморско осигурање, такође, налазимо и уговорно осигурање."²⁴

Законик цара Стефана Душана Немањића, представља један од најважнијих историјских докумената којим се утемељила српска држава тог времена. Овим правним актом прокламована су начела, права и обавезе, које су представљале одређени помак и у дефинисању услова за развој неких форми осигурања. Велики допринос законик је остварио на пољу прокламовања права својине, што је за постојање и развој било ког друштва основна претпоставка, те тако и претпоставка развоја имовинског осигурања. Са друге стране, дефинисане су обавезе оних који су управљали тадашњим административним целинама у смислу обавезе намирања штета које услед крађа могу претрпети како се наводи у законик у гости, трговци или калуђери.²⁵ Крађе нису једини ризици које је препознао

²³ "Прво започиње обавезно осигурање од пожара, и то у Немачкој, Швајцарској, Русији и Пољској. После тога јавља се обавезно осигурање од аутоодговорности. Оно је било прво уведено у Норвешкој 1912., затим у Швајцарској 1914., те у Данској 1917., након чега их следе многе земље. Обавезно осигурање од аутоодговорности постаје најважнија грана осигурања имовине у XX веку." - З. Петровић, В. Чоловић, Д. Кнежевић; "Историја осигурања у Србији, Црној Гори и Југославији до 1941. године", Београдска банкарска академија, Београд 2013., стр. 35.

²⁴ З. Петровић, В. Чоловић, Д. Кнежевић; "Историја осигурања у Србији, Црној Гори и Југославији до 1941. године", Београдска банкарска академија, Београд 2013., стр. 51.

²⁵ "160 - О гостима и разбојницима: Ако се где догоди којему било госту, или трговцу, или калуђеру, те му узме што разбојник или лопов, или која год сметња, да иду ти сви цару, да им плати цар, што буду изгубили, а цар да тражи кефалије и властелу, којима буде пут предан и страже предане. И сваки гост, и трговац, и Латин да доходи првим стражама са свим што има и носи, да га провађају, и стража стражи да га предаје са свим,

Душанов законик. Поред ратних ризика, Законик је наметао обавезе властели крајишницима да чува границе бранећи тако и имовину оних унутар граница царства. У случају да не успеју да сачувају границе царства, прописује се обавеза намирења све штете коју непријатељска војска нанесе продирући у царство. Ризици од намерног изазивања пожара обрађени су у више чланова Законика, јасно прописујући обавезе намиривања штете у случају да се не пронађе починилац и казне лица која су узроковала штету.

Као што је то био случај у у другим европским друштвима средњег века, и на простору Србије постојале су форме доживотног издржавања лица, које су се превасходно односиле на уступање иметка доминантно добростојећих особа тог доба манастирима зарад уживања одређених права на која су се манастири обавезивали у односу на лице или лица која су даровала имовину.²⁶

Турским освајањима простора на којима се налазила тадашња Србија, долази до развоја еснафских удружења. У смислу делатности и пружања услуга осигурања, основе настанка еснафа можемо пронаћи у античким друштвима, "која су својим члановима нудила услуге сличне онима које су данас садржане у уговорима о осигурању живота, незгоде или болести."²⁷ Период турске владавине, због начина на који је била устројена тадашња турска царевина, њен доминантно не секуларни карактер, није омогућавао континуиран развој Србије, тако да је дошло до општег заостајања за друштвима западноевропске цивилизације, што ће имати и последице на стање осигурања и годинама после ослобођења од турске власти.

Интензивнији развој послова осигурања у Србији почиње стицањем самосталности од турске владавине. Прве послове осигурања обављала су страна друштва, што представља још једну директну последицу вишевековне турске доминације. Са друге стране, непремостив проблем развоју домаћег осигурања представљао је недостатак образованих домаћих кадрова који би покренули послове осигурања, као и законског оквира којим би се дефинисала делатност осигурања у интересу српског друштва. У погледу правне регулативе, Српски грађански законик из 1844. године²⁸ област осигурања третира кроз два члана којима се дефинише ништавост закључених уговора о осигурању у ситуацији када је лице које је закључило уговор знало за постојање штете у тренутку закључења уговора, и губитак права на накнаду по основу уговора о осигурању у ситуацији када је осигураник изазвао штету на осигураној ствари. Законом о осигуравајућим друштвима из 1892. године и Законом о акционарским друштвима из 1898. године дефинише се минимум правне регулативе у области осигурања којом се поред осталог намеће обавеза: признавања надлежности домаћих судова, подношења извештаја о пословању и вршења улагања капитала у земљи.²⁹ Законом о акционарским друштвима регулисано је оснивање домаћих

аколи се догоди, те што изгубе, да им је порота веродостојни људи, што рекну по души да су изгубили, с оним поротницима, то да им плате кефалије и страже." - Душанов законик

²⁶ "Прва позната куповина аделфата помиње се у повељи краља Милутина насталој између 1318. и 1321., када је он за 1.800 перпера купио од Хиландара три аделфата (комата) за своје калуђере који нису припадали братији овог манастира. У повељи је стајало да ће се ова три комата давати краљевим калуђерима док год буде постојао манастир, а на име комата даваће им се "хлеба, вина, масла, сочива, одежде и обуште и од всег што буде и всеј братији сушеј в манастиру"." – З. Петровић, В. Чоловић, Д. Кнежевић; "Историја осигурања у Србији, Црној Гори и Југославији до 1941. године", Београдска банкарска академија, Београд 2013., стр. 57.

²⁷ Јасна Пак; "Право осигурања", Универзитет Сингидунум, Београд 2011., стр. 3.

²⁸ З. Петровић, В. Чоловић, Д. Кнежевић; "Историја осигурања у Србији, Црној Гори и Југославији до 1941. године", Београдска банкарска академија, Београд 2013., стр. 71.

²⁹ "Свако друштво је било дужно да сваке године, најкасније до 15. фебруара, положи у државну касу Министарства народне привреде суму у злату или акцијама Српске народне баке или српских државних хартија од вредности, која износи пети део од целокупног износа осигураних лица у Србији." - З. Петровић,

друштва за осигурање, односно могућност стицања концесије за обављање делатности осигурања. Поред претходно поменутих, на развој делатности осигурања с краја XIX и почетком XX века утицали су и следећи закони:

- Закон о обавези на накнаду штете учињене смрћу и телесном повредом при железничком саобраћају из 1885. године;
- Закон о накнади штете учињене злонамерном паљевином и намерним противзаконитим поништавањем ствари из 1892. године;
- Закон о удружењима из 1900. године;
- Закон о задругама из 1902. године;
- Закон о Фонду за накнаду штета пострадалим од града из 1905. године
- Закон о осигурању стоке из 1905. године.

Прво регистровано осигуравајуће друштво на територији тадашње кнежевине Србије био је бечки "Анкер", који је почео са радом 1861. године. До почетка првог светског рата, а имајући у виду претходно наведене околности: неразвијене правне регулативе, недовољне кадровске оспособљености за вођење послова осигурања, ниског стандарда становништва, опште неразвијеност српског друштва тог времена као последице дугогодишње турске владавине, и делатност осигурања пратила је могућности тадашњег друштва. Доминантан број друштава за осигурање био је у власништву страног капитала, којима је управо услед неразвијене правне регулативе приоритет био остваривање што већег профита истовремено занемарујући остале аспекте пословања (сигурност пласмана резерви, солвентност пословања, развој превентивне функције и др.), које друшта за осигурање морају поштовати вршећи делатност осигурања.

Ову ситуацију у Србији можемо успоредити са периодом након настанка првих осигуравајућих друштава на територији западне Европе (период XVII века), коју је карактерисало управо описано, као и велики број ликвидација друштава, те потоње концентрације капитала у пословима осигурања.

За развој осигурања у Србији изузетно је важан тренутак оснивања Београдске задруге, финансијске институције која је требало да конкурише у пружању финансијских услуга друштвима са страним капиталом.

Београдска задруга основана је 1882. године. Циљ оснивача задруге био је пласирање јефитних кредитних средства трговцима и занатлијама, посебно онима који су чинили нижи и средњи слој тадашњег друштва.

Године 1897. оснива се Одељење за осигурање Београдске задруге, са оснивачким фондом за осигурање у висини од 200.000 златних динара. Одељење за осигурање основано је тридесет и шест година након почетка рада друштва "Анкер".

На тржишну позицију Задруге у почетку, доминантну улогу имала је тадашња држава. Наиме, Београдска задруга уживала је велику подршку од стране државе, која је управо код те институције осигурала државне зграде на период од 20 година.

Са друге стране, када је реч о осигурању живота, Београдска задруга је и ту имала привилеговани положај на тржишту осигурања, јер су се код ње осигуравали сви државни

В. Чоловић, Д. Кнежевић; "Историја осигурања у Србији, Црној Гори и Југославији до 1941. године", Београдска банкарска академија, Београд 2013., стр. 73.

службеници. Прво улагање у непокретности од стране Београдске задруге започето је изградњом седишта Задруге 1888. године, што се сматра и тренутком изградње већег поверења у домаћа друштва за осигурање од стране осигураника.³⁰

У периоду између два светска рата, наслеђена пракса пословања осигуравајућих друштава, као и ограничења у погледу непостојања јединственог законског оквира којим би се уредила делатност осигурања на целој територији тадашње Краљевине СХС, односно Краљевине Југославије посебно у делу обавезних елемената уговора о осигурању вежећем за целу територију тадашње државе, нису представљала повољан амбијент за убрзан развој осигурања.

Концесиони систем доделе дозвола за обављање послова осигурања био је заснован на дискреционом праву државе у погледу доделе односно одбијања доделе концесије. Наметнути систем давања бонификација од стране друштава за осигурање, подстицао је развијање нелојалне конкуренције. Постојање великог броја шпекулативних штета узроковао је и бројне судске спорове између осигураваача и осигураника, што је све скупа додатно спречавало развој здраве конкуренције, па су последично изостале и очекиване користи за осигуранике.

На територији Краљевине Југославије крајем тридесетих година двадесетог века, пословало је 21 друштво за осигурање, што је стање из 1937. године на тржишту осигурања након пропасти аустријског друштва Феникс, и ликвидације друштава Зора и Нада.

На тржишту осигурања Краљевине Југославије 1937. године домаћа осигуравајућа друшта и домаћа друштва са учешћем страног капитала учествовала су са 82% у премијама осигурања елементарног и 63% у премијама осигурања живота. У плаћеним штетама по основу осигурања елементарног домаћа осигуравајућа друшта и домаћа друштва са учешћем страног капитала учествовала су са 82% у укупно плаћеним штетама.³¹

"У периоду од 1920. до 1937. године цедирана премија реосигуравајућим друштвима износила је 44,3%, док је од реосигураваача на име накнаде штете примљено 54,5%. Код осигурања елементарног портфељ је био реосигуран са 56,6%, а примљено је од реосигураваача 61,7%."³²

Наредном табелом биће приказани по врстама осигурања, основни подаци о тржишту осигурања Краљевине Југославије у периоду 1935.-1936. година.

³⁰ "Прво осигурање у Београду помиње се 1839. године. Те године своју кућу у Београду осигурао је неки Зубан. Међутим, одмах после неколико дана кућа је изгорела и агент Тршћанског осигуравајућег друштва, који се налазио у Земуну и код кога је било извршено осигурање, исплатио је одмах суму од 175 талира. Иза штуре новинске вести "неки Зубан" крије се Лазар Зубан, судија Апелационог суда у Београду, који је имао кућу у "београдском предграђу Савамала". Своју кућу Лазар Зубан је осигурао код тршћанског осигуравајућег друштва "Assicurazioni Generali Austro-Italiche" од ризика пожара. Иначе, заступник који је за Generali радио у Земуну био је познати земунски трговац Василије Васиљевић." - З. Петровић, В. Чоловић, Д. Кнежевић; "Историја осигурања у Србији, Црној Гори и Југославији до 1941. године", Београдска банкарска академија, Београд 2013., стр. 69.

³¹ З. Петровић, В. Чоловић, Д. Кнежевић; "Историја осигурања у Србији, Црној Гори и Југославији до 1941. године", Београдска банкарска академија, Београд 2013., стр. 145.

³² З. Петровић, В. Чоловић, Д. Кнежевић; "Историја осигурања у Србији, Црној Гори и Југославији до 1941. године", Београдска банкарска академија, Београд 2013., стр. 149.

Табела 1: Преглед осигурања по врстама у Србији у периоду 1935.-37. година

Година	Број полиса	Сума осигурања	Бруто премија*	Штете*
Осигурање од пожара				
1935	477.047	66.658.561	154.468	65.703
1936	485.210	68.862.903	150.722	57.579
1937	508.245	71.934.867	162.272	61.780
Шомажно осигурање				
1935	366	169.655	591	93
1936	470	499.202	5.529	1.053
1937	412	198.082	1.449	755
Осигурање од провалне крађе				
1935	26.189	4.012.789	8.040	2.919
1936	27.614	5.341.782	8.973	3.786
1937	30.435	5.437.272	9.481	3.782
Осигурање машина од лома				
1935	175	181.699	207	84
1936	163	176.957	1.144	301
1937	168	186.135	2.419	415
Осигурање стакла од лома				
1935	7.226	128.011	1.572	833
1936	6.014	66.931	1.603	940
1937	7.594	75.998	1.832	897
Ауто-каска осигурање, осигурање од незгоде и осигурање јемства				
1935	25.523	5.224.915	16.566	8.594
1936	28.780	5.603.550	19.680	6.359
1937	31.569	6.936.465	26.312	10.430
Осигурање транспорта				
1935	4.986	1.489.919	7.056	6.555
1936	3.694	1.616.326	7.849	8.490
1937	4.259	2.659.622	6.476	4.923
Осигурање стоке				
1935	1.004	5.300	283	88
1936	1.000	5.300	307	137
1937	1.000	5.300	370	107
Осигурање од града				
1935	2.961	51.486	3.137	1.692
1936	4.015	196.838	4.651	2.724
1937	4.139	64.921	4.842	3.917

Извор З. Петровић, В. Чоловић, Д. Кнежевић; "Историја осигурања у Србији, Црној Гори и Југославији до 1941. године", Београдска банкарска академија, Београд 2013., стр. 143.

* у хиљадама динара

На тржиште осигурања у Краљевини Југославији највећи утицај оставила је пропаст аустријског друштва за животно осигурање Феникс,³³ како по питању условљавања израде нове правне регулативе посебно из области надзора делатности осигурања, тако и раста неповерења код осигураника у делатност осигурања. Разлог пропасти овог друштва за осигурање лежи у "сталном премештању законски прописане резерве капитала из једне земље у другу тако да се посао који се обављао преко филијала, у ствари, одвијао са једном ликвидном резервом која се увек јављала у оној земљи у којој је запретила државна

³³ "Године 1860. у Аустрији је из Немачке основано друштво "Аустријски Феникс" акцијским капиталом од три милиона гулдена. У почетку су склапана осигурања од пожара и транспортна осигурања, а затим, у следећим годинама и послови осигурања од града (1864) и животног осигурања (1866). Године 1888. друштво је реорганизовано оснивањем друштва "Азиенда", аустријско-француског друштва за осигурање од елементарних непогода и несрећних случајева и искључивањем животног осигурања, у чију сврху је 1889. године основано сопствено друштво за животно осигурање под називом Друштво за животно осигурање "Феникс"." - З. Петровић, В. Чоловић, Д. Кнежевић; "Историја осигурања у Србији, Црној Гори и Југославији до 1941. године", Београдска банкарска академија, Београд 2013., стр. 153.

контрола."³⁴ Проблем пословања друштва Феникс постао је очигледан након смрти генералног директора друштва др Берлинера 1936. године, јер је његовом смрћу нестала способност злоупотреба средстава резерви осигурања. Имајући у виду да су губици били огромни, те да се радило о животним осигурањима, што је оставило последице по физичка лица осигуранике, држава је донела Уредбу о надзору над осигуравајућим предузећима која је ступила на снагу 1. марта 1937. године. Њоме је регулисана намена и висина обавезног улагања средства премијских резерви, како би се заштитили улози осигураника животних осигурања. Тако је прописано:

- да се најмање 25% премијских резерви држи у државним хартијама од вредности, у обвезницама државних зајмова и државним благајничким боновима;
- да је забрањено да се преко 50% премијских резерви држи у зградама и хипотекарним зајмовима, и
- да је забрањено да се преко 10% премијских резерви држи у форми улога код банака.

Период другог светског рата, као и период од краја другог светског рата до почетка деведесетих година двадесетог века, је време нетржишног функционисања друштава за осигурање на подручју Србије. Тек почетком транзиционих процеса крајем осамдесетих година двадесетог века, поново се уводи тржишни принцип функционисања делатности осигурања и то доношењем Закона о основама осигурања имовине и лица из 1990. године.

1.5. Историја развоја осигурања у пољопривреди у Србији

За развој осигурања у пољопривреди значајно је доношење Закона о обезбеђивању усева и плодова из 1923. године, којим је први пут на закону заснован начин извршен покушај увођења обавезности осигурања у пољопривреди.

"Закон је предвиђао да се у свакој области ради обезбеђења усева и плодова оснује завод којим управља стални обласни одбор. Обласна скупштина је могла донети одлуку да се управа над заводом повери неком друштву основаном по задружним принципима или акционарском друштву. Средства завода образовала су се из новца који се прикупљао од осигураника, од помоћи Министарства пољопривреде и вода, као и од помоћи обласне скупштине. Ако би штете у области биле веће него што је благајна завода могла поднети, тој области би помогло Министарство пољопривреде и вода новцем највише до једне четвртине из Државног резервног фонда. Ако то није било довољно, накнада би се редуковала осим за споственике земљишта мањег од пет хектара, који су живели искључиво од пољопривреде. Њима се давала накнада у целокупном износу."³⁵

Закон је престао да важи 1929. године доношењем Закона о унапређењу пољопривреде. Као основни разлог престанка важења закона из 1923. године наводи се неиспуњавање очекивања у делу функције завода. Године 1931. донет је нови Закон о обавезном осигурању усева и плодова од града. Закон је усвојио претходна искуства, и био је заснован на обавезности осигурања и паушалном плаћању премије по јединици површине. Резултати и овог као и оног закона из 1923. године изостали су услед екстерних фактора који су доминантно утицали на успех обавезности осигурања у пољопривреди. Наиме, тадашња Југославија била је доминантно аграрна земља што је исправно наводило на размишљање о

³⁴ З. Петровић, В. Чоловић, Д. Кнежевић; "Историја осигурања у Србији, Црној Гори и Југославији до 1941. године", Београдска банкарска академија, Београд 2013., стр. 155.

³⁵ З. Петровић, В. Чоловић, Д. Кнежевић; "Историја осигурања у Србији, Црној Гори и Југославији до 1941. године", Београдска банкарска академија, Београд 2013., стр. 133.

потреби увођења претходно описаног концепта осигурања. Околности које су онемогућиле веће резултате применом Закона, лежали су: у ниском стандарду сеоског становништва које се бавило пољопривредом, ниским ценама пољопривредних производа, неразвијеним, заосталим и за то време екстремно екстензивним начином обраде земље, што су све узроци који су спречавали остваривање довољне зараде из које би се плаћале премије осигурања.

2. Појам и дефиниција осигурања

У претходнеом делу рада констатовано је, да је развој сваког друштва кроз историју пратила потреба кумулирања дела створене вредности с циљем улагања у нови циклус производње, све усмерено ка увећању богатства, подизању општег стандарда и развоја друштва. Улагање с циљем стварања нове вредности, поред поштовања техничких, економских, правних и других ограничења и правила, увек је у већој или мањој мери изложено и ризику неостварења зацртаних циљева услед деловања догађаја или појава које могу изазвати штете. С тим у вези, потребно је извршити поделу ових догађаја на групу оних који представљају последицу осмишљеног деловања човека и оних који нису на било који начин везани за промишљање или вољу човека или групе људи, односно представљају последицу деловања више силе.

Имајући у виду, с једне стране потребу сталних инвестиционих улагања у циљу стварања нове вредности и с друге постојање ризика од настанка штета, које умањују у већој или мањој мери стицање нове вредности, кроз историју се појавила потреба да једна заједница антиципирајући ризик настанка неповољних догађаја односно околности под којима настаје штета, себе и своју имовину заштити. Управо присуство ризика, односно вероватноће настанка неповољних догађаја са утицајем по заједницу, представља предуслов рађања настојања да се штете које ти догађаји узрокују умање или у потпуности санирају, путем организоване и на правилима дефинисане активности покрића губитака, односно делатношћу осигурања.

Делатност осигурања почива на удруживању оних којих могу бити угрожени утицајем неповољних догађаја, чијим остваривањем се ефектуира штета по лица или имовину, најчешће само неким од чланова изложене групе. Уколико више људи издваја средства, чија је појединачна висина издвајања много мања од величине потенцијалне штете, да би заштитили себе и своју имовину од нежељених околности чији настанак се не може предвидети и на које угрожена особа или група људи нема било какав утицај, а само неким из групе биће начињена штета која ће се намирити прикупљеним средствима, успостављање таковог односа међу људима почива на међусобној узајамности и солидарности. Односно, сви чланови неког друштва су изложени потенцијалном дејству догађаја којима се може нанети штета неким од њих без унапред јасне спознаје коме ће штета бити нанета и спремни су да под унапред договореним правилима сви учествују у надокнади штете.

Предуслов целисходности делатности осигурања почива на постојању ризика (неизвесног догађаја) и могућности израчунавања вероватноће његовог оставрења. Логично је закључити да немогући или извесни догађаји не представљају предмет бављења делатности осигурања. Да би се утврдила вероватноћа наступања неизвесног догађаја потребне су временске серије података у дужем периоду времена. На тај начин могуће је распоредити учешће сваког појединог члана хомогене групе, изложене ризику настанка неизвесног догађаја, у намирењу штете.

Важност познавања и висок ниво прецизности техника осигурања, повезаност са другим пољима науке, ефикасна примена нових научних спознаја, од изузетног је значаја посебно у областима које представљају предмет истраживања овог рада. Што прецизнији обухват околности које упућују на остваривање појава (природних катастрофа и елементарних непогода), њихова кватификација, омогућава заправо делатности осигурања већи степен ефикасности у вршењу свих функција које треба да испуни (заштита имовине, финансијско-акумулативна, друштвено-социјална, и сл.). Због тога се делатност осигурања и посматра, у пуном смислу речи мутидисциплинарна делатност и наука.

Економски аспект осигурања поједностављено речено значи да онај који осигурава преузима обавезу на основу прикупљених средства од стране оних које осигурава, да изврши исплату потенцијалне штете настале остваривањем осигураног случаја.

Правни аспект осигурања почива на уређивању и поштовању међусобних права и обавеза која проистичу из уговора о осигурању, а које се односе на стране потписнице. Елементи које уговор о осигурању треба да садржи су: ризик, осигурани случај, предмет осигурања, услови плаћања премија осигурања, начин процене висине штете, начин ликвидације штете, период осигурања и сл. Допринос правне науке управо је усмерен ка што прецизнијем дефинисању сваког од претходно побројаних елемената, како би извршење уговора, права и обавеза страна потписница управо остварило основни циљ делатности осигурања, а то је заштита права осигураника од настанка ризика, уз избегавање накнадних спорова.

Технички аспект осигурања подразумева развијање и примену математичко-статистичких инструмената којима је циљ да сегментацијом неизвесних догађаја, обухватом што бројнијих и прецизнијих информација и података о настанку неизвесних догађаја у аспекту времена, практично утврди вероватноћу настанка предметног догађаја који има или може имати утицаја на осигуранике.

3. Циљ осигурања

Делатношћу осигурања, као што је то заправо случај и са свим осталим делатностима, остварују се различити циљеви. Имајући у виду природу осигурања, односно потребу једне групе изложене вероватноћи настанка неизвесног догађаја, да улажући своја средства путем плаћања премија у заједнички фонд, заштити себе или своју имовину од нежељених последица тих догађаја, можемо закључити да се осигурањем остварују различити циљеви како појединаца учесника у делатности осигурања тако и људске заједнице у целини.

Циљеви који се остварују развијеном делатношћу осигурања, могу се сагледати посредством улоге и значаја осигурања уопште. Наиме, осигурање се може посматрати са аспекта осигураника и трећих лица.

"Циљ осигурања је заштита материјалног положаја осигураника, односно исплата накнаде штете лицу које је осигурало своју имовину или осигуране суме лицу чији су дух и тело дошли у стање при коме су му неопходна средства за његов здравствени третман у циљу оздрављења."³⁶

Чланови друштва осигуравајући себе или своју имовину, настоје да умањујући будуће потенцијалне штетне последице неповољних догађаја, заштите остварени стандард живљења, личну и егзистенцију њихових породица и остваре пожељан степен извесности

³⁶ Јелена Кочовић, Предраг Шулејић; "Осигурање", Економски факултет у Београду, Београд 2006. стр. 45.

будућих времена. Дакле, осигурање подразумева остваривање социјалних циљева осигураника.

Осигурање у функцији заштите трећих лица која без личне одговорности могу бити изложена штетним последицама по њих лично или њихову имовину. У овим случајевима се ради најчешће о последицама услед саобраћајних незгода, организовања масовних скупова, или обављања занимања која подразумевају повишени степен ризика. Намећући обавезу осигурања, од штета насталих у саобраћају нпр., једно друштво путем делатности осигурања поред основне функције осигурања на посредан начин остварује и друге циљеве.

За потребе овог истраживања значајно је сагледати економску компоненту делатности осигурања, односно могућност остваривања економских циљева у зависности о степена развијености и уређености делатности осигурања.

"Осигурање на посредан начин чува (заштићује) имовину накнађивањем штете, односно исплаћивањем (код осигурања лица) осигураних сума из средстава прикупљених уплатама премија, и то када наступи осигурани случај. Осигурање не може да спречи наступање штетних догађаја или деловање случаја, већ се помоћу њега остварује посредна економска заштита, ради које осигурање и постоји. Одлучујући тренутак у постанку осигурања био је када су се средства потребна за материјалну заштиту као обавезу из осигурања почела улаћивати унапред. Заједнице ризика, формиране на поменути начин, биле су у могућности да успешније обављају функцију посредне заштите осигураника (исплату накнада и осигураних сума) из унапред прикупљених средстава осигурања. Функција посредне заштите представља сврху осигурања. Из ове функције осигурања произилази и примарни задатак осигурања да, као обавезу из осигурања, кад наступи осигурани случај исплати осигуранику или некој трећој особи накнаду, односно уговорену своту."³⁷

Претходно датим описом функције посредне заштите осигурања, лако се може разумети и економски циљ осигурања, било да се односи на микро или макро ниво једног друштва. Заштита достигнутог нивоа стварања друштвеног производа и постојање основа за његово увећање, представља примарни економски циљ сваког друштва. Свака изложеност штетама које по производне капацитете једне земље могу настати, последично подразумева умањење укупних производних могућности, гутитак тржишта, проблеме на тржишту рада и потребу изналагања средстава за санирање штета. У ситуацији непостојања осигурања, санирање штета средствима буџета заправо значи одустајање од реализације претходно планираних циљева, неизмиривања обавеза према одређеним друштвеним групама или додатним задуживањем било привредних субјеката који су претрпели штету било друштва, што има за последицу тренутно трошење будућих прихода.

Економски циљ који се остварује развијеном делатношћу осигурања управо јесте спречавање претходно описане ситуације.

Када се говори о осигурању и економским циљевима који се путем ове делатности лакше и предвидљивије остварују, такође је потребно имати у виду да осигурање добија на значају управо услед ширења утицаја мултинационалних компанија и потребе умањивања штетних последица на њихово пословање услед просторне разурњеност пословања, изложености различитим и специфичним ризицима карактеристичним за поједине регије света на којима послују. Развијањем производних односа, посебно у контексту интензивног развоја средстава комуницирања и преноса информација, могућност губитака који настају услед

³⁷ Јелена Кочовић, Предраг Шулејић; "Осигурање", Економски факултет у Београду, Београд 2006., стр. 51.

грешака проистеклих из потребе брзог доношење одлука, представља област где осигурање поприма све већи значај.

Развијена делатност осигурања подстиче развој економије микро и макро нивоа путем: смањења неизвесности и ризика у пословању, умањења непланираних финансисјких оптерећења, ширења трговине (што је и једна од функција осигурања), улагања у мање развијене регионе вршећи трансфер новијих генерација технологије, искустава и знања унапређујући тиме економије земаља у које се улаже и коначно улагањем средстава фондова за осигурање било посредством финансијских тржишта или посебних државних пројеката.

4. Врсте осигурања

Подела осигурања се може извршити примењујући различите приступе и критеријуме, у зависности од карактеристика осигурања или организације послова осигурања који се том поделом желе сагледати.

Јасна спознаја свих ограничења и предности које проистичу из појединих подела осигурања, доприноси постизању веће ефикасности у поступку доношења одлука о врсти и начину организовања послова осигурања, посебно када се ради о потреби спровођења државних пројеката чија успешност зависи од ефикасне подршке осигурања.

Са друге стране бројност критеријума сходно којима се поделе осигурања врше управо упућује на сву комплексност ове делатности.

4.1. Подела осигурања према природи ризика

Сходно овом критеријуму подела осигурања извршена је у односу на место где се ризик може остварити. Према томе осигурање се дели на:

- копнено,
- поморско и
- ваздушно.

У претходном делу рада, наведено је да поморско осигурање представља практично једини вид и прво имовинско осигурање средњег века.

Услед развоја средстава транспорта и интензивирања протока роба и људи између земаља, развија се и транспортно осигурање које је суштински засновано на подели према природи ризика. Транспортно осигурање је имовинско осигурање и дели се на:

- каско осигурање (осигурање од ризика који могу настати на самом превозном средству),
- карго осигурање (осигурање од ризика који се ефектуирају на робу која се превози), и
- осигурање од одговорности за штету до које долази у току превоза.

Карактеристике транспортних осигурања могу се сажети у следећем: постојање великих ризика и штета, дешавање штетног догађаја узрокује реализацију више осигурања, постојање већег броја лица која остварују свој интерес за осигурањем код транспортних

послова, закључивање уговора није обавезно формално, трајање уговора везује се за одређени моменат превоза, и др.

4.2. Подела осигурања према предмету осигурања

Подела сходно овом критеријуму изворно разликује осигурање имовине и осигурање лица, и представља најзначајнију поделу осигурања.

"У осигурању имовине осигураваач има обавезу да, када настане осигурани случај, обештети осигураника или треће оштећено лице и износ његове обавезе зависи од процене штете проузроковане тим осигураним случајем. У осигурању лица осигураваач мора да исплати један паушални износ чија је висина утврђена у уговору."³⁸

Из поделе осигурања на осигурања имовине и лица проистичу и све друге специфичности послова осигурања, формирања техниких резерви и капацитета пласмана средстава осигурања у смислу рочности.

Осигурања имовине називају се и осигурања од штета, чиме се описује и суштина ових послова. Настанак штете над осигураним предметом као последица осигураног случаја, и обавеза њене исплате од стране осигураваача представља у најкраћем опис имовинског осигурања. Висина штете на осигураној имовинској целини не може бити већа од вредности те имовинске целине, а да би се утврдила висина штете врши се процена.

Осигурање лица (рентно осигурање или осигурање капитала), представља уговорно конституисање обавезе осигураваача да по истеку одређеног периода или наступањем осигураног случаја (доживљење, смрт, болест и повреда) исплати осигуранику или лицу које осигураник овласти одређену суму новца у целости или оброцима, а на бази премија које је током периода осигурања уплаћивао осигураника. Висина суме која се исплаћује зависи од висине премија које је осигураник уплаћивао.

4.3. Подела осигурања сходно начину управљања заједницом ризика

Подела осигурања сходно начину управљања заједницом ризика представља поделу насталу у периоду стварања заједничког тржишта Европске уније, и последица је формирања заједничке правне регулативе која се односи на земље чланице Европске уније.

Осигуравајућа друштва се деле на она која се баве пословима животних и она која се баве пословима неживотних осигурања. Подела на животна и неживотна осигурања доминантно је извршена како би је јасно разграничили фондови за намиривање осигураних случајева, управо антиципирајући специфичности послова осигурања имовине и капиталисања улога осигураника код животних осигурања и рочност осигурања. Ова подела заправо је основ за процену могућности улагања средстава друштава за осигурање у поједине законом дозвољене пројекте. Средства животних осигурања имају већи капацитет за дугорочна инвестирања.

4.4. Подела осигурања према начину настанка

Ова подела извршена је по критеријуму обавезности, која уколико постоји, прописује се законом. Према овом критеријуму, осигурања се деле на обавезна и добровољна.

³⁸ Јелена Кочовић, Предраг Шулејић; "Осигурање", Економски факултет у Београду, Београд 2006., стр. 21.

Изворно сва осигурања су добровољна, уколико законом није прописана обавезност закључења полисе за неке врсте ризика. Обавезна осигурања односе се најчешће на осигурање од одговорности (у саобраћају, од опасних ствари, од одговорности правних заступника, организатора масовних окупљања и сл.).

Разлика између обавезних и добровољних осигурања манифестује се у неколико праваца. Уговори о осигурању код обавезних осигурања садрже мање флексибилне одредбе од оних који се закључују код добровољних осигурања, односно много већи број је елемената који се уговорно прецизно дефинишу, а свој основ налазе по правилу у правном акту којим се намеће обавезност.

Сваки пример наметања обавезности од стране државе, последично представља суспензију неког дела функционисања тржишта те конкретне делатности, тако да се управо ентитет који намеће обавезност у већој или мањој мери у поступку имплементације концепта појављује као арбитар по неким или свим питањима. Питање формирања цене полиса обавезних осигурања последично представља изузетно важно питање, посебно ако се прихвати да су обавезна осигурања заправо квазипорески намети које плаћају осигураници.

За потребе овог истраживања управо ова подела осигурања и познавање добрих и лоших страна обе врсте осигурања која из ње проистичу, представљаће предмет посебне разраде у последњој глави, сагледано кроз призму недовољно развијеног друштва у коме не постоји култура осигурања, а које је истовремено услед структуре привреде изузетно изложено настанку потенцијално великих штета.

4.5. Подела осигурања према начину организовања

Осигурања према начину организовања деле се на премијска и узајамна.

Премијско осигурање карактеристика је професионалног бављења делатношћу осигурања од стране друштава за осигурање. Производ који друштва за осигурање продају на тржишту, је услуга ликвидирања штете уколико се она догоди, која има своју цену и зове се премија. Друштва продајући услуге осигурања, прикупљају средства премија осигурања и стварају фонд из кога се намирују штете, формирају резерве, измирују трошкови функционисања друштава и пожељно, остварује добит.

Дакле, премијско осигурање је профитно орјентисано, за разлику од узајамног осигурања.

Узајамно осигурање није организовано у циљу стицања профита. Чланови друштва су истовремено и осигуравачи и осигураници. Друштво за узајамно осигурање се обавезује да ће у потпуности намирити насталу штету до висине своје имовине. Чланови друштва уплаћују допринос, из кога се формира фонд за намирање штета.

4.6. Подела осигурања према броју корисника

Према броју корисника осигурање се дели на индивидуално и колективно.

Индивидуално осигурање односи се на закључивање појединачних полиса осигурања. Колективно осигурање односи се на већи број лица и закључивањем ове врсте полиса постиже се већа економичност и боља цена. Колективна осигурања представљају добар

приступ осигурању у околностима постојања не развијене свести потенцијалних осигураника о важности осигурања. Полисама колективног осигурања су обухваћена и она лица која се не би самоиницијативно осигурала.

4.7. Подела осигурања према начину изравнавања ризика

Осигурање сходно критеријуму начина изравнавања ризика дели се на унутрашње и спољашње осигурање.

Унутрашње осигурање изравнава ризик у оквиру заједнице осигурања.

Спољашње осигурање обухвата послове саосигурања и реосигурања. Ови послови суштински се односе на поделу ризика између два или више осигуравача.

Саосигурање (хоризонтална расподела ризика) је вид осигурања код кога два или више осигуравача, преузимају обавезу покрића дела ризика предмета осигурања. Уколико се посебно не уговори, између саосигуравача не постоји солидарна одговорност. Најзначајнији пример саосигурања представља енглески Лојд, који управо функционише по принципу учешћа више осигуравача у истом послу осигурања, при чему је један од осигуравача водећи. Послови саосигурања суштински се примењују у случајевима осигурања великих ризика.

Послови реосигурања (вертикална расподела ризика) правно посматрано, представљају цесију. Наиме, свако друштво за осигурање може на себе преузети обавезе осигурања ризика само до висине финансијског капацитета друштва за осигурање (самопридржаја). За сваку процену потенцијалне изложености по основу ликвидације штете која превазилази финансијске капацитете друштва за осигурање, за тај део ризика врше се реосигурање. Посао реосигурања дакле представља уговорни однос између осигуравача и реосигуравача.

"Самопридржај представља максималан износ обавезе који једна осигуравајућа компанија може да преузме на себе, а да при том не угрози своју ликвидност."³⁹

5. Пласмани средстава друштава за осигурање

За потребе овог истраживања, потребно је изанализирати материју: формирања фондова друштава за осигурање из којих се врши испуњавање обавеза према осигураницима, инвестирања средстава друштава за осигурање, законских могућности и ограничења пласмана средстава, те сходно томе дефинисати модел развоја осигурања у пољопривреди, с циљем остваривања раста и развоја и делатности осигурања и пољопривреде у Републици Србији.

"Послови у вези са инвестирањем средстава осигурања нису послови осигурања, већ је реч о финансијским пословима који су непосредно повезани са пословима осигурања. Послови инвестирања средстава осигурања доприносе обављању основне делатности и као такви су "непосредно" повезани са основним пословима које могу да обављају и осигуравајућа друштва."⁴⁰

³⁹ Јелена Кочовић, Предраг Шулејић; "Осигурање", Економски факултет у Београду, Београд 2006., стр. 357.

⁴⁰ Јасна Пак; "Право осигурања", Универзитет Сингидунум, Београд 2011., стр. 163

Средства којима располажу друштва за осигурање представљају значајан извор развоја, посебно сектора привреде и финансијског тржишта сваког друштва. У претходном делу рада, приказано је како су кроз историју шпекулантске активности са средствима осигуравајућих друштава изазивала бројне ликвидације друштава за осигурање, финансијске потресе који нису погађали само делатност осигурања, и коначно губитак поверења у делатност осигурања. Сходно том искуству, свака држава настоји да пропише ограничења, по правилу се ради о процентуалним ограничењима, улагања средстава техничких резерви⁴¹ у поједина средства и финансијске инструменте, како би се првенствено заштитили интереси корисника услуга осигурања.

Када се разматра могућност пласирања средстава техничких и гарантних резерви друштава за осигурање, као и слободних средстава друштава за осигурање, у циљу формулисања спроводљивог модела унапређења осигурања у пољопривреди, поред законских ограничења неопходно је имати на уму да суштину делатности осигурања представља пружање сигурности и заштите осигураницима. Да би осигурање остварило свој примарни задатак, потребно је формирање фондова из којих се врши намирeње насталих штета над предметима осигурања. Дакле, ни једна инвестициона одлука не сме угрозити извршавање примарне обавезе према осигураницима, односно ликвидацију штета или исплату ренте по истеку периода животног осигурања, односно свака инвестициона одлука мора бити донета са циљем одржавања реалне вредности средстава фондова.

Фондови друштава за осигурање се формирају из улога оснивача друштава за осигурање и из пословања, превасходно наплаћивањем премија осигурања, што представља цену коју сваки осигураник плаћа за услугу осигурања предмета осигурања.

Фонд који се формира на бази улога оснивача друштва назива се почетни фонд сигурности. Средства почетног фонда сигурности пласирају се доминантно у дугорочне хартије од вредности са ниским степеном ризика (државне обвезнице, акције, и сл.) као и у непокретности.

Закон о осигурању Републике Србије дефинисао је чланом 107 врсте техничких резерви. Овим чланом каже се следеће:

"Врсте техничких резерви"⁴²

Члан 107

Друштво за осигурање дужно је да, на крају обрачунског периода, утврди техничке резерве за покриће обавеза из обављанја послова осигурања.

⁴¹ Сваки осигуравач мора располагати у сваком тренутку средствима довољним за измиривање обавеза према осигураницима, а по основу уговора о осигурању. Односно, друштво за осигурање мора бити ликвидно и солвентно. Средства остварена наплатом премија осигурања из којих се формирају фондови за измиривање обавеза према осигураницима, називају се техничке резерве. Висину средстава техничких резерви код неживотних осигурања опредељују: настале и исплаћене штете у току календарске године, средства преносне премије и средства резервисаних штета. Код животних осигурања техничке резерве чине средства (доминантно математичке резерве) потребна за измиривање доспелих обавеза из уговора о животном осигурању.

⁴² Чл. 107 Закон о осигурању

Друштво за осигурање које обавља послове једне или више врста животних осигурања утврђује техничке резерве за:

- преносне премије;
- резервисане штете;
- учешће у добити;
- математичку резерву.

Друштво за осигурање које обавља послове једне или више врста неживотних осигурања утврђује техничке резерве за:

- преносне премије;
- резервисане штете;
- изравнање ризика.

Техничке резерве из ст. 2. и 3. овог члана образују се коришћењем начела актуаске математике, правила струке и одговарајућих статистичких података.

Народна банка Србије прописује ближе критеријуме и начин обрачунавања техничких резерви из става 4. овог члана."

Дакле, сходно претходно цитираном члану 107. Закона о осигурању, може се уочити разлика у формирању техничких резерви животних и неживотних осигурања, што представља логичну последицу проистеклу из разлике између ове две групе осигурања. За потребе овог истраживања, акценат се ставља на разлици у рочности средстава фондова ове две групе осигурања. Наиме, неживотна осигурања закључују се по правилу на период до 1 године, док је период трајања животних осигурања битно дужи. Из претходно поменутог логично произилази да извори средства осигурања која би се у инвестиционом процесу могла алоцирати у неку циљану област, такође се деле на краткорочне и дугорочне.

Закон о осигурању чланом 114. прописује намену у коју је дозвољено улагати и депоновати средства техничких резерви, односно чланом 115. даје овлашћења Народној банци Србије да прецизније ограничи поједине облике депоновања и улагања.⁴³

Чланом 114. Закона о осигурању⁴⁴ прописано је да средства техничких резерви се могу депоновати и улагати у:

1. хартије од вредности издате од стране државе, централне банке, међународних финансијских организација, односно у хартије од вредности за које гарантује неки од наведених субјеката;
2. обвезнице, односно друге дужничке хартије од вредности којима се тргује на организованом тржишту хартија од вредности у земљи;
3. обвезнице, односно друге дужничке хартије од вредности којима се не тргује на организованом тржишту хартија од вредности, чији је издавалац прво лице са седиштем у земљи;

⁴³Народна банка Србије; "Одлука о ограничењима појединих облика депоновања и улагања средстава техничких резерви и о највишим износима појединих депоновања и улагања гарантне резерве друштва за осигурање"; "Сл. гласник РС" бр. 87/2012

⁴⁴ Чл. 114 Закон о осигурању

4. акције којима се тргује на организованом тржишту хартија од вредности у земљи;
5. акције којима се не тргује на организованом тржишту хартија од вредности, ако је њихов издавалац домаће правно лице и ако су издате као хартије од вредности у складу са законом којим се уређује тржиште хартија од вредности;
6. депоновања и улагања код банака са седиштем у земљи;
7. непокретности и друга стварна права на непокретностима, ако су уписане у земљишне, односно друге јавне књиге, ако доносе принос, односно ако је у вези са њима могуће очекивати принос и ако је њихова куповна цена одређена на основу процене овлашћеног процењивача,

као и друге врсте депоновања и улагања на основу Одлуке Народне банке Србије, а сходно члану 114. став 3. Закона о осигурању:

1. инструменти тржишта новца које издаје Република Србија
2. дужничке хартије од вредности које издају земље чланице Европске уније, односно Организације за економску сарадњу и развој, централне банке државе чланице Европске уније, односно Организације за економску сарадњу и развој или хартије од вредности за које гарантује неки од ових субјеката,
3. дужничке хартије од вредности или акције правних лица са седиштем у државама чланицама Европске уније или Организације за економску сарадњу и развој,
4. преносна премија, резервисане штете и математичка резерва, који падају на терет саосигураваача, реосигураваача или ретроцесионара,
5. унапред исплаћен износ осигуране суме до висине откупне вредности утврђене уговором о животном осигурању – предујам.

Закон у истом члану даје могућност да се средства техничких резерви могу држати у готовини у благајни и на рачунима код банке.

Закон о осигурању није предвидео могућност пласирања зајмова од стране осигуравајућих друштава, јер би то био једини правни начин којим би се омогућило обављање такве делатности, имајући у виду одредбе Закона о банкама који чланом 5. став 2. прописује:

"Нико осим банке не може се бавити давањем кредита и издавањем платинх картица, осим ако је за то овлашћен законом."⁴⁵

што представља неусаглашеност са правним тековинама Европске уније. Потребно је имати у виду да се правна регулатива Републике Србије мора усагласити са правном регулативом ЕУ у процесу испуњавања услова за пуноправно чланство у Европској унији, те се може очекивати и да ће овај инструмент пласирања средстава бити у блиској будућности могућ, што је важан инструмент развоја осигурања у пољопривреди.

Друштва за осигурање могу формирати и фонд превентиве⁴⁶. Циљ формирања фонда превентиве је спречавање и умањивање штета које могу настати. Слободна средства овог

⁴⁵ Чл 5. Закон о банкама Републике Србије "Сл. гласник РС" бр. 107/2005 и 91/2010

⁴⁶ Закон о осигурању

"Премија осигурања
члан 106

Премија осигурања састоји се од функционалне премије и режијског додатка.

Функционална премија састоји се од техничке премије, а може садржати и допринос за превентиву, ако је урачунат у премију осигурања."

фонда могу се улагати искључиво у некретнине које су у функцији превентиве ризика који се осигуравају. Управо ова средства представљају добру основу да у синергији са државним улагањима, буду обезбеђена инвестирања у оне непокретности чијим стављањем у функцију се постиже вишеструки ефекат заштите осигураника.

Такође, поред постојања фондова један од извора финансирања од стране друштава за осигурање представља и добит. Слобода располагања средствима добити неупоредиво је већег степена у поређењу са располагањем средствима фондова друштава за осигурање. Да би се средства добити могла користити у функцији развоја одређених друштвено корисних пројеката, потребно је развити стимулативну пореску политику, како би они који доносе одлуку о располагању резултата рада препознали корисност предложеног модела.

ГЛАВА III

ПОЉОПРИВРЕДА

1. Значај и основне карактеристике пољопривреде у Републици Србији

Пољопривредна производња у сваком друштву заузима најзначајније место. Пољопривредним производима задовољавају се елементарне потребе становништва једног друштва за прехраном. Из те чињенице проистиче и потреба посебног сагледавања значаја пољопривредне производње, могућности њеног унапређења и развоја, као и умањења ризика којима је изложена. Управо услед специфичности организовања пољопривредне производње на великим земљишним површинама, те сходно томе и велике изложености утицају природних појава, то су и штете које настају при дешавању елементарних непогода такође врло високе, посебно уколико нису претходно извршене превентивне мере заштите.

Током 2012. године у Републици Србији спроведен је попис пољопривреде. Резултати спроведеног пописа односе се у највећој мери на пољопривредна газдинства, њихов број, величину поседа, структуру производње и сл. Значај резултата пописа за истраживање које је предмет овог рада, огледа се превасходно у опису тренутног стања пољопривреде у Републици Србији, као полазне основе у сагледавању постојања потребе израде целовитог приступа њеног унапређења и развоја, посебно у области осигурања у пољопривреди.⁴⁷

Република Србија се простире на површини од око 8.840.000 хектара земљишта. Укупно расположиво пољопривредно земљиште у Републици Србији износи 5,3 милиона хектара, од чега 3,4 милиона хектара отпада на коришћено пољопривредно земљиште. Дакле, користи се око 64% укупно расположивог пољопривредног земљишта, што такође може представљати предмет посебног интересовања у циљу сагледавања могућности повећања процента искоришћеност.

Неке од мера које би омогућиле повећање процента искоришћености укупног пољопривредног земљишта, истовремено су предмет интересовања како сектора пољопривреде тако и делатности осигурања. Најочигледнији пример представљају инвестиције у системе за наводњавање и одводњавање. Ове инвестиције истовремено представљају улагање у средства превентиве посматрано са становишта делатности осигурања, односно развоја посматрано са становишта пољопривредне производње. У наредном делу истаживања биће приказани резултати извршене процене ефеката примене система за наводњавање и одводњавање на обим и резултате пољопривредне производње, чиме ће се заправо потврдити став да инвестиције ове врсте индукују појаву мултипликативних ефеката истовремено на сектор пољопривреде и осигурања у пољопривреди. Повећање степена заштите од штетних последица природних катастрофа ствара претпоставке за остваривање већих и на дужи рок предвидљивијих резултата пољопривредне производње, што последично утиче на повећање стандарда лица која се баве пољопривредом и инвестирање у подизање ефикасности производње. Претходно је показано, да је до развоја осигурања, условно речено на чисто тржишним основама, историјски посматрано дошло у оном тренутку када је вредност машина и опреме којом се обавља нека производња прерасла границу лако замењиве. Повећање платежне способности лица која организују пољопривредну производњу, повећање вредности

⁴⁷ У овом делу рада коришћени су подаци засновани на Попису пољопривреде 2012., спроведеном од стране Републичког завода за статистику – www.popispoljoprivrede.stat.rs

результата пољопривреде и коришћење имовине велике вредности за обављање пољопривреде су предуслови повећања броја корисника услуга осигурања у пољопривреди.

По Попису становништва, домаћинстава и станова спроведеном у Републици Србији 2011. године, од укупног броја економски активних лица која обављају занимање, а њих је у Републици Србији 2.304.628⁴⁸, у сектору Пољопривреде, шумарства и рибарства запослено је 340.186 особа или 14,8% од укупно запослених. Само у сектору Прерађивачке индустрије уписано је више, односно 396.392 или 17,2% од укупно запослених, при чему је потребно имати у виду да је један део запослених у овом сектору обавља делатност у производњи и преради прехранбених производа и пића, што представља наредни степен прераде у сектору пољопривреде. На основу претходних показатеља може се извести закључак да је Република Србија претежно пољопривредна земља.

Породична пољопривредна газдинства представљају 99,5% од укупног броја лица која се баве пољопривредом. Управо породична пољопривредна газдинства представљају предмет интересовања овог истраживања, јер мере које се предлажу овим истраживањем у највећој мери управо се и односе на ова лица.

Правна лица која у укупном броју представљају 0,5% од укупног броја лица која се баве пољопривредом, су заправо орнанизована привредна друштва која располажу средствима велике вредности, као и развијенијим системима превентиве у смислу заштите од елементарних непогода и по правилу користе услуге осигурања.

Наводњавана површина по резултатима пописа представља само 2,9% од укупне пољопривредне површине.

Од укупног броја домаћинстава у Републици Србији који износи око 2,5 милиона, пољопривредна газдинства чине 631.552 (628.552 породична пољопривредна газдинства и 3.000 правних лица и предузеника), код којих се било као чланови газдинства или стално запослени на газдинству пољопривредном производњом бави 1.442.628 особа.

Наредном табелом и графиконом биће приказан број газдинстава и величина поседа изражено у интервалној серији површине у хектарима, чиме се употпуњује слика о начину организовања примарне пољопривредне производње.

Табела 2: Број газдинстава по величини поседа у Србији по попису 2012. године

	укупно	без поседа	мање од 1 ha	од 1 до 2 ha	од 2 до 5 ha	од 5 до 10 ha	више од 10 ha
Број газдинстава	631.552	10.107	174.460	123.719	182.489	89 083	51.694
ha	3.437.423		91.837	181.785	596 052	617 281	

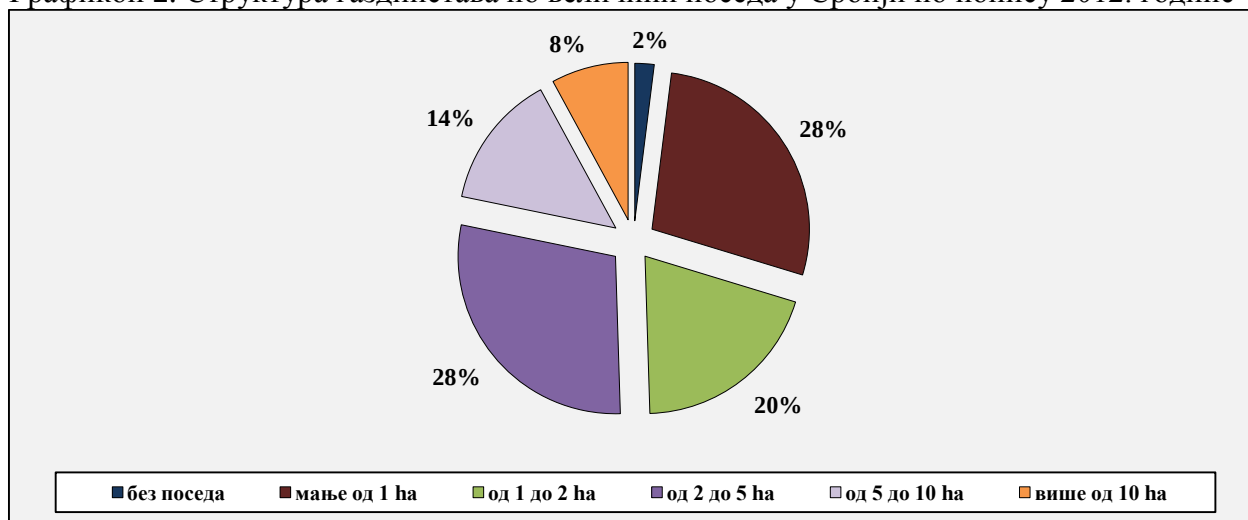
Извор: Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде

За истраживање могућности развоја пољопривреде, најинтересантнија је популација која користи до 10 хектара земљишта, јер је у структури газдинстава Републике Србије и најбројнија.

На основу претходно приказаних података може се закључити да 76% пољопривредних газдинстава располаже површином до 5 хектара. Сходно томе проистиче да се у Републици Србији пољопривредна производња организује на уситњеним и малим поседима, што не представља претпоставке за остваривање бољих производних резултата и значајнијег увећања прихода.

⁴⁸ Попис становништва, домаћинстава и станова Републике Србије 2011. године, Књига 15: Делатности

Графикон 2: Структура газдинстава по величини поседа у Србији по попису 2012. године

Извор: Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде

Да би се у потпуности сагледао материјални положај лица која се баве пољопривредном производњом, потребно је извршити увуд у податке о просечно оствареним зарадама у Републици Србији у 2013. години по секторима привреде.

Табела 3: Просечне зараде по запосленом у Републици Србији по областима делатности остварених у 2013. години

Област делатности	Зараде*	Зараде без пореза и доприноса*
Пољопривреда, шумарство и рибарство	51.916	37.404
Пољопривредна производња, лов и услужне делатности	50.635	36.491
Шумарство и сеча дрвећа	58.505	42.073
Рибарство и аквакултуре	44.107	31.990
Рударство	96.051	68.338
Прерађивачка индустрија	51.742	37.706
Производња прехранбених производа	49.264	35.908
Производња пића	80.889	58.381
Производња дуванских производа	127.145	90.983
Снабдевање електричном енергијом, гасом и паром	103.689	73.787
Грађевинарство	49.492	35.747
Трговина на велико и мало и поправка моторних возила	45.677	33.614
Саобраћај и складиштење	63.438	45.917
Услуге смештаја и исхране	33.044	24.362
Информисање и комуникације	91.688	67.431
Финансијске делатности и делатност осигурања	109.470	79.168
Финансијске услуге, осим осигурања и пензионих фондова	116.684	84.484
Осигурање, реосигурање и пензијски фондови	100.894	72.175
Пословање некретнинама	67.726	48.557
Стручне, научне, иновационе и техничке делатности	85.751	63.056
Административне и помоћне услужне делатности	43.237	31.413
Државна управа и обавезно социјално осигурање	75.098	53.826
Образовање	59.573	42.757
Здравствена и социјална заштита	60.569	43.620
Уметност, забава и рекреација	57.472	41.502
Остале услужне делатности	43.802	32.121
Просек Републике Србије	60.708	43.932

Извор: Републички завод за статистику

* у RSD

У односу на просечну зараду остварену у Републици Србији у 2013. години, лица у пољопривреди, шумарству и рибарству остварила су 17% мању просечну зараду.

Наредним табелама, биће приказани индикатори у серији десетогодишњих података како би се дефинисао значај пољопривредне производње за Републику Србију.

Табела 4: Преглед макроекономских показатеља у периоду 2002.-2012. година у Србији

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Реалан раст БДП ¹	4,3	2,5	9,3	5,4	3,6	5,4	3,8	-3,5	1,0	1,6	-1,7
Потрошачке цене ²	14,8	7,8	13,7	17,7	6,6	11,0	8,6	6,6	10,3	7,0	12,2
Извоз ³	3.125	3.847	4.475	5.330	6.949	8.686	10.157	8.478	10.070	11.472	11.913
Увоз ⁴	6.387	7.206	9.543	9.613	11.971	16.016	18.843	13.404	14.643	16.627	17.211
Незапосленост ⁵	13,3	14,6	18,5	20,8	20,9	18,1	13,6	16,1	19,2	23,0	23,9
Просечне зараде ⁶	152,1	176,9	194,6	210,4	259,5	347,6	402,4	337,9	330,1	372,5	364,5
Јавни дуг ⁷	72,9	66,9	55,3	52,2	37,7	31,5	29,2	34,7	44,5	48,2	59,3
Курс RSD/USD ⁸	64,29	57,56	58,45	66,87	67,03	58,39	55,76	67,47	77,91	73,34	88,12
Курс RSD/EUR ⁸	60,69	65,12	72,69	82,99	84,11	79,96	81,44	93,95	103,04	101,95	113,13
БДП ⁹	16.028	17.306	19.026	20.306	23.305	28.468	32.668	28.954	28.006	31.472	29.932

Извор: Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде

1) у % и сталним ценама претходне године

2) у % и ценама на мало до 2006. године

3) у милијардама EUR

4) у милијардама EUR

5) у % и на основу података добијених анкетом о радној снази

6) у еврима

7) у % од БДП

8) просек периода

9) у милијардама EUR

Процена раста бруто домаћег производа у Републици Србији за 2013. годину мерено ценама из претходне године износи 2,4%. Најзначајнији утицај на раст бруто домаћег производа у 2013. години управо је имао сектор пољопривреде, шумарства и рибарства. Процена је да је пољопривреда у 2013. години остварила раст физичког обима производње од 22,1%.

Учешће пољопривредне производње у укупној привредној активности Републике Србије, посматрано по одабраним макроекономским индикаторима у периоду од 2002. до 2012. године, приказани су Табелом 5.

Табела 5: Учешће пољопривреде у привреди Србије у периоду 2002.-2012. година

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
БДП ¹	2.072	1.918	2.186	2.024	2.189	2.443	2.916	2.320	2.379	2.873	2.624
БДП ²	14,8	13,1	13,5	11,8	11,0	10,1	10,4	9,3	9,9	10,5	10,1
Запосленост у пољопривреди, шумарству и рибарству											
Број ³	-	-	-	839	707	725	674	622	523	466	467
Учешће ⁴	-	-	-	22,7	20,2	20,3	23,9	23,8	22,2	21,2	21,0
Извоз											
Производи ⁵	555	509	629	732	992	1.218	1.328	1.381	1.672	1.920	2.094
Учешће ⁶	25,3	20,9	22,2	20,3	19,4	18,9	17,9	23,2	22,6	22,8	23,7
Увоз											
Производи ⁷	578	577	688	622	721	600	754	711	896	1.001	1.138
Учешће ⁸	9,8	8,8	8,0	7,4	6,9	4,4	4,6	6,3	7,2	7,0	7,7
Биланс ⁹	-23	-67	-59	110	271	618	574	670	776	919	956
Покривеност ¹⁰	96,0	88,2	91,4	114,8	137,6	201,7	175,2	194,2	186,6	191,8	184,0

Извор: Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде

1) БДП пољопривреде у текућим ценама

2) учешће БДП пољопривреде у укупном БДП Републике Србије у %

3) у хиљадама

4) учешће у укупној запослености Републике Србије

5) у милионима EUR

6) учешће у укупном извозу Републике Србије

7) у милионима EUR

8) учешће у укупном увозу Републике Србије

9) спољнотрговински биланс пољопривредно прехрамбене индустрије

10) покривеност увоза извозом

У погледу спољнотрговинске размене, пољопривредна производња представља једну делатност која бележи суфицит. Посматрано у периоду 2012.-2013. година сектор пољопривреда, шумарство и рибарство остварио је суфицит спољнотрговинске размене, и то:

- 2012. године 301 милион EUR
- 2013. године 211 милиона EUR,

што је представљало 8,6% и 5,9% у укупном извозу, односно 3% и 2,8% у укупном увозу Републике Србије респективно.

Наредном табелом биће приказани индекси раста бруто домаћег производа у Републици Србији и индекст раста физичког обима пољопривредне производње.

Табела 6: Индекс раста БДП и пољопривреде у Србији у периоду 2002.-2012. година

	2009	2010	2011	2012	2013
БДП сталне цене	96,5	101,0	101,6	98,5	102,4
пољопривреда	101,0	99,4	100,9	82,3	122,1

Извор: Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде

Цене пољопривредних производа и њихове промене имају најзначајнији утицај, поред цена енергената, на контролисање стопе инфлације у Републици Србији. Када је производња пољопривредних производа стабилна и предвидљива на дужи рок, креаторима макроекономске политике је много једноставније до остварују циљне коридоре кретања инфлације. Стабилност цена у једном друштву предуслов је остваривања стабилности у практично свим сегментима тог друштва. На остварену инфлацију у 2013. години у Републици Србији најзначајније је утицало снижење цена непрерађене хране, као последица повољних временски прилика које су се одразиле на боље резултате пољопривредне производње током посматраног периода.

Табелом 7 приказане су укупно засејане/засађене површине и остварена производња по најзначајнијим пољопривредним културама, посматрано у периоду 2002. до 2012. године у Републици Србији.

Табела 7: Преглед површина под културама у приоду 2002.-2012. година у Србији

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Засејане/засађене површине у (000) ha											
Пшеница	694	612	636	563	540	559	487	568	484	493	481
Кукуруз	1.196	1.200	1.200	1.220	1.170	1.202	1.274	1.209	1.230	1.258	1.269
Уљарице	253	334	308	331	347	315	350	320	352	355	338
Шећерна репа	52	65	60	64	72	79	48	61	66	56	65
Кромпир	91	88	89	85	84	81	81	78	77	78	75
Грожђе	69	67	66	64	62	59	58	58	57	56	54
Воће	269	272	269	263	261	262	264	263	263	263	262
Поврће	156	156	158	158	158	161	160	158	158	155	151
Крмно биље	336	335	336	336	332	332	336	332	334	333	346
Производња у (000) тона											
Пшеница	2.240	1.365	2.758	2.007	1.875	1.864	2.095	2.068	1.631	2.076	1.911
Кукуруз	5.586	3.817	6.569	7.038	6.017	3.905	6.158	6.396	7.207	6.480	3.532
Уљарице	530	584	760	722	822	628	857	771	944	917	667
Шећерна репа	2.098	1.738	2.814	3.086	3.189	3.206	2.300	2.798	3.325	2.822	2.328
Кромпир	918	679	975	963	930	743	844	898	887	892	578
Грожђе	395	450	425	241	359	353	373	431	330	325	263
Воће	593	2.239	1.116	1.439	1.557	1.523	1.648	1.241	1.528	1.115	1.116
Поврће	909	1.029	871	964	1.015	1.055	993	805	909	1.029	871
Крмно биље	1.933	1.585	2.159	2.189	2.155	1.801	2.024	2.277	2.319	2.134	1.814

Извор: Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде

Анализа података приказаних претходном табелом приказује скромне стопе пораста ефикасности пољопривредне производње по културама. Тако је просечан принос пшенице остварен 2002. године износио 3,23 тоне по хектару, да би 2011. године износио 4,21 тоне по хектару односно 2012. године 3,97 тоне по хектару. Слични показатељи осликавају стање и код других пољопривредних култура.

У периоду 2002. до 2012. године, у сточарству су остварени следећи резултати:

Табела 8: Преглед структуре сточарства у периоду 2002.-2012. година у Србији

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Говеда у (000) тона											
Укупан прираст ¹	190	185	184	186	185	186	187	177	167	165	161
Производња меса ²	97	95	93	90	83	95	99	100	96	81	82
Свиње у (000) тона											
Укупан прираст ¹	473	448	433	447	417	435	402	386	399	393	368
Производња меса ²	277	258	242	253	255	289	266	252	269	271	252
Овце у (000) тона											
Укупан прираст ¹	36	44	43	44	45	43	44	43	44	46	54
Производња меса ²	15	18	20	21	20	20	23	24	23	24	22
Живина у (000) тона											
Укупан прираст ¹	-	-	-	95	100	96	106	116	120	140	140
Производња меса ²	65	59	65	67	75	70	76	80	84	103	94
Јаја ³	1.335	1.421	1.536	1.476	1.456	1.346	1.204	1.026	1.219	1.219	1.388
Млеко у (000) тона											
Кравље	1.644	1.638	1.641	1.650	1.635	1.595	1.580	1.522	1.506	1.477	1.442
Овчије и козје	16	13	14	14	38	34	33	26	26	27	-
Буна	2,1	2,3	2,4	2,5	2,5	2,5	2,6	2,4	2,5	2,4	2,6
Мед	2,6	3,2	3,6	3,7	4,0	3,5	2,6	4,6	4,5	4,3	6,9

Извор: Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде

1) производња живе мере

2) нето тежина заклане стоке

3) у милионима комада

Као и у случају ратарства, грана сточарства остварује код крупне стоке тренд пада укупног броја животња што се поред производње меса и месних прерађевина, одражава и на производњу млека и млечних производа.

За потпуно разумевање структуре и значаја пољопривредне производње у Републици Србији потребно је извршити анализу структуре учешћа ратарске производње, воћарства, виноградарства и сточарства у укупним резултатима, јер ће тиме бити приказана структура биљне и сточарске производње.

Табела 9: Структура пољопривредне производње у Србији у периоду 2002.-2011. године

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Ратарство	55,9	46,8	58,1	59,2	53,4	49,6	56,6	55,8	58,4	58,2	50,7
Воћарство	5,2	9,7	8,5	6,7	8,3	11,4	9,8	10,3	8,3	10,1	9,2
Винарство	2,6	3,3	2,5	1,5	2,0	2,4	2,2	2,3	1,7	1,8	2,0
Биљна производња	63,7	59,8	69,1	67,3	63,7	63,4	68,7	68,4	68,4	70,1	61,9
Говедарство	14,9	16,5	12,9	13,6	15,5	16,7	14,6	14,0	13,4	13,0	16,6
Свињарство	15,0	16,0	11,7	12,5	13,7	13,3	10,8	11,6	11,9	10,5	12,5
Овчарство	1,9	2,6	2,0	2,1	2,3	2,0	1,8	1,7	1,8	1,8	2,7
Живинарство	4,5	4,9	4,1	4,4	4,6	4,5	4,0	4,0	4,3	4,4	5,9
Сточарска произв.	36,3	40,2	30,9	32,7	36,3	36,3	31,3	31,6	31,6	29,9	38,1
Укупно	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Извор: Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде

* Структура пољопривредне производње приказана у табели израчуната је на основу података о трогодишњим ценама откупа и продаје пољопривредних производа и не представља вредност пољопривредне производње у Републици Србији, већ индикатор структуре заснован на физичком обиму производње.

Из свега претходно наведеног проистиче да пољопривредна производња у Републици Србији представља важан, али недовољно развијен сектор који остварује изузетан утицај на

укупне макроекономске индикаторе привреде у Републици Србији. Пољопривредна производња запошљава значајан проценат укупне популације становништва Републике Србије. Свако унапређење овог сектора узрокује директне позитивне ефекте практично на све макроекономске индикаторе.

Са друге стране пољопривреда представља сектор у који је неопходно додатно и континуирано улагање с циљем њене модернизације, повећања ефикасности, последично увећања укупног домаћег производа, и посебно смањења изложености неповољним утицајума (климатским, тржишним и др.) који умањују приносну снагу пољопривредне производње.

2. Специфичности пољопривредне производње

У претходном делу рада изнети су основни показатељи пољопривредне производње у Републици Србији, коју карактерише следеће:

- екстензивна организација;
- велика зависност обима и квалитета финалног производа од временских услова;
- релативно застарела опрема и механизација;
- уситњеност поседа;
- низак принос по хектару;
- низак принос по грлу крупне стоке.

Показатељи спољнотрговинске размене упућују на закључак да за овом врстом производа постоји потражња на међународном тржишту. Многе неразвијене земље, оствариле су веће стопе раста њихових економија, стандарда грађана и постале нето увозници хране, што представља потенцијал за увећање извозних вредности пољопривреде.

Предмет овог истраживања, поред сагледавања побројаних слабости и предности које карактеришу пољопривреду у Републици Србији, и разматрања могућности њеног даљег развоја и унапређења, суштински је и анализа примене механизма којима би се спречио настанак губитака и штета у пољопривредној производњи услед велике зависности и изложености временским условима. Појаве временских непогода: суша, поплава, града, пожара и сл., узрокују велике губитке у вредности финалног производа пољопривреде, како у квантитативном тако и квалитативном смислу.

Системи за наводњавање односно одводњавање воде у Републици Србији или су застарели и запуштени или на огромном простору на коме се налази пољопривредно земљиште уопште и не постоје. Сходно проценама Министарства пољопривреде, трговине, шумарства и водопривреде Републике Србије извршеним током 2012. године, квантификована су потребна улагања у системе за наводњавање и одводњавање, по којима је потребно уложити између 3 и 3,5 милијарди EUR у периоду од 5-7 година да би се постојећа мрежа канала под наводњавањем која у овом тренутку покрива нешто мање од 200.000 ha са искоришћеношћу од око 15%, повећала на мрежу којом би се наводњавало близу 1.100.000 ha пољопривредног земљишта.

Занемарљиво мали проценат дугорочних засада заштићен је противградним мрежама. Систем противградне заштите постоји али није довољно добро организован, нити опремљен савременим средствима заштите од градоносних облака. Процена је да годишње у Републици Србији потребно око 7 милиона EUR за ефикасну противградну заштиту.

Системима за заштиту од елементарних непогода не умањује се само могућност настанка штета као последица деловања елементарних непогода, већ се истовремено подиже и величина и квалитет приноса, те улагањем у ова средства и инфраструктуру постиже се вишеструки позитиван ефекат за дужи временски период.

Да би се у потпуности разумео значај наводњавања, не само за производњу хране која је по свом значају недвојбено најзначајнија у односу на друге аспекте улагања, посебно је важан податак да од укупне светске копнене површине, 24% је земљиште изложено сушама услед деловања високих температура. Процена је да ће се тај проценат увећавати услед деловања климатских промена, уколико се настави тренутни тренд неповољног утицаја човека на климу (умањење површина под кишним шумама, висок ниво емисије штетних гасова, и сл.).

Укупна обрадива површина земљишта у свету која се користи за производњу хране износи око 1,5 милијарди ha. Под системима за наводњавање налази се око 250 милиона ha, или 17%, и са те површине добија се око 40% укупне светске производње хране. За потребе пољопривредне производње утроши око 70% укупно захваћене количине воде.

У Европи проценат захваћене количине воде утрошене за производњу хране износи око 30%, и није равномерно дисперзиран по земљама чланицама Европске уније. Наиме, највише захваћене воде троши се за пољопривреду у медитернаским подручјима Европе управо услед климатских особености региона када се посматрају просечне температуре, дужина трајања топлих периода, количина падавина, периоди падавина и сл. Тако земље које највише користе воду за наводњавање у пољопривреди су Грчка и Шпанија са око 70% укупно захваћене воде, док земље северне Европе за пољопривреду производњу користе између 1% и 4% укупно захваћене воде.

Најразвијенији системи за наводњавање налазе се у следећим земљама Европске уније⁴⁹:

- Грчка	37,6%
- Холандија	29,0%
- Италија	22,8%
- Португал	21,0%
- Шпанија	17,6%
- Данска	17,1%

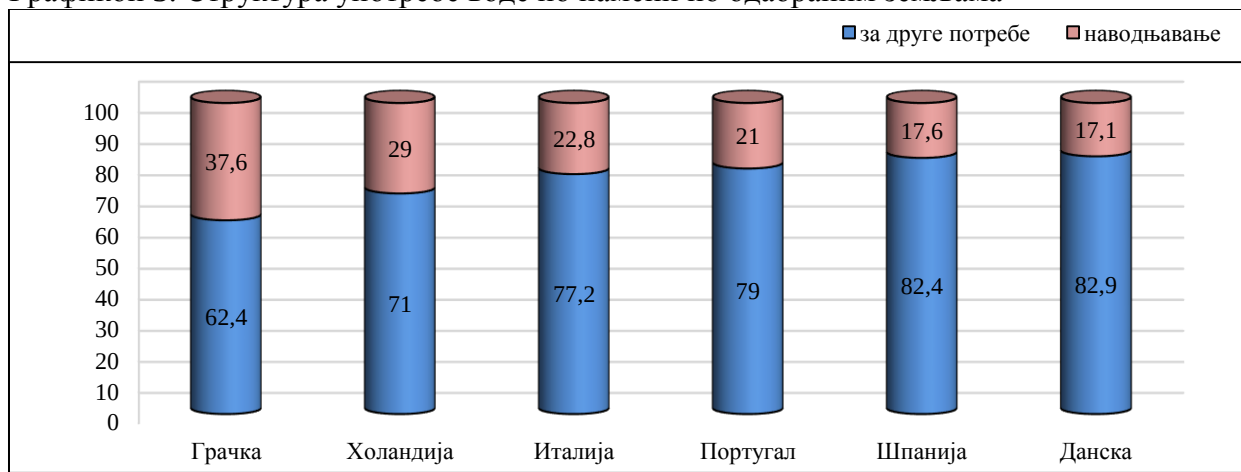
Важно је напоменути да све претходно наведено се односи и на Републику Србију, која је изложена идентичним климатским особеностима, јер се налази такође у еврамедитеранском појасу, те није тешко закључити да је потребно развијати и идентичне механизме и вршити улагања у исте системе и средства као што је случај са другим медитеранским земљама.

Наредним графиконом приказана је структура употребе воде за потребе пољопривреде у односу на све друге потребе, по одабраном броју земаља. На основу приказаног може се извести закључак, да развијене системе наводњавања поседују и користе:

- земље које су изложене таквим климатским карактеристикама које практично намећу такву потребу, или
- развијене земље које остварују значајне приходе од пољопривреде.

⁴⁹ Извор Министарство пољопривреде, трговине, шумарства и водопривреде

Графикон 3: Структура употребе воде по намени по одабраним земљама

Извор: Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде

Ефекти наводњавања посебно се очитују код производње пољопривредних производа на отвореним просторима или у пластеницима, засадима јагодичастог воћа, те дугорочним засагима попут јабука, бресака, крушака и сл. Резултат наводњавања, у зависности од различитих климатских услова којима је изложена у појединим поднебљима пољопривредна производња огледа се у потенцијалном повећању приноса од 50% до 100%.

У Републици Србији системима за наводњавање покривено је око 200.000 ha, што чини око 5,9% од укупно око 3,4 милиона ha обрадивог земљишта које се користи за организовање пољопривредне производње, сходно резултатима пописа из 2012. године. Ова површина под системима за наводњавање може бити у периоду од 5-7 година унапређена на око 1,1 милион ha, и то:

- АП Војводина 760.000 ha
- Централна Србија 186.000 ha
- АП Косово и Метохија 105.000 ha.

Табелом 9 биће приказани подаци о просечним приносима забележеним у Републици Србији и процена могућег прираста приноса (све исказано у тонама по хектару обрадиве површине) на примеру одређених пољопривредних култура, а који се остварују применом система за наводњавање. Важно је напоменути да приказане пољопривредне културе не представљају искључиво производ примарне пољопривредне производње намењен финалној потрошњи, већ се ради о производима који представљају сировинску базу прерађивачкој индустрији (производња уља, кондиторска индустрија и сл.), чиме значај подизања приноса по хектару добија још више на значају када се посматра квантитативна компонента користи. Да би потреба активног односа према питању развијања средстава којима се могу умањити штетне последице суша и поплава, Табелом 10 ће бити извршена апроксимација губитака узрокованих сушама које су погодиле Републику Србију у четири године: 2000., 2003., 2007. и 2008., на примеру три пољопривредне културе, које се управо користе и као интермедијари у прерађивачкој индустрији.

Поред квантитативних користи, односно остваривање већег физичког обима производње, применом система за наводњавање подиже се квалитет производа и постиже његова уједначеност током дужег периода времена, што у савременим условима који у трговини пољопривредних производа представља предуслов континуираног пласмана производа.

Табела 10: Анализа могућности унапређења пољопривредне производње наводњавањем

Рб	Опис	Просечан принос у природном водном режиму у тонама	Просечан принос под наводњавањем – кишењем у тонама	Просечан принос под наводњавањем – капањем у тонама
1	Кукуруз	8-10	14-16	16-18,5
2	Соја	2-2,5	3,5-4,5	-
3	Шећерна репа	40-50	60-80	-
4	Кромпир	10-15	40-60	80-90
5	Луцерка	5-6	22-25	-
6	Парадајз	20-30	80-100	120-150
7	Грашак	2-4	6-8	-
8	Лубеница	15-20	50-60	85-120
9	Јагода	6-8	20-25	35-40
10	Малина	8-10	15-25	25

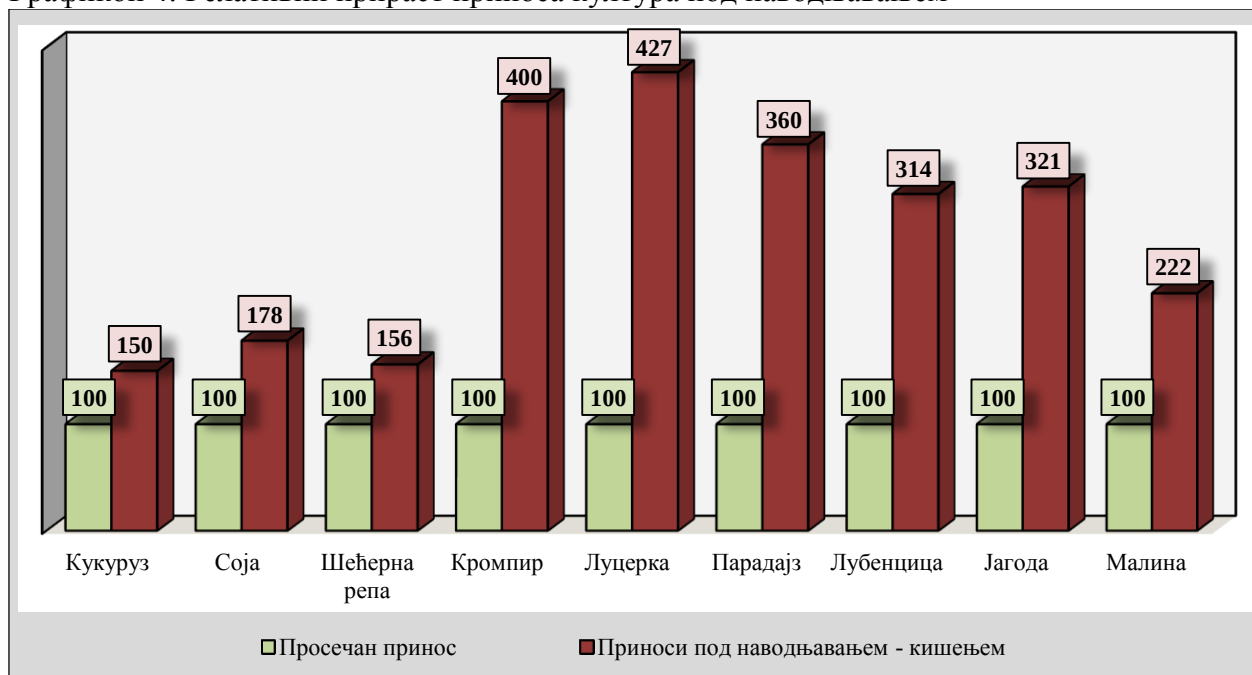
Извор: Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде

Применом система за наводњавање могуће је увећати принос одређених пољопривредних култура:

- кукуруза за 67% односно 94%;
- кромпира за 300% односно 460%;
- парадајза за 260% односно 440%;
- лубеница за 215% односно 480%;
- малина за 120% односно 280%, и сл.,

у зависности да ли се ради о системима наводњавања кишењем или капањем. Процењени прираст представља озбиљан основ генерисања увећаних прихода од пољопривреде и последично увећања бруто домаћег производа Републике Србије. Наредним графиком биће приказан просечан прираст приноса једног броја пољопривредних култура под системима за наводњавање, чиме се додатно оправдава потреба увођења ових система.

Графикон 4: Релативни прираст приноса култура под наводњавањем

Извор: Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде

Сушне године у Републици Србији биле су 2000., 2003., 2007. и 2008. година.

На примеру три пољопривредне културе: кукуруза, сунцокрета и соје, може се приказати пројекција губитака до које је дошло због недостатка система за наводњавање. Пројекција губитака је исказана у еврима, а рачуната по просечним откупним ценама важећим за конкретан период и средњем курсу Народне банке Србије.

Табела 11: Преглед губитака због суше по одабраним културама

Година	Просечна цена у RSD/kg	Губици у EUR		
		25%	35%	45%
Кукуруз				
2000	5,11	61.688.277	86.363.588	111.038.899
2003	7,29	102.113.792	142.959.308	183.804.825
2007	12,70	157.169.206	220.036.889	282.904.571
2008	12,40	234.008.636	327.612.090	421.215.545
Сунцокрет				
2000	7,00	6.256.230	8.758.745	11.261.260
2003	12,00	15.035.820	21.050.080	27.064.510
2007	28,00	25.769.100	36.076.600	46.384.100
2008	25,00	36.910.575	51.674.675	66.438.775
Соја				
2000	9,00	6.397.200	8.956.200	11.515.050
2003	13,00	10.733.290	15.026.530	19.319.770
2007	28,00	26.595.800	37.234.050	47.872.300
2008	24,00	26.321.100	36.849.300	47.377.800

Извор: Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде

Резултати претходно извршене пројекције финансијских штета од суше су од изузетне важности за процену ефеката и сагледавање потребе израде и имплементације модела унапређења осигурања у пољопривреди. Нужност изградње системског приступа умањивања штета од елементарних непогода, који би требало да омогући не само значајније вршење основне функције осигурања у смислу намирања штета од елементарних непогода, већ уз подршку државних фондова и институција унапреди могућности пласирања средстава друштава за осигурање у пројекте заштите и развоја пољопривреде. Тиме би се остварили вишеструки ефекти на раст укупне вредности пољопривредних производа у Републици Србији и значаја делатности осигурања.

Уколико се процена губитака од суша услед непостојања система за наводњавање врши само за 2008. година, а под претпоставком губитака од 25% од могућих приноса, обрачунатих по тада важећим тржишним ценама за само три приказане културе: кукуруз, сунцокрет и соја, губици износе око 297 мил. EUR. Уколико се претпостави висина губитака од 45% под истим осталим претпоставкама, губици износе 535 мил. EUR.

Процене приказане Табелом 9 и Табелом 10 посебно добијају посебно на значају када резултате исказане повећањем приноса у тонама по хектару односно висине губитака исказаних у милионима EUR ставе у корелацију са податком да укупно тржиште осигурања у Републици Србији по подацима Народне банке Србије током 2013. године је износило око 500 мил. EUR.

Приказани губици односе се на само једну годину која бележи појаву суше и то на примеру само три посматране културе, у потпуности оправдавају улагања у системе за наводњавање и одводњавање, односно посматрано са аспекта осигурања у средства превентиве. Није тешко потребу улагања у средства превентиве пројектовати и на друге аспекте борбе против

последица природних непогода: употребу противградних мрежа и противградних система, система метеоролошких станица и сл.

3. Пољопривреда у Европској унији

3.1. Заједничка пољопривредна политика

Заједничка пољопривредна политика Европске уније⁵⁰ покренута је 1962. године и траје више од пола века. У почетку акценат заједничке политике у сектору аграра стављао се на:

- подстицање пољопривредне производње (најчешће се радило о субвенцијама по јединици производа) како би подстакла већа производња и обезбедиле довољне количине хране;
- улагање у технолошко унапређење пољопривредне производње чиме се остварила већа ефикасности, и
- подизање економског стандарда лица која се баве пољопривредном производњом.

Схватајући значај очувања природне средине, уз чињеницу да је сектор пољопривреде управо онај са једним од највећих утицаја на климу и климатске промене, временом је заједничка пољопривредна политика свој утицај проширила и на програме улагања у област заштите природе, производње органске хране и сл.

Заједничка аграрна политика Европске уније се историјски ослањала на поштовање закона тржишта у сектору пољопривреде у оној мери колико је то било могуће, имајући у виду важност овог сектора, бројност и разноврсност утицаја које остварује на друге секторе и специфичности којима је изложен.

Од раних шездесетих до деведесетих година двадесетог века већина цена производа сектора пољопривреде била је предмет административног регулисања и контролисања, истовремено уз обавезу државног нивоа Европске уније (претходно Европске заједнице) да врши откуп вишкова пољопривредних производа када се они појаве. Посебно захтеви за откупом вишкова пољопривредних производа постали су временом велики проблем. Порастом ефикасности пољопривредне производње, те појавом већих количина готових производа примарне пољопривредне производње услед примене савременијих агро-техничких средстава, дошло је до притиска на умањење цена готових производа. Током осамдесетих година двадесетог века, због потреба складиштења вишкова, буџет за ову намену је експоненцијално увећан. Европска унија почиње субвенционисање складиштења производа у иностранству, што је представљало додатни притисак на расходну страну буџета. Оваква политика државних субвенција довела је до поремећаја на међународном тржишту пољопривредних производа који се читавао на примеру увоза јефтијенје хране за исхрану животиња, док се домаћи производи ратарске производње, чији је извоз субвенционисан средствима Уније, нису трошили на тржишту Европске уније где су и произведени. Временом, буџетски проблеми постали толико велики да су надлежна тела Европске уније започела реформу политике субвенционисања пољопривреде 1992. године, снижавањем висине државних интервенција, што је 1993. године довело до укидања прогресивних механизма државне интервенције (субвенције по јединици произведне количине) и укидање извозних субвенција. Субвенције су прерасле у форму директних плаћања, односно по јединици засејаних површина. Закључно са средином двехиљадитих,

⁵⁰ The Common Agricultural Policy, A partnership between Europe and Farmers, European Commission - http://ec.europa.eu/agriculture/cap-overview/2012_en.pdf

сви облици субвенција по производима на бази паушалних износа по јединици производа, су укинута са изузетком одређених производа попут хлебног брашна, сировог млека, шећера, али уз постојање строгих ограничења у погледу количина (постојање система квота) и контроле цена, што је довело до стабилности цена ових производа у трајању више од једне деценије.

Претходно описано се колоквијално посматра као "први стуб" заједничке пољопривредне политике. Развој "другог стуба" заједничке пољопривредне политике, започиње 1990. године и ослања се на претпоставку да пољопривреда пружа: услуге, јавна добра и позитивне екстерне ефекте који заслужују да буду финансирани одговарајућим буџетом, чиме би се реализовао низ програма и мера. У земљама западне Европе, подршка која се пружа агро-техничким мерама и субвенцијама пољопривреди у регионима код којих постоје природна ограничења попут оних у планинским подручјима или северним крајевима Уније. У новим чланицама Европске уније, буџетски фондови усмерени су према модернизацији средстава и опреме неопходне за организовање пољопривредне производње.

Са друге стране, актуелност питања заштите животне средине у последњих неколико декада је постала централна тема заједничке пољопривредне политике, иако постоје велике разлике између земаља чланица Европске уније, посебно у погледу развијености еколошке културе. Тема екологије има и своју изражену економску страну, јер је организовање било које производње уз поштовање строгих критеријума заштите човекове околине много скупље, те овакав приступ производњи реално могу приуштити само надпросечно развијене чланице Уније. Карактеристика политике руралног развоја је базирана на суфинансирању пројеката од стране држава чланица, како би се обезбедила потребна средства, као и надзор и контрола локалних власти. Дакле "првим стубом" подржавају се мере, које помажу производњу и увећавају приходе од пољопривреде, и у потпуности се финансирају од стране Европске уније. "Други стуб" заједничке пољопривредне политике нешто је сложенији имајући у виду мере, трајање појединих програма, постојање сложенијег система инспекцијског надзора, и његова имплементација условљава постојање високих трошкова администрације. Трошкови администрације представљају посебно проблем за државе чланице у којима још увек постоји велики број веома малих газдинстава, што је ситуација и у Републици Србији.

Реформа Заједничке аграрне политике Европске уније усмерена је ка већој изложености утицајима тржишта, постепеним смањивањем државне интервенције и сегментацијом помоћи која се пружа пољопривредницима. Претходни приступ представља најмање лошу политику спровођену од стране Европске уније у сектору пољопривреде и чиниће основ политике за период 2014⁵¹.-2020. година. Постоје и другачија мишљења везано за пројекцију резултата који се могу оваквим приступом остварити. Наиме, критике предложене политике усмерене су на претпоставку да либерализација односа у сектору пољопривреде ће узроковати волативност цена преко утицаја сезонских притисака, и даље остваривање неповољних утицаја на лица која се баве пољопривредном производњом.

Административна организација Европске уније постављена је тако да Комисија има монопол на израду предлога реформе Заједничке пољопривредне политике. Одлучивање о предложеним решењима је у надлежности Савета кога чине представници држава чланица и Европског Парламента.

⁵¹ The Common Agricultural Policy, Overview of CAP Reform 2014-2020, European Commission - http://ec.europa.eu/agriculture/policy-perspectives/policy-briefs/05_en.pdf

Буџетски оквир предложен током 2011. године усмерен је у правцу одржавања свих функција које су до тада спроведене претходним реформама заједничке пољопривредне политике. Наиме, за подршку мерама "првог стуба" предвиђено је 44 милијарде EUR годишње, а за реализацију мера "другог стуба" 14 милијарди EUR годишње. Очигледно, ради се о енормно великим финансијским средствима. Поред ових, планиран је и фонд у висини 3,5 милијарди EUR за хитне набавке у случају појаве кризне ситуације са пољопривредним производима: јечма, кукуруза, пиринча и говедине, као и за складиштење шећера, маслиновог уља, лана, говедине, маслаца, обраног млека у праху, свињског и овчијег меса.

Такође, у циљу заштите прихода од пољопривреде, планом Комисије предложено је даље развијање система осигурања уз дефинисање начина суфинансирања и ограничења. Део губитака који могу да трпе пољопривредници планирано је да буду санирани средствима фонда за узајамно осигурање, под следећим условима: ако доходак падне испод унапред одређеног прага који чини лимит од 70% губитка прихода, 65% оправданих трошкова може бити надокнађено овим средствима. У овом случају ради се о саосигурањима подржаним јавним средствима уније, што је приступ примењив и у Републици Србији.

Тежиште политике Комисије пребачено је са приступа директних плаћања на питања опоравка и заштите животне средине. Концепт "Шема основних плаћања" је заменио до тада важеће "Шеме плаћања појединачних газдинстава" и "Шему поједностављених области плаћања". Све државе чланице Европске уније ће морати да своје политике у пољопривреди уподобе са приступом јединствених плаћања по хектару на регионалном нивоу до 2019. године. Дотације националних директних плаћања ће бити усаглашене на начин да ће они који примају мање од 90% просечних плаћања по хектару у Европској унији примати више, тиме смањујући разлику за једну трећину до 2018. године. Директна плаћања која прелазе ограничење од 150.000 EUR појединачно по намени за истог корисника, биће ограничена по прогресивним стопама на апсолутни ниво од 300.000 EUR с изузетком за програме озелењавања. Поједностављени систем ће бити уведен и за мале фарме. Такође, нови критеријуми ће бити уведени за примање директних плаћања, попут критеријума да најмање пет процената зараде се стиче од пољопривреде, изузев за мале пољопривредне произвођаче.

Питање које изазива највише дилема у новој пољопривредној политици је приступ подршке и обавезе озелењавања, који се односи на обавезу да око 30% директних плаћања буде условљено са три мере:

- диверзификација усева - пољопривредници ће морати да сеју најмање три различите културе годишње, при чему ни једна не може да чини више од 70% укупно засејане површине, а свака најмање 5%;
- приврженост приступу да 7% земљишта буде третирано на еколошки прихватљив начин (производња органске хране), и
- одржавање сталног пашњака, како би се подстакло развој сточарства.

Две додатне буџетске подршке су дозвољене, и то:

- једна за подручја са природним ограничењима, и
- друга за младе пољопривреднике, као финансијска подршка од максимално пет одсто просечних националних зарада и два одсто просечних примња по основу "првог стуба" на националном нивоу.

Рурални развој у новој аграрној политици ће бити знатно реформисан, постављањем нових приоритета. Најмање 25% износа "другог стуба" ће бити посвећено ублажавању климатских промена и прилагођавању мера за организовање органске производње. Стопе финансирања неких мера "другог стуба" из буџета Европске уније, такође ће бити ревидиране навише.

3.1.1. Реформа и будућност директних плаћања⁵²

Заједничка пољопривредна политика је прошла суштинску реформу у последњих 20 година. Суштина реформе заснивала се у промени политике финансијске подршке која је изазивала нарушавање стабилности цена према политици субвенционисања путем директних плаћања пољопривредника.

Као резултат претходних реформи заједничке пољопривредне политике, директна плаћања пољопривредницима сада чине доминантан износ издатака Европске уније, који се односи на политику пољопривредног и руралног развоја. Буџет Европске уније за 2012. годину предвиђао је директну помоћ од 40,7 милијарди EUR, што чини скоро три четвртине или тачније 71,6% свих издатака заједничке пољопривредне политике, односно директна помоћ чини највећи појединачни издатак Буџета Европске уније, и чини трећину (тачније 31,4%) свих расхода Европске уније планираних за 2012. годину.

Другим речима, директна плаћања су постала централни елемент Заједничке пољопривредне политике.

3.1.2. Стратешка улога директних плаћања⁵³

Директна плаћања су уведена у заједничку пољопривредну политику када је започела темељна реформа подршке пољопривреди 1992. године. Број административно регулисаних цена за главне пољопривредне производе је смањен, а директна плаћања су одобрена као компензација. Процес раздвајања директних плаћања од производње било је иницирано независно од тога да ли пољопривредници заиста организују производњу на земљишту. Као резултат оваквог приступа, директна плаћања одобрена по хектару земљишта које се обрађује су у међувремену постала суштински паушална исплата универзална за све пољопривреднике у Европској унији.

Висина субвенција по хектару се разликује од земље до земље, а у неколико држава чланица од региона до региона, у зависности од тога шта је појединачно газдинство користило за производњу у историјском референтном периоду који је претходио реформи и у зависности од мера којима су подржани тршкови.

Примање директних субвенција условљено је поштовањем низа захтева у погледу примене "добре пољопривредне праксе" и еколошких стандарда, од којих је већина постојала у терминологији пољопривредне политике и раније, али је постала обавезна почетком реформи. Ова условљавања коришћења државне помоћи поштовањем одређених услова се називају "унакрсно усаглашавање".

⁵² The Common Agricultural Policy, The future of CAP direct payments, European Commission - http://ec.europa.eu/agriculture/policy-perspectives/policy-briefs/02_en.pdf

⁵³ The Common Agricultural Policy, The in perspective: from market intervention to policy innovation, European Commission - http://ec.europa.eu/agriculture/policy-perspectives/policy-briefs/01_en.pdf

3.1.3. Ризици у пољопривреди

Заједничка аграрна политика Европске уније озбиљно разматра питање ризика у пољопривреди како би се предупредиле ситуације ценовних нестабилности, несташица или било којих других кризних ситуација у пољопривреди. Ризици које посматра заједничка пољопривредна политика су:

- финансијске дотације за животињско и биљно осигурање од економских губитака узрокованих утицајем неповољних климатских догађаја, животињских или биљних болести, штеточина или зараза;
- финансијске дотације заједничких фондова за економске губитке изазване избијањем животињских или биљних болести или еколошких инцидената;
- стабилизација прихода, на основу финансијских доприноса заједничких фондова, пружањем надокнаде пољопривредницима који претрпе озбиљан пад својих прихода.

Укључивање ових ризика у Програме руралног развоја је пожељно у целости. Посебно питање је управљање ризиком за улагања у вези са иновацијама које се промовишу мерама руралног развоја, посебно оним пројектима који могу имати висок степен институционалних и еколошких ризика, попут неочекиваних административних трошкова због локалних прописа, специфичних климатских услова, појаве штеточина и сл.

3.2. Резултати остварени током 2012. године⁵⁴

Како би се потпуније стекао увид у стање аграра у Републици Србији, у оквиру ове тачке биће приказани основни показатељи пољопривредне производње одређеног броја земљама Европске уније.

Током 2012. године, пољопривредну производњу земља чланица Европске уније, као и кандидата за приступање Европској унији карактерише стабилан тренд кретања реалног прихода посматрано по јединици рада, а након забележеног раста у 2011. години од 8%, односно 17% у 2010. години. Посматрано агрегирано, од 2005. године реални доходак у пољопривреди посматрано по јединици рада у 27 земаља чланица Европске уније реално је порастао за 28,5%, што је последица увећања прихода од фактора производње у висини од 3% и истовременог умањења учешћа радне снаге од 20%.

Дакле, тренд у периоду од скоро 10 година у земљама чланицама Европске уније је повећање ефикасности пољопривредне производње, уз остваривање стабилних стопа раста.

Важно је имати у виду да стабилност просечних трендова у сектору пољопривреде у Европској унији током 2012. године, суштински замагљује велику разлику у развијености пољопривреде у појединим чланицама Европске уније.

⁵⁴ Подаци у овом делу рада засновани су на званичним извештајима Европске комисије, Директората за пољопривреду и рурални развој – www.ec.europa.eu/agriculture/

- Agriculture in the European Union, Statistical and Economic Information Report 2012
- Agriculture in the European Union, Statistical and Economic Information Report 2011
- Agriculture in the European Union, Statistical and Economic Information Report 2010

Највећи пораст прихода од пољопривреде посматрано по раднику остварен је у:

- Белгији 27,8%
- Летонији 21%,
- Литванији 17,5%
- Холандији и Немачкој од по 14,9%.

Са друге стране највећи пад прихода по раднику бележи се у:

- Румунији 27,1%
- Пољској 13,7% и
- Словенији 12,2%.

У 2012. години повећање вредности пољопривредне производње у 27 земаља чланица Европске уније од 2% реално, представљало је последицу увећања производње у сточарству од 3,1% и ратарству од 1,4 %.

На раст вредности биљне производње утицао је пораст реалних цена биљних производа од 7%, чиме је неутралисан ефекат физичког смањења обима биљне производње од 5,2%. Смањење физичког обима производње забележен је код скоро свих биљних култура: житарице за 6,4%, кукуруз за 13,4%, вино за 15,4%, кромпир за 14,6%, сирови дуван 8,5%, биљке са високим садржајем протеина 12,7%, шећерна репа 3,2% и воће 7,6%. Маслиново уље је једини производ код кога је забележен пораст вредности производње од 8%.

Пројектоване промене цена производа биљне производње извршене су на реално одрживим основама, и у односу на 2011. годину показују раст за житарице од 9,4% и уљарице од 12,0%, док су ниже за пиринач за 13,3%.

Раст вредности производа сточарства износила је 3,1% током 2012. године и предствља последицу раста реалних произвођачких цена од 3,8% и смањења физичког обима производње од 0,6%. Највећи раст произвођачких цена белижи се у производњи коњског меса од 14%, свињског меса од 9,6% и говеђег меса од 8,1%, уз истовремени пад физичког обима производње у висини од 0,8%, 1,7% и 2,5% респективно. Просечне цене производа животињског порекла опале су за 0,5%, од чега цене јаја бележе највећи пад од 30,6% уз смањење физичког обима производње за 1,7%, док цене млека бележе пад од 4,8%, за исти ниво производње.

Вредност потрошње интермедијарних производа у пољопривреди бележи раст за 2%, углавном услед реалног повећања цена интермедијарних производа за 3,5% у просеку на шта је у највећем мери утицало повећање цена ђубрива, мазива и енергената за ок 6,5% сваки производ појединачно, као и сточне хране за 4,1%. Физички обим производње интермедијарних производа смањен је за 1,4%, и то смањењем употребе ђубрива за 4,6%, семена за 7,5%, као и енергената за 2,5%.

Привреде земаља Европске уније посматрано у просеку, наставиле се са успоравањем привредне активности током 2012. године. Стопа раста реалног БДП посматрано на нивоу 27 земаља чланица Европске уније бележи пад од 0,3% у односу на претходну годину. Највиши ниво стопе раста БДП бележи се у балтичким државама и то другу годину за редом: Естонија 2,5%, Литванија 2,9% и Летонија 4,3% као и у Словачкој за 2,6%.

Медитеранске земаље показују значајан пад БДП: Грчка 6,0%, Португал 3%, Италија 2,3% и Шпанија 1,4%. По подацима Global Insight, на светском нивоу бележи се пораст БДП од 2,5% у 2012. години, што значи да је у земљама чланицама ЕУ забележен много мањи раст БДП у односу на светски просек.

Укупна инфлација потрошачких цена у 2012. години у земљама Европске уније износила је 2,6%, док је годишњи пораст цена хране износио 2,9%.

Током 2012. године остварен је извоз пољопривредних производа из земаља Европске уније у износу од 116 млрд. EUR, док је увоз у истом периоду износио 102 млрд. EUR. Највећи увоз бележи се код јужног воћа у износу од 24 млрд. EUR. Највећи пораст увоза бележи се код увоза живе стоке од 35%, уљарица 15% и уља и маст животињског и биљног порекла 6%.

3.3. Преглед тржишта пољопривредних производа⁵⁵

Прегледом основних показатеља по одабраним културама пољопривредних производа (величина засејаних површина, приноси по ха, волативност цена, величина сточног фонда и сл.) земаља чланица Европске уније, створиће се заправо основ за сагледавање могућности и потенцијалног значаја аграра Републике Србије у односу на производне и тржишне услове важеће у Европској унији.

Претходно изнето је од изузетне важности за тренутно сагледавање потреба домаћег аграра, како би се на време предупредиле околности излагања много конкурентнијем и напреднијем систему од оног у Републици Србији, те последично изгубиле и позиције аграра на домаћем тржишту.

а) Житарице

Површине засејане житарицама током аграрне 2012.-2013. године износиле су 56,9 мил. ха. То представља повећање од 1 мил. ха или 1,9% у поређењу са нивоом оствареним 2011.-2012. године. Просечни приноси од 4,81 тона по ха, представљају 6,7% умањења приноса остварених у односу на оне током 2011.-2012. године или 3,4% испод петогодишњег просека у земљама Европске уније. Укупан принос у посматраном периоду износи 271,5 милиона тона, што је 4,9% или око 14,1 милиона тона мање него у 2011.-2012. години када је остварено 285,7 милиона тона.

Смањење приноса узроковано је углавном услед негативног утицаја суше која је током 2012. године погодила Мађарску, Румунију и Бугарску.

б) Уљарице

У периоду 2012.-2013. године уљарицама је засејана површина од 10,9 милиона ха. Укупна производња уља износи 27,1 милиона тона, што представља смањење од 7,1% у односу на

⁵⁵ Подаци у овом делу рада засновани су на званичним извештајима Европске комисије, Директората за пољопривреду и рурални развој – www.ec.europa.eu/agriculture/

- Agriculture in the European Union, Statistical and Economic Information Report 2012

- Agriculture in the European Union, Statistical and Economic Information Report 2011.

- Agriculture in the European Union, Statistical and Economic Information Report 2010.

претходну годину када је производња достигла 29,2 милиона тона. Просечни приноси уљарица достигли су скоро 2,5 тона по ха, 2,1% мање од остварених у 2011.-2012. године.

в) Биљке са виском садржајем протеина

Производња биљака са високим садржајем протеина остварила је значајан пад на 2,2 милиона тона у 2012.-2013. години, или 19,3% мање у односу на претходну годину. Ово смањење узроковано је значајно мање засејаним површинама, односно умањењем са 1,1 милион ха на 0,895 милиона ха, или за 18,6% мање.

г) Пиринач

Производња пиринча у земљама чланицама Европске уније достигла 1,77 милиона тона у 2011.-2012. години, мање за 4% у односу на претходну годину, али и даље за 3% изнад петогодишњег просека Европске уније. Површина засејана пиринчем достигла нови рекорд са 479.000 хектара, што је повећање од 1% у односу на претходну годину. Приноси са 6,4 тона по ха били су прилично повољни, иако нешто нижи него у 2010.-2011. години. Потрошња пиринча достигла 2,52 милиона тона у 2011.-2012. години, што у великој мери одговара петогодишњем просеку. Међутим то и даље чини пад од 5% у односу на претходну годину.

Процењене залихе на крају пољопривредне године (31. август) биле су 0,45 милиона тона, што је за 6% мање од стања претходне године. Цене пиринча у Европској унији остале су стабилне, и кретале су се између 270-300 EUR по тони.

Приноси од жетве пиринча током 2012. године износиле су око 1,71 милиона тона, што представља пад за 4% у односу на претходну годину, а око 3% испод просека 5 година на нивоу земаља Европске уније. Површине засејане под пиринчем смањене су по први пут од 2008.-2009. године, и износиле су 450.000 ха, односно мање за 6% у односу на 2011. годину. Остварени принос је 6,5 т/ха, незнатно већи од оствареног у 2011. години.

д) Шећер

Према подацима Међународне организације за шећер (International Sugar Organization), глобална производња шећера износила је 175,05 милиона тона у 2011.-2012. години, и представља 10 милиона тона више него у 2010.-2011. години. Потрошња шећера достигла 168 милиона тона, чиме је кампања 2011.-2012. године резултирала вишковима од 6,9 милиона тона. Овај тренд настављен је и у 2012.-2013. години, када је остварена производња шећера на нивоу од преко 177,6 милиона тона, што представља 2,5 милиона тона више него у 2011. и 2012. години, док се потрошња повећала на 171,4 милиона тона.

Цене белог шећера на светском тржишту кретале су се у распону од 540 EUR по тони у јулу 2012. године до 425 EUR по тони у септембру 2012. године. Просечна тржишна цена шећера у Европској унији значајно је повећана у 2011. и 2012. години, са 634 EUR по тони у октобру 2011. године на 708 EUR по тони у септембру 2012. године.

ђ) Вино и сок од грозђа

Укупна производња вина и сока од грозђа током 2011. и 2012. године износила је око 163,5 милиона хектолитара, што представља 0,6% смањења у односу на претходну годину. Као

результат смањења производње током 2011. и 2012. године и повећања извезених количина, укупан ниво залиха смањен за 8,2 милиона хектолитара.

е) Маслиново уље

Производња маслиновог уља у 2011. и 2012. години достигла је 2,4 милиона тона од којих је:

- 1.613.400 тона произведено у Шпанији,
- 450.000 тона произведено у Италији,
- 295.000 тона произведено у Грчкој,
- 76.200 тона произведено у Португалу,
- 5.600 тона произведено на Кипру,
- 3.300 тона произведено у Француској, и
- 500 тона произведено у Словенији.

Ове количине представљају повећање од 11% у односу на 2010. и 2011. годину. Током истог периода, просечна цена уља износила је 2.175 EUR/т, односно 10% више него у претходној години. У погледу спољнотрговинске размене, увоз је порастао за 48% и достигао 121.300 тона у 2011. и 2012. години у односу на 2010. и 2011. годину, док је извоз износио 434.000 тона, односно 10% ниже него током претходне кампање.

ж) Говеђе месо

Производња говеђег меса у Европској унији показује континуирани пад, и мања је за 1,4% у односу на претходну годину. Број говеда смањен је у већини земаља Европске уније а највише заступљен у земљама главним произвођачима говеђег меса Француске 2,4%, Немачке 1,4% и Велике Британије 2,2%. Последице, током 2012. године на територији Европске уније производња говеђег и телећег меса је опала за 4,8% у односу на 2011. годину. Укупна потрошња говеђег и телећег меса у Европској унији у 2012. години опала је и износи 15,3 кг по глави становника.

з) Свињско месо

Производњу свињског меса током 2012. године карактерисали су високи трошкови хране за исхрану животиња. Последице дошло је до умањења броја животиња за око 1,7% у односу на децембар 2011. године, а посебно је значајан пад приплодних крмача за око 3,2%.

Укупно умањење производње свињског меса бележи пад од око 0,5%. Извоз свињског меса, током 2012. године био је на нивоу од око 2,2 милиона тона, што представља скоро 10% од домаће производње. Русија, Кина и Украјина представљају главна извозна тржишта са учешћем од око 34% у укупном извозу свињског меса.

Потрошња свињског меса незнатно је смањена током 2012. године и износи 41,2 кг/по глави становника. Просечна цена свињског меса износи 171 EUR за 100 килограма и већа је за око 18 EUR за 100 кг у односу на годину пре.

и) Живинско месо

Производња живинског меса порасла је у 2012. години за око 1,5%. Цена кокошијег меса је током 2012. године била на највишем нивоу у односу на неколико последњих година и износила је у просеку 192 EUR за 100 килограма или 3% више у односу на 2011. годину. Потрошња живинског меса у Европској унији је током 2012. године повећана за око 1,5% и по глави становника износи 23,9 килограма.

ГЛАВА IV

ПРИРОДНЕ КАТАСТРОФЕ

1. Уводне напомене

Значај овог дела истраживања огледа се у стварању основе за извођење неколико важних закључака, који ће заправо представљати последицу разумевања:

- значења појма природне катастрофе, односно бројности појава у природи које се тим термином означавају,
- постојања и детерминисања евентуалних закономерности настанка, трајања и деловања ових појава,
- показатеља којима се описује постојање тренда, фреквенције и интензитета настанка и трајања природних катастрофа, и
- ефеката и могућности њихове што прецизније квантификације, које имају по човека, материјална добра и друштво.

Потреба разумевања у највећој могућој мери природних појава које остварују утицај на човека, друштво, материјална добра и природну средину, околности под којима се појављују и престају, могућности њиховог предвиђања, и најзначајније бројности и врсте штетних последица које остављају по човека и имовину, заправо чини предуслов човековог осмишљеног деловања којим се преупређује величина штете која на тај начин може настати.

Штетне последице које су природне катастрофе остављале по једно друштво, практично представљају саставни део људске историје. Покушавајући да предупредe настанак штета, односно ублаже њихов интензитет, људи су још од најранијих времена градили системе за наводњавање и одводњавање, бране, бирали места мање изложена неповољним климатским и природним утицајима на којима су организовали насеља за живот и производњу, бирали повољније периоде током године за транспорт робе и трговину посебно морским путем и сл. Све те активности имале су за циљ избегавање догађаја чијим дешавањем настаје штета по једну заједницу, а на које човек није могао имати утицаја.

Неке од природних катастрофа⁵⁶, које су по интензитету штета оставиле током историје највеће последице на људе и материјална добра, биле су:

1. Поплаве на реци Хуанг Хо или Жутој реци у Кини. У последњих 4.000 година река Хуанг Хо изливала се из свога корита око 1.600 пута, а 18 пута је мењала ток корита. Поплаве забележене 1887. и 1931. године оставиле су најразорније последице, када је смртно страдало више милиона људи. Као последица поплава из 1931. године, поред директних губитака људских живота услед изливања реке из корита, од последица глади и болести сматра се да је умрло укупно око 4 милиона људи.
2. Ерупција вулкана Везув 24. августа 79. године којом је уништен антички град Помпеја. Град је био важан трговачки и саобраћајни центар тог времена, чије се становништво бавило трговином, пољопривредом и занатском изработом украсних предмета. На

⁵⁶ <http://www.livescience.com/4927-worst-natural-disasters.html>
<http://www.humanities360.com/index.php/ancient-natural-disasters-and-how-they-effected-ancient-civilizations-1527/>
<http://www.disasterium.com/10-worst-natural-disasters-of-all-time/>

основу трагова из тог времена, сматра се да су последице ове природне катастрофе могле бити умањење, јер су постојали знаци који су упућивали на предстојеће догађаје: излазак гасова из окна вулкана, појаву све учесталијих мањих потреса, пресушивање бунара и интензиван непријатан мирис посебно подземних вода. Последице ерупције вулкана Везув биле су: потпуно уништена три града (Помпеја, Херкуланеум и Стабаи), око 10.000 смртно страдалих особа и потпуно уништена привредна активност тог подручја за дуги временски период.

3. Циклон Бола погодио је 1970. године Бангладеш. Сматра се да је циклон Бола са забележена 222 км/час најјачи циклон који је погодио неко подручје. Број жртава процењује се између 500.000 и 1 милиона.
4. Земљотрес у кинеској провинцији Шанкси из 1556. године сматра се једним од најјачих забележених земљотреса. Од последица земљотреса смртно је страдало више од 800.000 људи.
5. Индијски циклон из 1839. године изазвао је таласе високе 12 метара. Уништено је око 20.000 бродова, уз 300.000 жртава са смртним последицама.
6. Цунами изазван земљотресом у Индијском океану из 2004. године однео је око 275.000 људских живота, и нанео огромну материјалну штету у појасу јужне Азије и источне Африке.
7. Пуцање бране Банкјао у Кини 1975. године као последице интензивних кишних падавина. Брана Бјанкао је била пројектована да издржи тзв. хиљадугодишње воде, односно 306 мм дневно. Интензитет падавина 1975. године у многоме је превазилазио хиљадугодишње просеке, тако да брана није издржала притисак воде. Пуцањем бране узроковано је 231.000 жртава са смртним исходом.

На основу неколико претходно наведених примера, могуће је извести следеће закључке:

1. Природне катастрофе остварују разорне последице по људско друштво;
2. Дешавање природних катастрофа није својствено за неки одређени период у историји, већ је дистрибуција дешавања у већој или мањој мери правилно распоређења током векова;
3. Природне катастрофе дешавају се потпуно независно од људске воље и хтења;
4. Штетне последице природних непогода се не могу у потпуности предупредити, макар технички и технолошки било урађено све што се у тренутку предузимања одређених радњи чинило да је неопходно и довољно;
5. Што већим разумевањем околности које указују на појаву природних катастрофа, штетне последице се могу умањити;
6. Природне катастрофе са штетним последицама по људско друштво дешаваће се и у будућности.

2. Дефиниција природних катастрофа

Да би се елементарне непогоде на адекватан начин могле разумети, класификовати, статистички обухватити, те квантификовати негативне последице које се њиховим дешавањем одражавају на животе људи и економију, потребно је претходно извршити њихово дефинисање. За потребе овог рада биће коришћена дефиниција и класификација природних катастрофа израђена сходно методологији коју користи Centre for research on the epidemiology - CRED⁵⁷.

Природне катастрофе су "ситуације или догађаји који узрокују такве последице чији интензитет надмашује локалне капацитете њиховог санирања, налаже упућивање захтева за помоћ националном или међународном нивоу, представљају непредвидљиве и често изненадне догађаје који узрокују велику штету, разарања и патњу људи."⁵⁸

Наредном табелом класификоване су природне катастрофе и дата је њихова дефиниција и опис. Важност класификације природних катастрофа вишеструка је, како у погледу разумевања специфичности појединих подгрупа, појавних облика, веће или мање изложености појединих региона, како би се израдио систем мера борбе против штетних последица.

Табела 12: Подела природних катастрофа

Подгрупа природних катастрофа	Дефиниција	Типови
Геофизичка	Догађаји који су последица померања или активности тла	Земљотреси, вулкани, одрони, лавине, клизишта и слегања тла
Метеоролошка	Догађаји који су узроковани краткорочним трајањем атмосферских процеса (период од неколико минута до једног дана)	Тропске олује и циклони
Хидролошка	Догађају који су узроковани одступањима од нормалних водостаја и/или плавље уз постојање ветра	Поплаве, клизишта, слегања тла и лавине
Климатска	Догађаји узроковани дуготрајним климатским променама (периоди од међусезонских до међудекадских промена)	Екстремне температуре, суше и пожари
Биолошка	Катастрофе изазване утицајем живих организама, бактерија, вируса и токсичних супстанци	Вирусне епидемије, бактеријске епидемије, заразе и инфекције

Извор: Annual Disaster Statistical Review 2012, The numbers and trends, CRED, IRSS Universite catholique de Louvain Brussels, Belgium, - стр. 7.

⁵⁷ Centre for research on the epidemiology of disasters, је од 1988. године под покровитељством United States Agency for International Development, Office of Foreign Disaster Assistance. CRED је израдио међународну базу података која прати и обрађује информације о природним катастрофама EM-DAT, у којој се налазе информације о 20.400 природних катастрофа у периоду од 1900. године до данас.

⁵⁸ Annual Disaster Statistical Review 2012, The numbers and trends, CRED, IRSS Universite catholique de Louvain Brussels, Belgium, стр. 7.

Сходно методологији CRED, догађај који се може назвати природном катастрофом, а чије последице представљају предмет статистичког обухвата, мора да испуњава најмање један од следећих критеријума⁵⁹:

- најмање 10 исхода са смртним последицама;
- најмање 100 исхода са штетним последицама на људе;
- проглашење ванредног стања/ситуације, и
- позив за међународном помоћу.

Поред претходно наведене и описане, постоје и методологије обухвата природних катастрофа, које атипичирају и неке друге индикаторе у зависности од предмета посматрања појава и истраживања последица, попут висине економске штете као директне и индиректне последице утицаја природних катастрофа.

Тако, методологија коју примењује AON Benfield⁶⁰ природне катастрофе су догађају који узрокују најмање једну од следећих последица:

- да су економски губици најмање 50 милиона USD;
- да су осигурани губици 25 милиона USD;
- да се десило најмање 10 исхода са смртним последицама;
- да се десило најмање 50 исхода са штетним последицама на људе, и
- да је на најмање 2.000 објеката причињена штета.

Утицај природних непогода на економију једне земље најчешће се очитује путем директних штета по националну економију, односно штета на инфраструктури, усевима, грађевинским објектима, сточном фонду и сл., и индиректним штетама попут губитка будућих прихода, узроковање будуће незапослености, дестабилизацију тржишта и сл.

3. Преглед природних катастрофа у свету

Базирајући се на претходно извршеној подели природних катастрофа по методологији коју користи CRED⁶¹, током 2012. године:

- хидролошке катастрофе чиниле су 49,4% од укупно регистрованих природних катастрофа, и појединачно представљају најбројније појаве ове врсте. Овим догађајима узроковано је: 64,7 милиона жртава или 51,9% од укупно регистрованог броја у 2012. години, 42,2% укупно регистрованих смртних случајева и 16,3% од укупних економских штета. Укупно евидентиран број појава ове подгрупе у посматраном периоду износио је 150, што је нешто мање од годишњег просека периода 2001.-2010. година када је број ових појава износио 197.

⁵⁹ Annual Disaster Statistical Review 2012, The numbers and trends, CRED, IRSS Universite catholique de Louvain Brussels, Belgium, стр. 7.

⁶⁰ AON Benfield - Компанија која се бави пословима посредовања у реосигурању, саветовањем на тржишту капитала и управљањем ризицима.

Annual Global Climate and Catastrophe Report 2013, AON Benfield, стр. 9.

⁶¹ Извор: Annual Disaster Statistical Review 2012, The numbers and trends, CRED, IRSS Universite catholique de Louvain Brussels, Belgium, стр. 21-23

Annual Disaster Statistical Review 2011, The numbers and trends, CRED, IRSS Universite catholique de Louvain Brussels, Belgium, стр. 13-14

Узрокована економска штета процењује се на 26,4 милијарди USD, што је нешто више од просека декаде када су просечне годишње штете износиле 25,6 милијарди USD. Економске штете забележене на Тајланду током 2011. године у висини од 40 милијарди USD сматрају се једним од највећих икада забележених последица хидролошких катастрофа.

- метеоролошке катастрофе чиниле су 25,2% од укупно евидентираних катастрофа у 2012. години. У периоду 2002.-2011. година просечан број евидентираних метеоролошки катастрофа износио је 102 догађаја. Током 2012. године забележено је 90 догађаја из ове подгрупе, што је мање од просека периода.
Од укупно регистрованог броја жртава природних катастрофа, метеоролошке катастрофе узроковале су: 31,8% са смртним исходом, 16,2% жртава и 54,9% економске штете.
- климатске катастрофе чиниле су 23,8% од укупно забележених, односно 85 догађаја, од чега је 51 догађај су представљале екстремне температуре, 28 суше и 6 пожари.
Са 36,6 милиона жртава или 29,4% од укупног броја жртава у посматраном периоду, као последица климатских катастрофа, ови догађаји заузимају друго место по штетности и последицама које оставају по људе.
Укупна процењена економска штета износила је 26,6 милијарди USD, и представља значајан пораст у односу на просек десетогодишњег периода који је износио 10,7 милијарди USD.
- геофизичке катастрофе чинила су 32 догађаја или 8,9% од укупно забележених. Њима је узроковано 2,9 милиона жртава, што је значајно мање од просека периода 2001.-2010. година када је број жртава износио 8,1 милион.
Укупна економска штета износила је 18,6 милијарди USD што је мање од просека периода 2002.-2011. година који је износио 47,1 милијарди USD.

Током 2012. године у свету је регистровано 357 природних непогода, искључујући биолошке катастрофе, са разарајућим последицама по друштво. У поређењу са просечном фреквенцијом дешавања забележених природних непогода у периоду 2002. – 2011. година, која износи 394 догађаја годишње, 2012. година је била нешто повољнија посебно уколико се узме у обзир умањење негативних последица које ове појаве остављају по друштво.

Као последица деловања природних непогода, током 2012. године забележено је 9.655 жртава са смртним исходом⁶², што је мање у односу на 2011. годину када је број смртно страдалих износио 31.331, односно мање и од просека периода 2002.-2011. година када је број жртава са смртним исходом износио 106.816. Највећи број евидентираних смртних исхода забележен је 2010. године и износио је 297.598. Укупан број жртава природних катастрофа износио је 124,5 милиона током 2012. године⁶³ и значајно је мањи од десетогодишњег просека који износи 267,9 милиона жртава.

Економске штете од елементарних непогода бележе раст у односу на просек периода 2002.-2011. година. Процењене економске штете од елементарних непогода износиле су 157,3

⁶² Догађају са смртним исходом сходно методологији EM-DAT обухватају број смртно страдалих особа, несталих особа и особа за које се претоставља да су смртно stradale.

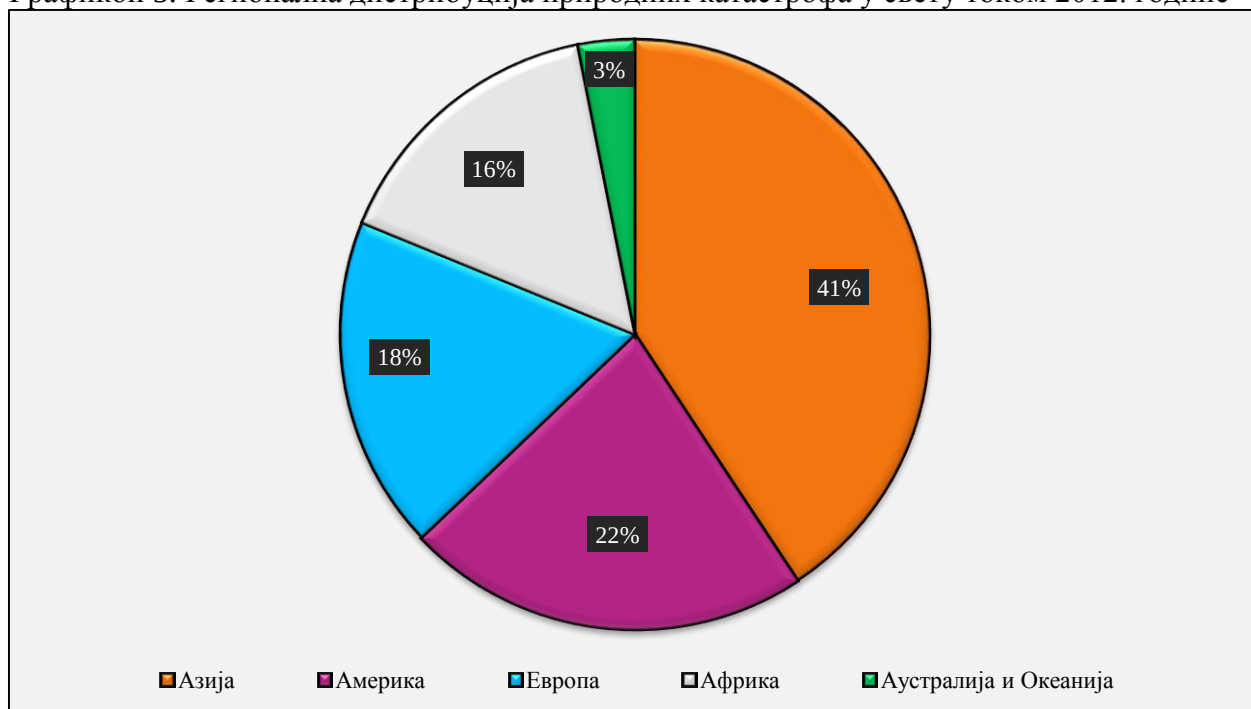
⁶³ Жртвама природних катастрофа по методологији EM-DAT сматрају се особе којима је због деловања природних катастрофа неопходна помоћ током трајања ванредне ситуације у храни, води, медицинској помоћи и сл.

милијарди USD, што представља пораст у односу на просек посматраног периода који је износио 143 милијарде USD. Највеће економске штете у посматраној декади забележене су 2011. године и износиле су 356,6 милијарди USD.

Од укупног броја жртава природних непогода током 2012. године, 53% отпада на оне узроковане поплавама, 27% сушама и 16% олујама.

Уколико се посматра критеријум регионалне дистрибуције догађања природних катастрофа, у Азији је забележен током 2012. године највећи број односно 40,7% од укупног броја, у Америци 22,2%, Европи 18,3%, Африци 15,7% и Океанији 3,1%.

Графикон 5: Регионална дистрибуција природних катастрофа у свету током 2012. године

Извор: Annual Disaster Statistical Review 2012, The numbers and trends, CRED, IRSS Universite catholique de Louvain Brussels, Belgium

Са друге стране, највећи број жртава забележен је у Азији и износи 64,5% од укупног броја, док је у Африци забележено 30,4%. Када се посматрају економске штете проузроковане деловањем природних непогода, оне су највеће у Америци 65,7%, затим следе Азија 17,8%, Европа 15,4%, Африка и Океанија са по 0,6%.

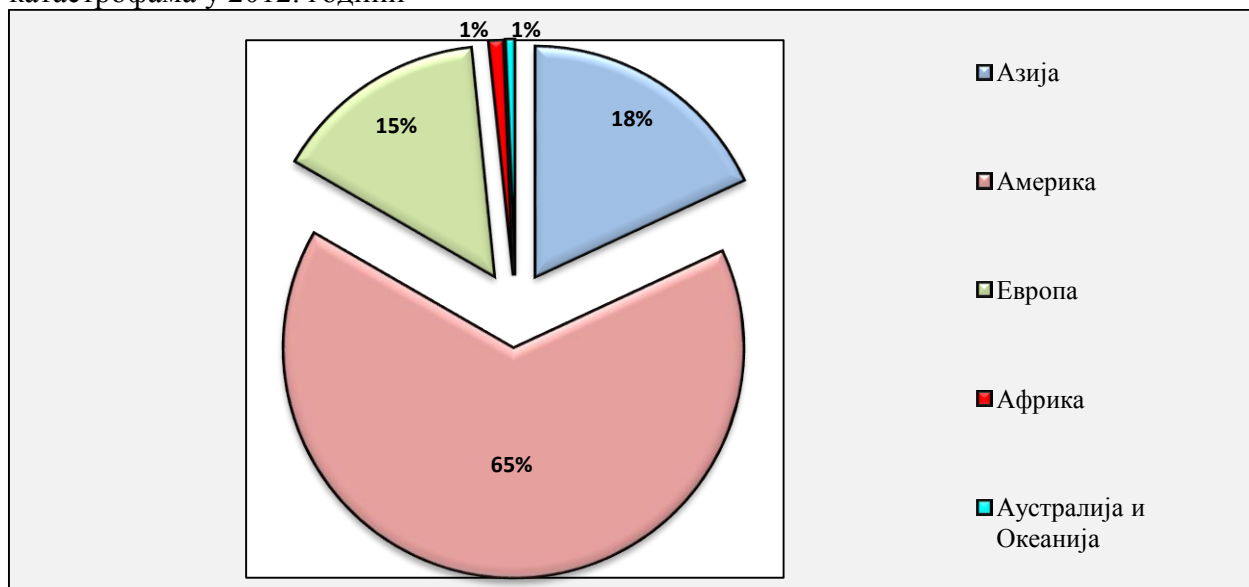
По подацима AON Benfield, током 2013. године регистровано је 296 догађаја који се могу класификовати као природне катастрофе. Укупне економске штете као последица деловања природних катастрофа износиле су 192 милијарде USD, и узроковале су 45 милијарди USD осигураних штета⁶⁴.

⁶⁴ По методологији AON Benfield, осигуране штете су оне чију ликвидацију финансирају осигуравајућа друштва или посебни државни програми.

Annual Global Climate and Catastrophe Report, Impact Forecasting – 2012, AON Benfield

Annual Global Climate and Catastrophe Report, Impact Forecasting – 2013, AON Benfield

Графикон 6: Регионална дистрибуција економских штета изазваних природним катастрофама у 2012. години

*Извор: Annual Disaster Statistical Review 2012, The numbers and trends, CRED, IRSS Universite catholique de Louvain Brussels, Belgium

Наредном табелом приказано је 10 природних катастрофа које су имале највеће економске последице током 2013. године.

Табела 13: Десет највећих природних катастрофа по критеријуму економских штета које су изазвале током 2013. године

период	опис	регион	број мртвих	штета	осигурано ¹
мај-јун	поплава	централна Европа	25	22.000	5.300
април	земљотрес	Кина	196	14.000	250
новембар	ураган	Вијетнам	8.000	13.000	1.500
октобар	тајфун	Кина Јапан	8	10.000	1.000
јан-сеп	суша	Кина	Н/а	10.000	350
јан-мај	суша	Бразил	Н/а	8.000	350
јун	поплава	Канада	4	5.200	1.700
авг-септ	поплава	Кина	118	5.000	405
јули	поплава	Кина	125	4.500	150
септембар	ураган	Мексико	169	4.200	685
Сви други догађаји				95.000	34.000
Укупно				192.000	45.000

Извор: "Annual Global Climate and Catastrophe Report-Impact Forecasting 2013" AON Benfield

* у милионима USD

1) Износ штета финансиран од стране осигуравајућих друштава и посебним државним програма

Из података приказаних претходном табелом произилази, да су природне катастрофе током 2013. године проузроковале економске штете у висини од 192 милијарде USD. У укупној структури штета најдоминантније су оне проузроковане поплавама које чине око 35% од укупно евидентираних економских штета. Значај ових показатеља је од посебне важности за процену оправданости овог истраживања. Њима се наике потврђује да штете узроковане поплавама и сушама, које у структури података представљених претходном табелом учествују са око 60% од укупних економских штета, заправо чине доминантне штете и у међународним оквирима.

По подацима приказаним Табелом 14 произилази да је осигурање и државни програми за санирање штета изазваних деловањем природних катастрофа, најразвијеније у САД. Тако

је у САД је од укупно осигураних штета исплаћено 45%, иако се 84% од укупно регистрованих природних катастрофа десио ван територије САД. Наредном табелом биће приказано 10 највећих осигураних штета узрокованих деловањем природних катастрофа током 2013. године.

Табела 14: Десет највећих природних катастрофа санираних програмима осигурања у свету током 2013. године

период	опис	регион	број мртвих	штета	осигурано ¹
мај-јун	поплава	централна Европа	25	22.000	5.300
јули	невреме	Немачка-Француска	0	4.000	3.000
јан-дец	суша	САД	Н/а	3.500	2.800
мај	невреме	САД	29	3.800	2.000
јун	поплава	Канада	4	5.200	1.700
март	невреме	САД	2	2.500	1.600
новембар	тајфун	Филипини-Вијетнам	8.000	13.000	1.500
мај-јун	невреме	САД	27	2.300	1.400
октобра	олуја	западна Европа	18	2.000	1.400
април	невреме	САД	3	1.800	1.100
Сви други догађаји				128.000	20.000
Укупно				192.000	45.000

Извор: "Annual Global Climate and Catastrophe Report-Impact Forecasting 2013" AON Benfield

* у милионима USD

1) Износ штета финансиран од стране осигуравајућих друштава и посебних државних програма

Узимајући у обзир претходно приказане податке, може се извести закључак да је развијеност осигурања и државних програма који служе за санирање штета узрокованих елементарним непогодама у директној корелацији са степеном развијености друштва и економије земље погођене овим појавама. Односно, виши степен развијености друштва и економије одређене земље имплицира и постојање развијене делатности осигурања.

4. Природне катастрофе у Републици Србији

Елементарне непогоде и природне катастрофе у Републици Србији бележе тренд пораста како посматрајући фреквенције учесталости дешавања, тако и интензитета последица посматрано по броју жртава, директним и индиректним економским штетама које ове појаве изазивају по националну економију и друштво. Евидентирање веће фреквенције дешавања природних непогода и катастрофа, потребно је посматрати и у контексту развоја: технике посматрања, класификације и методологије обухвата ових појава, средстава, опреме за мерење и евидентирање података и информација, сходно чему је свеукупан систем извештавања постао много ефикаснији него што је то био у неким ранијим периодима. У Националној стратегији за заштиту и спасавање у ванредним ситуацијама ("Службени гласник РС" број 86/2011 од 18.11.2011. године), изнето је следеће:

"У периоду 1900-1940. године, сваких десет година догађало се по 100 природних катастрофа, 1960-1970. године било их је 650, а 1980-1990. године чал 2000, док је у десетогодишњем периоду 1990-2000. године број катастрофа порастао на 2.800. Тренд показује да се број ванредних и опасних ситуација из године у годину повећава, па су последњих година економски трошкови утростручени."⁶⁵

⁶⁵ Национална стратегија за заштиту и спасавање у ванредним ситуацијама ("Службени гласник РС" број 86/2011 од 18.11.2011. године), поглавље "Елементарне непогоде"

Имајући у виду претходно изнете податке, долази се до закључка да је број елементарних непогода у Републици Србији забележио раст у последњој декади двадесетог века у односу на прву декаду двадесетог века за 28 пута. Наредном табелом⁶⁶ биће приказане просечне годишње економске штете у секторима изузетно зависним од временских прилика и климе, а имају велико учешће у стварању БДП Републике Србије, као и број жртава.

Табела 15: Просечне економске штете по секторима у Србији

Сектор/Неповољне временске појаве	Процена губитака у секторима	
	Средњи годишњи економски губици ¹	Средњи годишњи губици људских живота
Пољопривреда/поплаве	од 3.100 до 8.500	неколико до десетине
Водопривреда/поплаве	око 1.960	-
Пољопривреда/град, јаке и обилне падавине, јак ветар	око 7.316	неколико до десетине
Пољопривреда/суше, мразеви	око 40	нема губитака
Производња енергије/екстремно ниске температуре	око 716	неколико до десетине
Одржавање путева/снег, поледица, залеђивање	око 3.500	-
Губици на путевима услед лоших временских прилика		од 105 до 131
Комерцијални ваздушни саобраћај	од 54 до 72	
Укупно	од 16.648 до 48.572	од неколико до 160

Извор: Национална стратегија за заштиту и спасавање у ванредним ситуацијама ("Службени гласник РС" број 86/2011 од 18.11.2011. године), поглавље "Елементарне непогоде"

1) подаци приказани у милионима RSD

Из претходно приказаних података у Табели 15, видљиво је да највеће економске штете од природних катастрофа трпи сектор пољопривреде, и то оних који се класификују као метеоролошке односно хидролошке сходно методологији класификације коју примењује CRED.

Када је предмет анализе: истраживање осетљивости временско зависних привредних сектора у Републици Србији, резултати приказани наредном табелом, а који коинцидирају са претходно приказаним резултатима који се односе на привредне секторе који су претрпели највеће економске штете од елементарних непогода, пружају додатни разлог много ангажованијег приступа државе у циљу изградње ефикаснијег система заштите посебно сектора пољопривреде, од потенцијалних штета.

Табелом 16 приказан је скалом вредности од ниске до високе осетљивости, преглед привредних сектора који су изложени променама временских прилика због специфичности обављања пословних активности (на великим отвореним површинама) или изложености средстава без којих је немогуће организовати процес рада у тим секторима. Сектор примарне пољопривредне производње, сходно претходно дефинисаним поставкама, најризичнији је у том смислу, односно вероватноћа настанка штета по овај сектор привреде је највећа у случају појаве временских непогода.

⁶⁶ Национална стратегија за заштиту и спасавање у ванредним ситуацијама, поглавље "Елементарне непогоде"

Табела 16: Преглед изложености сектора привреде утицају временских непогода

Сектори изложени ризицима	Изложеност појавама	Осетљивост
Пољопривреда	Град, јак ветар, поплаве, суше, рани и позни мразеви, пожари	Висока
Производња, трансмисија и дистрибуција електричне и топлотне енергије	Екстремно ниске или високе температуре ваздуха, јаке и дуготрајне падавине нарочито ледена киша и мокар снег, грмљавински процеси, суша и пожари	Релативно висока
Водопривреда	Суше и поплаве	Релативно висока
Транспорт (друмски, железнички, речни и ваздушни)	Магла, јаке и интензивне падавине, снег, поледице, ледена киша, лед на рекама и пожари	Средња, али за ваздушни саобраћај висока
Грађевинарство (изградња путева и мостова, инжењеринг на водотоцима и језерима, високоградња)	Јак ветар и удари ветра, јаке падавине, мраз, електрична пражњења	Релативно ниска
Туризам и трговина	Свако одступање од нормалног климатског циклуса или времена	Средња

Извор: Study on Economic Benefits of RHMS of Serbia, The World Bank study group 2005

Последње забележене природне катастрофе високог интензитета у Републици Србији, уз узроковање значајних материјалних штета, десиле су се у релативно кратком периоду од четири године:

- поплаве током 2014. године,
- суша током 2012. године, и
- земљотрес у Краљеву у 2010. години.

Укупна материјална штета од поплава које су погодиле Републику Србију током маја 2014. године процењена је на око 1,5 милијарди EUR, од чега су директне штете процењене на око 810 милиона EUR, а губици који ће настати као последица поплава око 660 милиона EUR. Штета и губици на сектор привреде износе око 1 милијарду EUR, од чега 230 милиона EUR отпада на примарну пољопривредну производњу.⁶⁷

Суша која је погодила Републику Србију током 2012. године, узроковала је штету у биљној производњи од око 2 милијарде USD. У зависности интензитета суше којом су погођени поједини региони Србије, узрокован је губитак приноса од 20 – 60% на биљним културама.

Јачина земљотреса који је погодио Краљево 2010. године износила је 5,4 степена Рихтерове скале. Око 800 објеката због степена оштећења проглашени су трајно неупотребљивим за коришћење, уз налагање обавезе рушења, око 1.500 објеката захтевало је израду плана санације односно претрпели су тежа оштећења али уз могућност оспособљавања за поновно коришћење, док је лакша оштећења претрпело око 11.000 објеката. Укупно

⁶⁷ Извор: Влада Републике Србије

прикупљена новчана средства за санирање последица земљотреса износила су око 2,5 милијарди динара.

Из претходних примера, посебно поплава и суше које су погодиле Републику Србију током 2014. и 2012. године, висина само економских штета на сектор пољопривреде процењена је на око 2 милијарде EUR.

Дакле, висина штета насталих у периоду 2012.-2014. година у висини од 2 милијарде EUR, компарирана са укупним потребама изградње система за наводњавање и одводњавање чији су трошкови по тренутно важећим ценама од 3-3,5 милијарди EUR (о чему је више речи било у претходном делу рада), наводи на закључак да постоји потпуно јасна економска, као и свака друга оправданост израде и имплементације пројекта којим би последице природних катастрофа и елементарних непогода у будућности биле умањење.

Улога осигурања у реализацији таквих пројеката била би вишеструка и неизоставна, било у фази израде и реализације модела унапређења делатности осигурања у пољопривреди као и стварања услова за инвестирање средстава фондова друштава за осигурање.

5. Потребне претпоставке у борби против последица природних катастрофа

Претходним анализама показано је да су природне катастрофе догађаји који се јављају независно од људског хтења, али на њихов интензитет и фреквенцију догађања у одређеној мери утиче активност човека. Бројне су студије које су доказале постојање међузависности појаве ефекта "стаклене баште" као последице спровођења убрзане индустријализације у међународним оквирима, посебно у периоду двадесетог века и климатских промена које се манифестују интензивним кишним падавинама, поплавама, сушама, појавом изузетно јаких ветрова и др.

У циљу смањења штетних последица које по људско друштво и природно окружење остављају природне катастрофе, потребно је развити сложен систем заштите. Такав систем подразумева:

- постојање превентивних активности, које представљају извесно и најзначајнији део,
- развијен систем спасавања људи и имовине у ситуацијама појаве природних катастрофа, као и
- механизме санирања штетних последица које ови догађаји оствљају по људе, имовину и природно окружење.

Природне катастрофе у доминантном броју случајева погађају шире географске регије, које по правилу превазилазе оквире националних граница, одбрана од природних катастрофа мора бити део ширег система, међународног значаја.

Постојање свеобухватне правне регулативе, закона, подзаконских аката и стратегија из ове области је уз добро развијену институционалну инфраструктуру предуслов ефикасне одбране од природних катастрофа и њихових последица.

Најважнији правни акт у Републици Србији који третира област ванредних ситуација услед којих се налаже ангажовање људских и материјалних ресурса у циљу заштите и спасавања људи и материјалне имовине је Закон о ванредним ситуацијама⁶⁸. Њиме је дефинисана

⁶⁸ Закон о ванредним ситуацијама ("Службени гласник РС" број 111/09, 92/11 и 93/12)

област: елементарних непогода и других већих несрећа, техничко-технолошких несрећа и др., носиоци активности у случају ванредних ситуација, субјекти који доносе одлуке, превентивно деловање у циљу увећања способности друштва да одговори изазовима које намећу природне катастрофе. Закон о заштити од пожара⁶⁹ такође представља један од важних правних аката у борби против природних катастрофа. Уз Закон о ванредним ситуацијама, Закон о заштити од пожара представља део интегрисаног система за управљање и руковођење у ванредним ситуацијама. Оба претходно поменута законска акта су усаглашена са правним тековинама Европске уније и документима Уједињених нација. Поред ових, у Републици Србији донети су и други закони и стратегије којима се поближе дефинишу посебне области, процедуре и надлежности у функцији превентивног деловања и заштите од природних катастрофа попут:

- Закона о здравственој заштити;
- Закона о јавном здрављу;
- Закона о транспорту опасног терета;
- Закона о водама и др.

Правни оквир представља основ регулисања области борбе против природних катастрофа. Међутим, развијена институционална инфраструктура представља поље реализације предвиђених процедура, односно оперативни механизам организовања и деловања у ванредним ситуацијама. У Републици Србији, институције које представљају део интегрисаног система одбране од природних актастофа су:

- Републички хидрометеоролошки заваод;
- Министарство унутрашњих послова, Сектор за ванредне ситуације;
- Војска Србије, посебно специјализовани делови војске;
- ватрогасно-спасилачка служба;
- јединице цивилне заштите и др.

И поред претходно описаног интегрисаног система заштите од елементарних непогода, у циљу унапређења посебно области:

- превентивних активности, и
- умањења штетних последица,

које природне катастрофе остављају на једно друштво, па тако и Републику Србију, улога осигурања и даље остаје незамењива и захтева много значајнију улогу од тренутне. Имајући у виду да су друштва за осигурање профитно орјентисана правна лица, којима је у највећем интересу да обављајући делатност за коју су регистрована, остваре што бољи резултат пословања, услови за испуњење тог циља почивају на претпоставци постојања што већег броја осигураника и што мањем износу штета које се плаћају. Дакле, већи значај осигурање ће остварити и повећањем ангажовања друштава за осигурање у различитим фазама развоја заштите од последица природних катастрофа.

Не постојање системског приступа и у делу препознавања места и значаја осигурања у функцији подршке борби против штетних последица природних катастрофа, не може довести до остваривања жељених резултата. Могућност унапређивања и већег учешћа осигурања представља предмет наредног дела рада.

⁶⁹ Закон о заштити од пожара ("Службени гласник РС" број 111/09)

ГЛАВА V

МОГУЋИ ПРАВЦИ РАЗВОЈА ОСИГУРАЊА У ПОЉОПРИВРЕДИ

Претходним анализама спроведеним у оквиру овог истраживања, утврђено је да делатност осигурања у Републици Србији значајно заостаје за делатностима осигурања у земљама чланицама Европске уније, и наведени су сходно изнетој тврдњи узроци који су доминантно утицали на такво стање: неповољно историјско наслеђе у развоју делатности осигурања, низак стандард потенцијалних осигураника, релативно неразвијена привреда Републике Србије и сл.

Са друге стране, обрађена је тема елементарних непогода и последица које остављају по друштво, економију и човека. Посебно је извршена апроксимација губитака који настају као последица дешавања природних непогода у пољопривреди. Процењени износи губитака и изгубљене добити у пољопривреди због не постојања система за наводњавање и одводњавање стављени су у корелацију са неопходним инвестицијама којима би се ти губици свели на много мању меру од тренутно актуелне.

Из свега претходно изнетог произилази потреба дефинисања системског приступа третирања последица природних непогода, и примене свих ефикасних средстава у циљу максималног могућег умањења штета и штетних последица ових феномена. Једно од најкориснијих средстава у том смислу је делатност осигурања, која уз подршку државе треба добити значајно већу улогу посебно у сектору пољопривреде.

1. Преглед тржишта осигурања у Републици Србији и свету

У циљу формулисања предлога модела могућег развоја делатности осигурања у пољопривреди, уважавајући претпоставке и ограничења на којима модел почива, циљеве који се желе постићи његовом применом и ефекте који би се остварили његовом имплементацијом на:

- делатност и тржиште осигурања,
- сектор пољопривреде,
- ефикасност система одбране од елементарних непогода и природних катастрофа, и
- финансије Републике Србије,

потребно је претходно сагледати основне карактеристике и индикаторе осигурања, посебно осигурања у пољопривреди Републике Србије као затеченог стања, потом искуства превасходно земаља Европске уније јер сваки предложени модел подразумева уважавање ограничења која су наметнута правним тековинама Европске уније услед амбиције Републике Србије за остваривање пуноправног чланства у тој политичко-економској заједници и досадашња искуства Републике Србије у предметној области.

У Републици Србији дозволу надлежног државног органа за бављење пословима осигурања током 2012. године поседовало је 28 друштава. Од укупног броја, 24 друштва су се бавила пословима осигурања, од чега животним осигурањем се бавило 7 друштава, неживотним осигурањем 11 друштава, док се животним и неживотним осигурањем бавило 6 друштава. Пословима реосигурања бавила су се 4 друштва.⁷⁰

⁷⁰ Народна банка Србије; Сектор за надзор над обављањем делатности осигурања; Извештај за 2012. годину

По подацима Народне банке Србије⁷¹, током 2011. године укупна премија осигурања у свету, забележила је реално умањење за 0,9%, при чему је пад од 1,2% забележен у развијеним земљама, раст од 1,1% забележен је у земљама у развоју, док су земље централне и источне Европе забележиле раст од 3,9%. Раст укупно остварене премије осигурања забележен у земљама централне и источне Европе, конзистентан је са: стањем слабије развијене делатности осигурања у односу на развијене земље Европе које су већ достигле тачке сатурације и остварују стабилне трендове раста без великих осцилација, нижим степеном развијености послова осигурања, нижим стандардом осигураника и недовољно развијеној култури осигурања. Геп између тренутно достигнутог нивоа осигурања и нивоа сатурације у земљама централне и источне Европе оставља значајан простор за раст и развој делатности осигурања. Доказ оваквог закључка највидљивији је посматрајући индикаторе развијености осигурања по појединим земљама приказане у наредном делу рада.

Пад премија животног осигурања у истом периоду био је још израженији. На светском нивоу забележен је пад животних осигурања од 3%, при чему је пад у развијеним земљама био 2,7%, земљама у развоју 5,1% и земљама централне и источне Европе 0,8%. Претходни показатељи представљају логичну последицу периода кризе започете још 2006./2007. године, услед хиперпродукције првенствено у грађевинској индустрији, па потом и аутомобилској индустрији, те краха финансијског тржишта које је обезбеђивало финансирање прометовања непокретне имовине заснованог на хипотекарним кредитима и нереалним проценама вредности некретнина. Иницијални пад на страни тражње узроковао је у коначном општи пад вредности некретнина те последично и изазвао банкрот више банака и фондова. Разумевајући природу животних осигурања, осигураници и потенцијални корисници услуга животних осигурања редукујући трошкове у периоду кризе, прво ће се одрећи оних услуга и користи које доноси дуги период доспећа зарад сервисирања текућих обавеза.

За разлику од премија животног осигурања, премије неживотних осигурања бележе током 2011. године реалан раст од 2,2%. Развијене земље остварују раст од 0,9%, земље у развоју 8,9% и земље централне и источне Европе 5,3%.

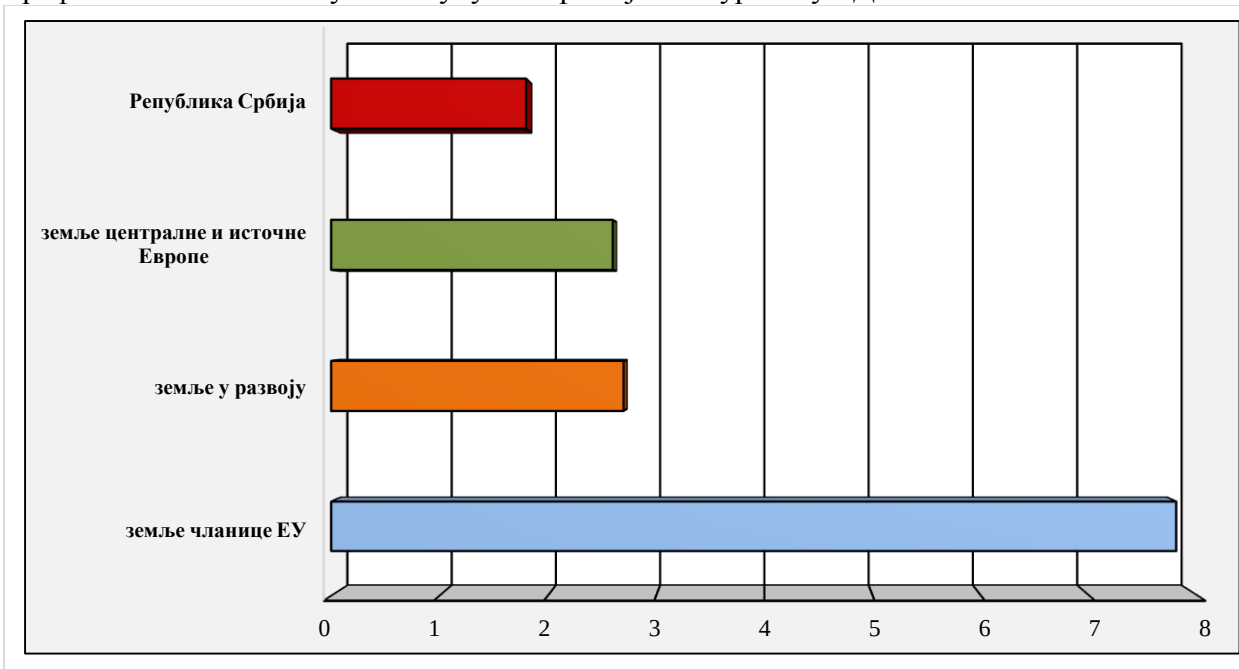
Три земље: САД, Јапан и Велика Британија, оствариле су учешће од 47,4% од укупно остварених премија у свету. Овим се потврђује тврдња да је значај и развијеност осигурања управо пропорционалан развијености поједине земље. Што су земље развијеније, делатност осигурања заузима значајније место у тим друштвима, из чега се даље изводи закључак о развијености културе осигурања чланова друштва и друштава у целисти, као и постојања свести о потреби умањења ризика од настанка штетних последица. Идентичан закључак изведен је на основу података презентованих Табелом 13, која даје преглед штета исплаћених посебним програмима државних осигурања или комерцијалних осигурања по земљама.

Делатности осигурања у Републици Србији, компарирана са просеком оствареним у земљама чланицама Европске уније, остала је и даље у категорији слабо развијене.

Мерено показатељем учешћа укупне премије у бруто домаћем производу, тржиште осигурања у Републици Србији заузима 68. место у свету са остварених 1,8%. Овај показатељ у 2011. години, у земљама чланицама Европске уније износи 7,8%, у земљама у развоју 2,7% и земљама централне и источне Европе 2,6%.

⁷¹ Народна банка Србије; Сектор за надзор над обављањем делатности осигурања; Извештај за 2012. годину

Графикон 7: Релативно учешће укупне премије осигурања у БДП по земљама

Извор: Народна банка Србије; Сектор за надзор над обављањем делатности осигурања; Извештај за 2012. годину

Узроци оваког стања осигурања у Републици Србији објашњени су у претходном делу рада, историјским наслеђем вишевековне окупације земље, нетржишним периодом функционисања целокупне привреде од краја другог светског рада до почетка деведесетих година двадесетог века, као и периодом деведесетих година двадесетог века које је карактерисао слом домаће валуте, рекордна хиперинфлација, пропаст свих државних фондова, велики број покренутих поступака ликвидације друштава за осигурање, потпуни губитак поверења у делатност, затвореност привреде и земље и сл.

Уколико се посматра показатељ премије по становнику, Република Србија заузима 67. место у свету, са остварених 98 USD. Развијеност тржишта осигурања у Републици Србији најбоље се читава поређењем управо показатеља премије по становнику са земљама чланицама Европске уније у којима овај показатељ износи 2.739 USD. У земљама источне и централне Европе просечне премије по становнику износе 285 USD, односно земљама у развоју 118 USD. Овај индикатор говори не само о степену развоја тржишта осигурања, већ и развоја појединих економија у целини.

Као екстреман пример, Швајцарска са 7.908 USD по становнику представља земљу са једним од најразвијенијих тржишта осигурања, при чему је истовремено потребно имати у виду и специфичност структуре економије ове земље, посебно сектора финансијских услуга.

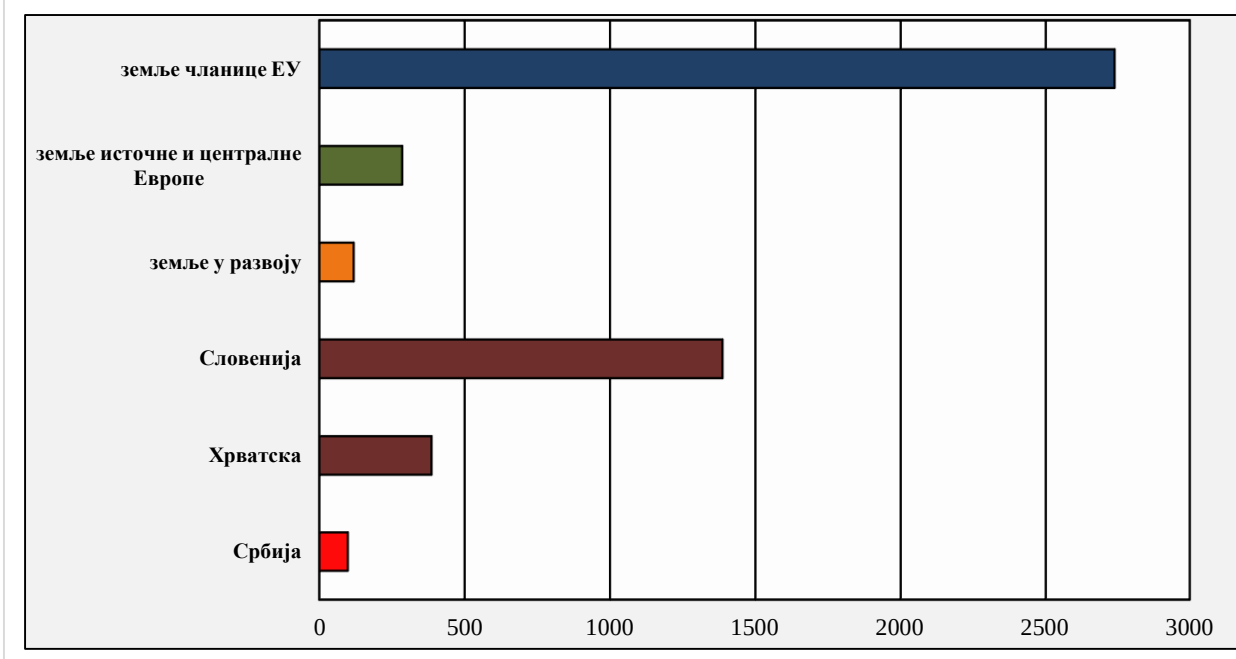
У поређењу са земљама региона:

- Словенијом са 1.387 USD, и
- Хрватском са 386 USD,

остварених укупних премија по глави становника, може се такође констатовати да тржиште осигурања у Републици Србији значајно заостаје. Претходни показатељи развијености су још значајнији имајући у виду да су Словенија и Хрватска две земље са врло сличним

историјским наслеђем као и Република Србија, чији развој је био ограничен истим друштвено-политичким уређењем у доминантном периоду двадесетог века.

Графикон 8: Развијеност тржишта осигурања по критеријуму премија по глави становника

Извор: Народна банка Србије; Сектор за надзор над обављањем делатности осигурања; Извештај за 2012. годину

Временска серија кварталних података приказана Табелом 17 приказује остварене вредности премија осигурања у Републици Србији у периоду 2009.-2012. година. Приказане стопе раста од 6 - 7% годишње не могу се окарактерисати безначајним, али су очигледно последица високог коефицијента еластичности раста на тржишту осигурања изазваног увећањем стандарда потенцијалних корисника осигурања, повећањима тражње за робама чија је куповина финансирана кредитним средствима а условљена закључивањем полисе осигурања, постојања посебних државних програма подршке и сл. Очигледно да затечено стање развијености тржишта осигурања, карактерише низак ниво остварених вредности премија поједних врста осигурања, тако да је пораст по стопама од 6-7% последица реакције и на најмање промене егзогених фактора који утичу на степен коришћења услуга осигурања, и представља оквир који је потребно мењати и унапређивати.

Табела 17: Висина премије осигурања у Србији у периоду 2009.-2012. година

Година	Q1	Q2	Q3	Q4	Годишњи раст
2009	13,7	28,5	40,9	53,5	основа
2010	14,1	30,0	43,2	56,5	6%
2011	14,3	30,6	44,5	57,3	1%
2012	14,9	32,5	47,5	61,5	7%

Извор: Народна банка Србије; Сектор за надзор над обављањем делатности осигурања; Извештај за 2012. годину

* у млрд RSD

Укупна биланса сума финансијског сектора у Републици Србији у 2012. години износила је 3.108 млрд RSD⁷², у којој осигурање учествује са 4,5%, добровољни пензионери фондови са 0,5%, лизинг делатност 2,3% и банкарски послови са 92,6%.

⁷² Народна банка Србије, курсна листа, просечна вредност курса за 2012. годину

1 EUR = 113,1277

1 USD = 88,1169

Графикон 9: Структура финансијског тржишта у 2012. години у Србији

Извор: Народна банка Србије; Сектор за надзор над обављањем делатности осигурања; Извештај за 2012. годину

Током 2012. године тржиште осигурања сходно оствареној укупној премији износило је 61,5 млрд RSD, односно 540 милиона EUR или 713 милиона USD. Структура учешћа у укупно наплаћеној премији била је:

- 80,7% неживотна осигурања;
- 19,3% животна осигурања.

Претходно приказани показатељи су од важности код разматрања рочности извора средстава друштава за осигурање. Наиме, добро развијена животна осигурања пружају већу могућност дугорочних инвестиционих улагања. Затечена структура животних и неживотних осигурања није добра основа за разматрање финансирања инвестиционих пројеката који би овим изворима били финансирани.

Актива друштава за осигурање на дан 31.12.2012. године била је структурирана на следећи начин:

- 51,7% представљала је стална имовина, и чини је 35% дугорочних финансијских пласмана и 15,4% пласмана у некретнине;
- 48,3% представљала је обртна имовина, и чини је 22,7% краткорочних финансијских пласмана и 11,9% потраживања.

Структура пасиве на дан 31. 12. 2012. године била је:

- 62,6% износила су средства техничких резерви, од чега 27,9 процентних поена била су средства математичке резерве, 15,5 процентних поена преносне премије, 16,8 процентних поена резервисане штете и 2,4 процентна поена остале техничке резерве;
- 25,3% износила су средства капитала и резерви;
- 12% остало.

У погледу анализе показатеља пословања друштава за осигурање, током 2012. године остварила су делимично боље резултате подижући ниво средстава за обезбеђење осигураника.

"Способност друштва да апсорбује ризик неадекватног ценовног нивоа премија, непредвидљивих штета и неадекватног преноса ризика у саосигурања и реосигурање и др. (ризик осигурања) мери се, између осталог, и односом премије у самопридржају и укупног капитала. За друштва која се баве пословима неживотних осигурања премија у самопридржају представља апроксимацију преузетих ризика и треба да буде довољна за исплату штета и накнада из осигурања. У случају да премија није адекватно одмерена, да пренос ризика у саосигурање и реосигурање није извршен адекватно, као и случају осталих ризика осигуравања, као гарант покрића користи се укупан капитал, односно његови делови."⁷³

На крају 2012. године маргина солвентности износила је 16,5 млрд RSD. Гарантна резерва у истом периоду износила је 30 млрд RSD.

По званичним подацима, објављеним од стране Народне банке Србије, однос:

- гарантне резерве и маргине солвентности као индикатор солвентности друштава за осигурање износио је 186,68%;
- премије у самопридржају и укупног капитала износила је 185,34%;
- укупног капитала и техничких резерви износио је 33,04%.

Техничке резерве⁷⁴ код друштава која се баве пословима неживотних осигурања, биле су покривене прописаним облицима активе у висини од 100,24%, и то у следећој структури:

- 35,6% државне хартије од вредности;
- 21,0% средства депонована код банака;
- 13,9% готовина;
- 11,4% инвестиције у некретнине;
- 7,1% представљала су потраживања за недоспеле премије.

Када се посматра рацио покривености техничких резерви друштава која се баве животним осигурањима, степен покривености износио је 100,9%, у следећој структури две доминантне категорије:

- 85,7% улагање у државне хартије од вредности;
- 7,8% средства депонована код банака.

Наредним табелама⁷⁵ биће приказан преглед осигурања по врстама и тарифама осигурања у Републици Србији за 2013. годину, како би се могао извести закључак о учешћу појединих врста осигурања у укупном тржишту осигурања у Републици Србији, посебно истичући место осигурања у пољопривреди.

⁷³ Извештај за 2012. годину, Народна банка Србије, Сектор за надзор над обављањем делатности осигурања, стр. 14.

⁷⁴ Извештај за 2012. годину, Народна банка Србије, Сектор за надзор над обављањем делатности осигурања, стр. 16.

⁷⁵ Извештај за 2013. годину, Народна банка Србије

Табела 18а: Преглед неживотних осигурања по врстама у 2013. години у Србији

Врста и тарифа	Број		Износ					
	Осигурања	Осигура-ника	Укупна премија осигурања	Укупно преносна премија 31.12.		Техничка премија осигурања	Техничка преноса премија 31.12.	
				Претходне године	Текуће године		Претходне године	Текуће године
Осигурање од последица незгоде	401.915	8.589.410	4.049.053	1.401.051	1.564.973	2.682.274	874.206	958.150
Добровољно здравствено осигурање	20.124	733.501	1.158.119	317.973	371.295	777.485	208.341	243.706
Осигурање моторних возила	219.468		6.429.887	3.462.097	3.185.861	4.548.129	2.458.177	2.241.046
Осигурање шинских возила	55		94.078	43.001	27.429	66.006	29.021	19.292
Осигурање ваздухоплова	55		94.531	26.633	25.238	82.570	21.287	21.624
Осигурање пловних објеката	355		100.620	40.739	39.221	64.847	26.228	25.495
Осигурање робе у превозу	18.832		738.653	134.783	122.722	480.528	88.966	80.395
Осигурање имовине од пожара и др. опасности	149.657		4.350.615	1.455.713	1.449.527	2.963.585	1.000.388	988.726
Остала осигурања имовине	405.796		9.509.462	2.225.190	2.377.416	6.379.539	1.484.605	1.581.513
Осигурање усева и плодова	18.658		1.503.919	8.996	31.349	1.030.175	6.052	22.239
Осигурање животиња	4.167		405.255	153.464	115.348	270.560	99.557	77.266
Осигурање од одговорности због употребе моторних возила	2.218.718		19.573.647	9.927.039	10.032.059	15.563.651	7.916.211	7.988.383
Осигурање од одговорности због употребе ваздухоплова	192		232.266	148.351	58.628	193.933	108.939	55.545
Осигурање од одговорности због употребе пловних објеката	1.459		13.808	6.077	6.260	9.590	4.272	4.342
Осигурање од опште одговорности	24.088		1.229.985	443.827	484.853	800.605	295.195	316.396
Осигурање кредита	1.570		194.523	115.006	204.237	125.565	74.200	131.120
Осигурање јемства	163		80.736	59.323	68.646	57.818	36.988	42.418
Осигурање трошкова правне заштите	592		7.754	3.798	3.664	4.300	2.102	2.028
Осигурање помоћи на путу	608.927		1.416.369	148.066	153.190	813.105	83.443	87.098
Друге врсте неживотних осигурања	1		940	0	0	621	0	0
Укупно неживотна осигурања	4.079.990	9.322.911	49.976.051	20.274.698	20.756.532	35.997.439	14.883.920	15.090.532

Извор: Народна банка Србије; Сектор за надзор над обављањем делатности осигурања; Извештај за 2012. годину

* у хиљадама RSD

Табела 186: Преглед животних осигурања по врстама у 2013. години у Србији

Врста и тарифа	Број		Износ					
	Осигурања	Осигура-ника	Укупна премија осигурања	Укупно преносна премија 32.12.		Техничка премија осигурања	Техничка преноса премија 31.12.	
				Претходне године	Текуће године		Претходне године	Текуће године
Осигурање живота	492.756	518.955	12.425.236	14.093	24.828	10.269.756	9.620	18.121
Рентно осигурање	13.324	13.324	527.315			439.420		
Допунско осигурање уз осигурање живота	366.339	384.178	1.003.508	185.353	198.860	779.825	138.898	150.710
Добровољно пензијско осигурање	0	0	0			0		
Друге врсте животних осигурања	3	40.651	109.399		101.488			
Укупно животна осигурања	872.422	957.108	14.065.458	199.446	223.688	11.590.489	148.518	168.831

Извор: Народна банка Србије; Сектор за надзор над обављањем делатности осигурања; Извештај за 2012. годину

* у хиљадама RSD

Током 2013. године тржиште осигурања по критеријуму укупних премија у Републици Србији износило је 64 милијарде RSD, или приказано по званичном средњем курсу Народне банке Србије⁷⁶ за 2013. годину износи 566 милиона EUR или 752 милиона USD. Резултати које је тржиште осигурања исказало у 2013. години за 4% су већи од оних у 2012. години.

У структури осигурања, животна осигурања са износом од 14 милијарди RSD учествују са 22% у укупним премијама у 2013. години, или 124 милиона EUR односно 165 милиона USD, од чега:

- 88% су осигурања живота,
- 4% су рентна осигурања,
- 7% су допунска осигурања уз осигурање живота, и
- 1% су сва друга животна осигурања.

Неживотна осигурања износе око 50 милијарди RSD и у укупној премији за 2013. годину, учествују са 88%. Исказано у страном валути неживотна осигурања износила су око 442 милиона EUR или 587 милиона USD. У структури неживотних осигурања, осигурање од одговорности због злоупотребе моторних возила учествовало је са 39%, остала осигурања имовине са 19%, осигурање моторних возила са 13%, осигурање имовине од пожара и других опасности са 9%, осигурање од последица незгоде са 8%, и сва остала осигурања учествовала су са 12%.

У оквиру врсте осигурања "остала осигурања имовине" налазе се и осигурања усева и плодова као и осигурања животиња. У овој врсти осигурања, која је у 2013. години износила 9,5 милијарди RSD, осигурање усева и плодова износило је 1,5 милијарди RSD, док је осигурање животиња износило 405 милиона RSD. Исказано у страном валути:

- осигурање усева и плодова износило је 13,3 милиона EUR или 17,7 милиона USD, а

⁷⁶ Народна банка Србије; Курсна листа; званични средњи годишњи курсеви за 2013. годину:

1 USD = 85,1731 RSD

1 EUR = 113,1369

- осигурање животиња 3,6 милиона EUR или 4,8 милиона USD.

У укупним премијама (животна и неживотна осигурања) за 2013. годину:

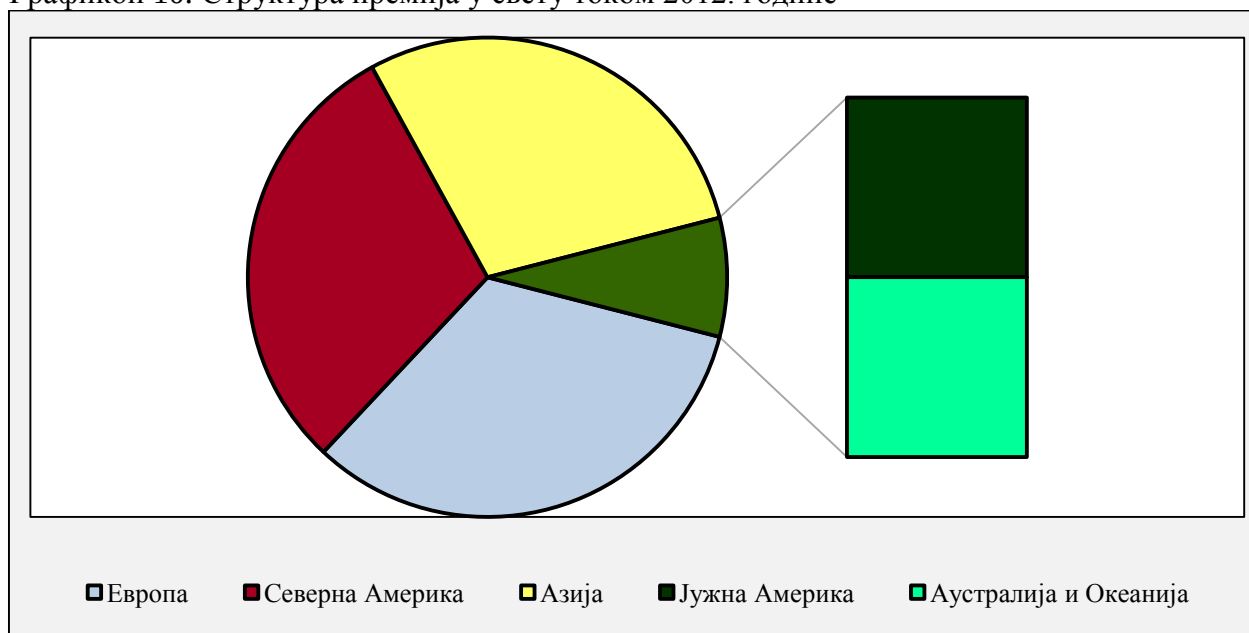
- осигурање усева и плодова учествује са 2%, а
- осигурање животиња учествује са 1%.

2. Делатност осигурања у Европи

У Европи послује око 5.300 друштава за осигурање, са око 930.000 запослених и око 1.000.000 ангажованих у делатности осигурања по другим уговорним основама, окупљених у Insurance Europe.⁷⁷

Са остварених 33% учешћа у 2012. години, по критеријуму висине укупно прикупљених премија у свету, делатност осигурања у Европи представља најразвијенију у међународним оквирима. После европске, следи делатност осигурања у Северној Америци са 30% и Азији са 29% учешћа од укупног светског тржишта. На Аустралију и земље Јужне Америке отпада по 4% учешћа.

Графикон 10: Структура премија у свету током 2012. године

Извор: Insurance Europe, European Insurance in figures 2012

Укупне премије наплаћене током 2012. године у Европи износиле су 1.100 милијарди EUR, што је пораст у односу на 2011. годину када је остварено 1.072 милијарди EUR. Од укупно наплаћених премија, на премије животних осигурања отпада 651 милијарда EUR код којих се бележи раст у односу на 2011. годину када је остварено 663 милијарди EUR, а на премије неживотних осигурања отпада 452 милијарде EUR што такође представља раст у односу на 2011. годину када је забележено 439 милијарди EUR. Наредном табелом биће приказана

⁷⁷ Insurance Europe је EURпска федерација осигураваача и реосигураваача. Чланови Insurance Europe су 34 национална удружења осигураваача. Седиште Insurance Europe је у Бриселу. Друштва за осигурање која су репрезентована преко националних удружења осигураваача покривају 95% укупних премија које се наплате у EURпи током године, у свим пословима осигурања и реосигурања. У овом делу рада коришћени су подаци из извештаја Insurance Europe, јер представљају репрезентативне за тржиште осигурања у EURпи.

структура животних и неживотних осигурања у укупним премијама за период 2009. -2012. година у Европи.

Табела 19: Структура премија животних и неживотних осигурања у Европи

опис/година	2009	2010	2011	2012
Животна осигурања	648	677	633	651
Неживотна осигурања	413	427	439	452
Укупно	1.061	1.104	1.072	1.100

Извор: Insurance Europe, European Insurance in figures 2012

* у млрд EUR

Укупно плаћене накнаде и штете током 2012. године износиле су у Европи 959 милијарди EUR, за око 30 милијарди EUR више у односу на 2011. годину када је исплаћено укупно 930 милијарди EUR. Накнаде исплаћене током 2012. године за животна осигурања износиле су 646 милијарди EUR и веће су од оних из 2011. године када су износиле 619 милијарди EUR. Раст исплаћених штета бележи се и код неживотних осигурања, односно са 310 милијарди EUR у 2011. години порасле су на 313 милијарди EUR током 2012. године.

У структури плаћених штета неживотних осигурања током 2012. године, на штете по основу:

- осигурање аутомобила отпада око 100 милијарди EUR;
- здравственог осигурања отпада око 92 милијарде EUR, и
- имовинског осигурања око 53 милијарде EUR.

Табела 20: Структура штета код животних и неживотних осигурања у Европи

опис/година	2009	2010	2011	2012
Животна осигурања	529	554	619	646
Неживотна осигурања	292	310	310	313
Укупно	822	864	930	959

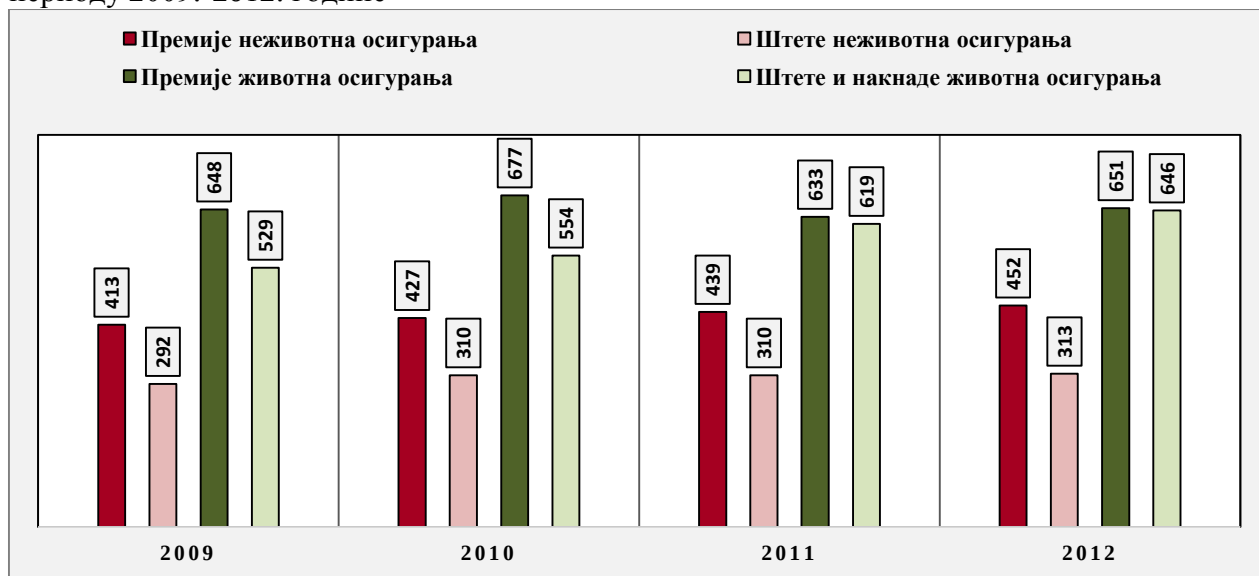
Извор: Insurance Europe, European Insurance in figures 2012

* у млрд EUR

На основу претходно приказаних података произилази да је структура животних и неживотних осигурања у користи животних осигурања, и то у односу 60%:40%. У претходном делу рада приказани су подаци и структура осигурања по истим критеријумима који важе за Републику Србију из којих проистиче да животна осигурања у укупним премијама учествују са око 20% док неживотна осигурања учествују са око 80% у укупним премијама. При вршењу анализе структуре средстава фондова осигурања, потребно је разликовати њихову рачност на бази чега се и врши пласирање средстава у одређене намене и представљају директну последицу структуре животних и неживотних осигурања. Тако да се може закључити да је инвестициона основа која проистиче из средстава осигурања много неповољнија у Републици Србији него што је просек европских осигурања.

Наредним графиканом биће приказан однос наплаћених премија, исплаћених штета и накнада код неживотних и животних осигурања, све реализовано у Европи током 2009.-2012. година, како би се истакао индикатор резултата пословања делатности осигурања.

Графикон 11: Премије, штете и накнаде код неживотних и животних осигурања у Европи у периоду 2009.-2012. године

Извор: Insurance Europe, European Insurance in figures 2012

* у млрд EUR

У истом периоду вредност полиса у Европи је просечно износила 1.860 EUR што је више у односу на вредност полиса из 2002. године када је износила 1.539 EUR. У структури вредности просечне полисе, на животна осигурања издвајано је у просеку 1.098 EUR, док је за неживотна осигурања у просеку по полиси издвајано 762 EUR.

Закључно са 2012. годином делатност осигурања инвестирала је 8.400 милијарди EUR, и представља највећег појединачног институционалног инвеститора.⁷⁸

Подаци представљени Табелом 21 представљају корисну основицу разматрања могућности улагања средстава фондова осигурања, и спознаје разлика које постоје са структуром улагања осигурања у Републици Србији, врстама улагања и трендом који је могуће уочити посматрајући период од око 10 година. У претходном делу рада констатовано је да су средства резерви друштава која се баве пословима неживотних осигурања пласирана:

- у државне хартије од вредности 35,6%,
- код банака 21,0%,
- у готовину 13,9%,
- у некретнине 11,4%,

док су средства друштава која се баве пословима животних осигурања пласирана: у државне хартије од вредности 85,7% и у средства депонована код банака 7,8%.

⁷⁸ Институционални инвеститори по методологији OECD The Organisation for Economic Co-operation and Development су пензионери фондови, друштва за осигурање, инвестициони фондови и независни здравствени фондови.

Табела 21: Структура улагања средстава фондова осигурања у Европи

опис/година	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Земљиште и зграде	4,9	5,0	4,5	4,2	4,0	4,2	3,9	3,7	3,1	3,2
Капитал повезаних лица	4,8	5,4	5,3	4,8	4,6	4,4	4,5	5,0	4,9	5,2
Акције, хартије са променљивим приносом и јединице фондова	37,2	31,7	32,2	32,5	35,9	37,4	38,9	31,2	32,1	32,6
Дужничке хартије и хартије од вредности са фиксним приносом	33,0	36,8	37,7	38,5	36,9	35,8	35,2	39,9	40,2	40,8
Кредити, укључујући кредите обезбеђене залогом	12,3	12,5	12,3	11,9	10,9	10,6	10,4	12,1	11,9	11,0
Депозити код банака	1,4	1,8	1,4	2,5	2,3	2,4	2,5	3,3	2,4	2,2
Остало	6,5	6,8	6,5	5,4	5,4	5,3	4,7	4,9	5,4	5,0

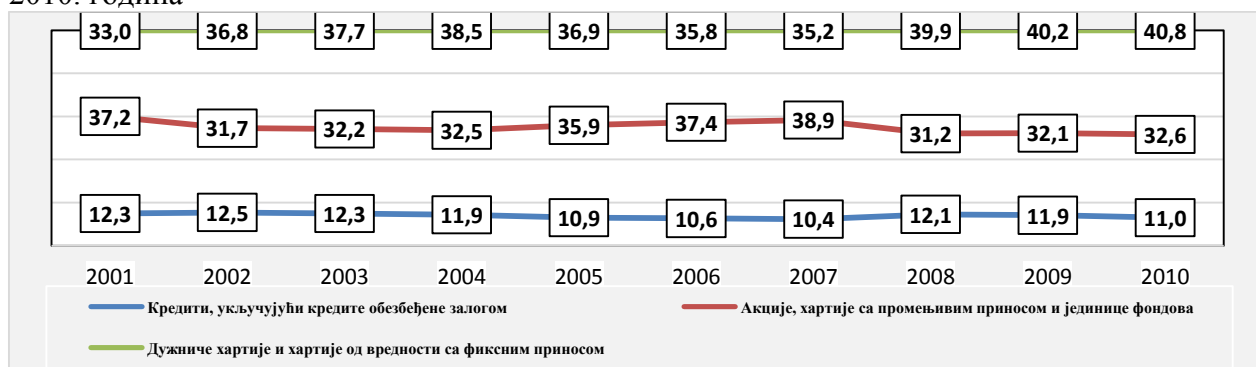
Извор: Insurance Europe, European Insurance in figures 2012

* подаци приказани у %

Прва уочљива разлика је могућност пласирања средстава у форми кредита (зајмова), што нису дозвољене намене пласирања средстава друштава за осигурање у Републици Србији. Ови пласмани у Европи крећу се око 11%, што условљава значајно мање пласмане средстава у форми депозита код банака, што износи око 2% од укупних пласмана.

Искуство пласмана средстава друштава за осигурање у форми зајмова требало би посебно разматрати с циљем процене примењивости у пракси Републике Србије. Наиме, не постоји видљив разлог, уз адекватан надзор надлежне државне институције, да послови одобравања зајмова заснованих на средствима друштава за осигурање не буду дозвољени у Републици Србији. Тиме би се омогућило остваривање већих финансијских ефеката посебно у области државних развојних пројеката. Тако на примеру сагледавања потреба сектора пољопривреде, финансирањем посебних пројеката (изградње система за наводњавање, противградне заштите, и сл.) уско везаних за делатност осигурања остварили би се вишеструки ефекти по све учеснике у предметним пословима, и као најважнији резултат, подигла би се заштита од губитака у сектору пољопривреде. Са друге стране, банкарски сектор добио би потенцијално јаку конкуренцију, што би довело до већих пласмана и конкурентнијих односа на финансијском тржишту. Најзначајнија улагања и у европској пракси односе се на власничке и дужничке хартије од вредности што чини око 70% укупних пласмана годишње.

Графикон 12: Преглед улагања средстава друштава за осигурање у Европи у периоду 2001.-2010. година

Извор: Insurance Europe, European Insurance in figures 2012

* подаци приказани у %

Наредном табелом приказане су по земљама чланицама Insurance Europe, премије (1), исплаћене штете и накнаде (2) у периоду 2007.-2011. година.

Табела 22: Преглед висине премија и штета по земљама чланицама Insurance Европа

	2007		2008		2009		2010		2011	
	1.	2.	1.	2.	1.	2.	1.	2.	1.	2.
Аустрија	15.874	9.894	16.214	11.239	16.415	11.270	16.743	11.811	16.454	12.785
Белгија	31.193	18.253	29.278	20.998	28.439	19.474	29.612	18.766	29.207	22.080
Бугарска	772	270	915	351	850	394	821	442	813	374
Швајцарска	30.132	26.234	33.532	29.949	35.508	29.154	39.896	29.749	45.306	35.078
Кипар	714	373	773	409	815	428	844	477	859	474
Чешка	4.445	2.097	5.196	2.572	5.130	2.685	5.825	3.071	5.957	3.257
Немачка	162.922	127.108	164.533	133.927	171.417	134.213	178.845	137.112	178.079	150.887
Данска	19.377	13.972	20.496	12.627	20.386	14.342	20.917	15.409	21.881	16.647
Естонија	376	180	326	233	307	205	296	179	283	179
Шпанија	54.297	40.133	59.266	48.401	61.194	48.409	56.306	46.905	59.568	45.064
Финска	15.047	12.993	15.812	14.509	16.181	14.735	18.631	16.761	18.145	16.559
Француска	195.732	115.124	183.194	128.112	199.640	125.534	207.257	131.460	190.013	154.485
Грчка	5.007	2.320	5.085	2.536	5.374	2.883	5.237	2.892	4.885	2.982
Хрватска	1.235	582	1.341	636	1.282	651	1.268	603	1.229	480
Мађарска	3.701	1.982	3.540	1.777	2.963	1.929	3.063	2.198	2.939	1.990
Ирска	18.204	11.749	13.431	11.030	12.470	11.326	12.721	10.623	11.400	10.840
Исланд	403	280	279	215	236	207	263	191	272	185
Италија	99.095	99.408	92.019	94.621	117.802	85.830	125.720	92.976	110.228	102.137
Линхенштајн	4.203	-	3.769	-	5.948	-	6.826	-	3.893	-
Луксембург	1.110	-	1.778	-	1.710	-	2.082	-	1.991	-
Латвија	438	179	476	246	373	237	266	150	316	173
Малта	352	123	275	93	284	116	325	160	301	174
Холандија	74.980	62.095	78.513	64.162	77.683	66.391	77.878	70.229	78.751	71.864
Норвешка	12.965	10.660	12.711	10.827	11.846	7.225	13.784	9.893	15.096	9.229
Пољска	11.580	4.891	16.825	8.421	11.863	9.287	13.555	9.227	13.869	9.661
Португал	13.751	9.589	15.326	7.932	14.516	7.485	16.340	6.812	11.666	8.841
Румунија	2.016	-	2.440	-	1.804	899	1.972	1.157	1.845	1.057
Шведска	24.887	9.394	25.010	10.581	23.488	11.101	28.331	11.820	29.689	14.203
Словенија	1.894	1.023	3.019	1.204	2.070	1.238	2.094	1.241	2.053	1.289
Словачка	1.714	708	2.031	964	2.027	1.035	1.994	1.132	2.109	1.177
Турска	6.119	3.331	6.049	3.465	5.677	3.691	7.059	4.241	7.342	4.238
Велика Британија	366.459	295.648	247.567	265.337	205.297	209.283	206.906	225.827	206.019	231.259
Укупно	1.180.993	880.593	1.060.017	887.375	1.060.996	821.657	1.103.676	863.513	1.072.460	929.648

Извор: Insurance Europe, European Insurance in figures 2012

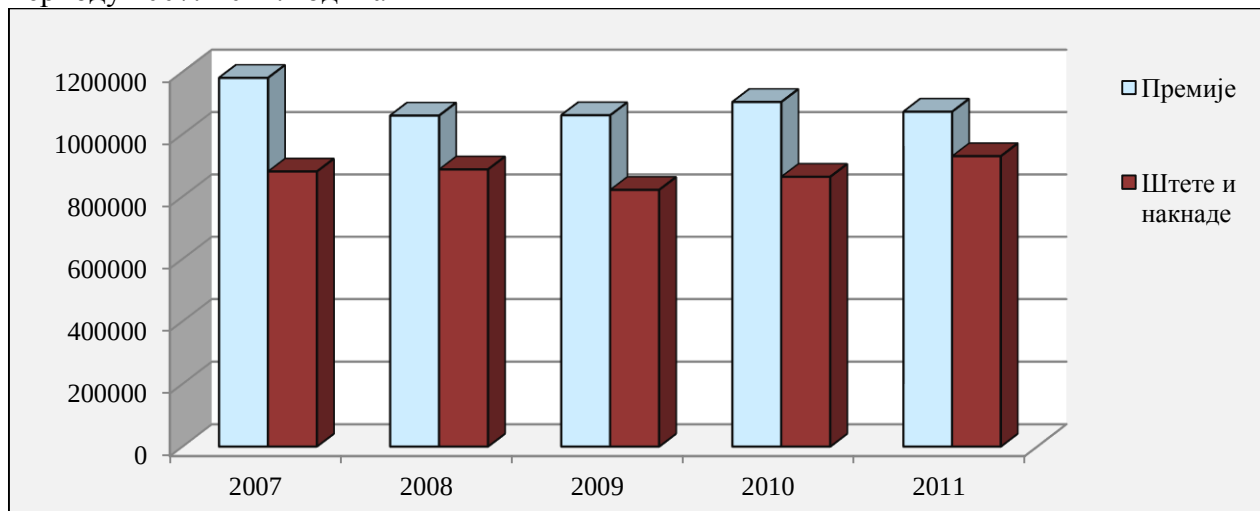
* у (000.000) EUR

Подаци приказани претходном табелом приказују у којој мери је тржиште осигурања Републике Србије неразвијеније од појединих земаља чланица Insurance Европа са којима је рационално вршити поређење, што су уз одређене изузетке (нпр. Турска) све земље чланице

Европске уније. Тако је по критеријуму остварених премија, осигурање у Бугарској за 60% веће, Хрватској за 140% веће, Румунији за 260% веће и Словенији за 300% веће од вредности премија које се наплате у Републици Србији. Како је претходно напоменуто, посебно је важно поређење са Хрватском и Словенијом, земљама које имају врло слично историјско наслеђе као Република Србија.

Графикон премије и плаћене штете и накнаде у периоду 2007.-2011. година у Европи.

Графикон 13: Преглед наплаћених премија, исплаћених штета и накнада у Европи у периоду 2007.-2011. година

Извор: Insurance Europe, European Insurance in figures 2012
* у (000) RSD

Учешће осигурања у БДП у просеку чини 7,7%, и варира од земље до земље, од 1,3% у Румунији до 13,2% у Великој Британији.

3. Шеме осигурања у Европи и свету – основне напомене⁷⁹

Увидом у бројна и различита искуства која постоје у појединим регионима света са делатношћу осигурања, посебно пољопривредним осигурањима, заправо ће довести до закључка да осигурање представља једну прилагодљиву делатност, ограничену техничким правилима професије, која је у функцији пружања услуга заштите различитим корисницима са свим њиховим специфичностима од низа ризика којима могу бити изложени, и истовремено подршке бројним државним политикама: економског развоја, пољопривреде, социјалне заштите, инвестирања и сл.

3.1. Осигурања од појединачних и комбинованих ризика

Осигурања од појединачних и комбинованих ризика су доступна у већини земаља у свету. Доминантно се ради о осигурањима усева од ризика појаве града и неколико додатних ризика попут: ватре, мраза, кише и ветра. У неколико земаља Европе, нарочито: Белгији, Немачкој, Холандији, Великој Британији и Ирској, осигурање од последица града или осигурање од појединачних ризика су главни доступан производ осигурања у пољопривреди. У земљама попут Бугарске, Чешке, Мађарске, Пољске, Португала, Словачке, Словеније и Шведске, доступна су и осигурања од комбинованих ризика.

⁷⁹ Weather Index-based Insurance in Agricultural Development, World Food Programme, IFAD, 2011

Тако на пример:

- Шведска је изложена ризицима: високих температурних осцилација и појави мраза;
- Пољска је изложена ризицима поплава, суша и мраза, и
- Португалија је изложена ризицима суша.

Покривеност ризика суше, као један од најтежих системских ризика у пољопривреди обично није укључен у осигурање од комбинованих ризика.

У случају САД и Канаде шеме осигурања су делимично другачије. Иако постоји осигурање приноса, шеме осигурања појединачних ризика нису претерано популарне. У обе земље, постоји основна покривеност ризика која одговара осигурању приноса, чиме се покривају искључиво губици изнад 50% од просечног приноса или покрића штета од катастрофалних догађаја.

Ове врсте осигурања су високо субвенционисане од стране државе, скоро у потпуности. Тако у САД пољопривредници плаћају само административну таксу, а у случају Канаде 50% вредности полисе. Као се обим покрића повећава, смањује се висина субвенционисања премија осигурања. Међутим, за било који ниво покрића, најважнији ризици су укључени, тако да је могуће говорити о осигурању приноса са широком и различитим нивоима покрића.

3.2. Осигурање прихода

Једина земља у којој постоји осигурање прихода су тренутно САД, у којој је развијен широк спектар производа ове врсте осигурања: три стандардна производа осигурања прихода; осигурање цене сточног фонда; осигурање бруто марже сточног фонда; осигурање прихода на бази индекса регије и осигурање укупних прихода газдинства.

Три стандардна производа осигурања прихода су: осигурање прихода од усева (Crop Revenue Coverage), осигурање прихода (Revenue Assurance) и заштита (осигурање) дохотка (Income Protection). Најпопуларније је осигурање прихода од усева, којим се нуди могућност остваривања веће цене за производе у случају да је тржишна цена порасла у односу на осигурану. Осигурање прихода односи се најчешће на приходе од: кукуруза, соје, пшенице, пиринча и памука.

Осигурање сточног фонда односи се на ризик пада цена животиња, посебно свиња и говеда. Осигурање бруто марже сточног фонда штити вредност бруто марже као разлике између вредности осигураних животиња и трошкова хране као и других трошкова това.

Главна карактеристика већине производа осигурања у САД која нуде неку ценовну заштиту је да референтна цена буде цена фјучерса. Дакле, они пружају покривеност против осцилација цена током године. У САД 73% укупно прикупљених премија потичу од ове врсте осигурања.

У Великој Британији је постојало приватно осигурање прихода, али је врло брзо повучено из понуде. У Канади је постојало осигурање прихода под називом GRIP (Gross Revenue Insurance Plan) који такође није успео.

3.3. Осигурање пољопривредног газдинства (фарме)

Осигурање пољопривредног газдинства (фарме) постоји у Јапану које покрива осигураника од ризика свих климатским опасности за све усеве на газдинству. У САД се нуди осигурање коригованог бруто прихода, које користи историјске информације о порезу пољопривредника као основ за израчунавање нивоа гарантованог (просечног) прихода. Ова врста осигурања може да покрива и сточни фонд и усеве, кад год је приход који потиче од животиња мањи од 35% од укупног прихода.

3.4. Осигурања на бази индекса

Осигурања на бази индекса разликују се од других врста осигурања, јер исплата штете није заснована на директној процени индивидуалног губитка пољопривредника, већ се изводи на бази параметара или индекса условљених низом егзогених променљивих вредности. Ова осигурања су подељена у две категорије:

- осигурање на бази индекса регије, код којих је индекс директно зависан од просечног приноса или прихода одређене регије, и
- осигурање на бази индиректних индекса, представља другу врсту индексације, као што је индекс вегетације рачунат на бази сателитских снимака.

Осигурање на бази индекса регије рачуна се најчешће на основу приноса једног хомогеног подручја, те ако се актуелни принос подручја смањи испод дате историјске вредности, сви осигураници у том подручју се обештећују независно од постојања или величине својих стварних губитака.

3.5. Временске појаве као ризик у сектору пољопривреде

У претходном делу рада на више места је истакнут значај утицаја фактора временских прилика на пољопривреду. У оквиру овог поглавља биће подробније објашњено време и временске појаве као фактор ризика.

Имајући у виду сву комплексност природних и климатских појава, широк спектар и комплексност њихових утицаја, тешко је дати један генерализован став када се разматра време и временске појаве као фактор ризика који има посебно утицаја на сектор пољопривреде. Посматрање утицаја поједине временске појаве разматра се у контексту специфичности појединих пољопривредних система, водених биланса, типова земљишта, врста усева, врсте животиња које се узгајају као и примењивости средстава и процедура за управљање ризицима, попут изградње система за наводњавање. Негативни утицаји временских појава могу остварити интензивније последице на неко окружење због слабије развијености тог друштва, лоше инфраструктуре, непостојања система, процедура и тела чијим ангажовањем се могу умањити штетене последице утицаја временских непогода и сл.

Када се посматра концепт управљања ризицима од настанка штетних последица услед утицаја временских појава, потребно је претходно разумети који ризици уопште постоје, како их груписати с циљем што прецизнијег обухвата и квантификације последица које се њиховим дешавањем јављају.

Тако се разликују две главне врсте ризика, који остварују утицај на пољопривреду, и представљају основ за изучавање пољопривредног осигурања.

У **прву групу** спадају појаве чије је дешавање изненадно и непредвидљиво, великог интензитета последица које изазивају. То су природне појаве попут земљотреса, кишних падвина великог интензитета као последице појаве разорних олуја, и сл.

У **другу групу**, сврставају се ризици као кумулативни догађаји који се јављају и трају током дужег временског периода, попут суша. Интензитет утицаја, односно степен штета који се дешава реализацијом претходно побројаних ризика, зависи и од врсте усева или засада, њихове разноврсности на погођеном подручју, доба године када се природна појава десила и сл.

Препознајући разлике између две групе ризика, профилишу се и различити приступи борбе против њихових последица.

3.5.1. Однос између појединих временских појава и висина приноса

Природне појаве које су по периоду трајања краће и интензивније, попут изложености пољопривредних култура утицају града, олуја или јаким мразева, могу изазвати разорну и директну штету на биљним културама. Процена ових штета може да буде извршена одмах по престанку временске појаве, вршењем физичког увида у последице, и представља само прву фазу процеса квантификације настале штете. Коначан исход утицаја природних појава огледа се у настанку кумулативних последица, које по правилу подразумевају много веће материјалне штете, попут губитка више од једне производне сезоне услед степена оштећености земљишта и сл.

Успостављање односа корелације између периода појаве штетног догађаја (периода године) и степена оштећења релативно је тешко обухватити јединственим статистичким моделом, осим посматрања најекстремнијих појава. У случај кумулативног недостатка кишних падавина (суша), најбоља корелација постоји успостављањем односа количина падавина и прехрана усева који се узгајају у регионима у којима постоји јасна осетљивост усева на промене у количинама и континуитету расположивости воде. Односно, ради се о регионима који су изложени јасно дефинисаним периодима кишне сезоне. Мање јасни односи могу се успоставити у регионима веће изложеним кишним падавинама, у којима не постоје јасно одељени кишни и сушни периоди. У случају постојања развијене мреже канала за наводњавање и одводњавање, однос корелације међу појавама претходно успостављеног модела постаје много лабавији.

Узимајући у обзир претходно наведене карактеристике елемената на бази којих се рачунају ризици који погађају сектор пољопривреде, можемо закључити да свако експлицитно изношење тврдњи када су у питању природне појаве је врло ризично са аспекта примењивости на основни скуп посматрања, управо услед високе непредвидљивости њиховог дешавања, трајања, интензитета последица, фреквенције појављивања и низа других специфичности.

3.5.2. Управљање ризицима временских појава

Настојање да се ублаже последице деловања природних појава, сагледавањем свих ризика који могу из њих проистећи и одабиром механизма за превладавање њихових штетних утицаја, су кључни елементи сваке стратегије управљања ризицима у пољопривреди. Стратегије управљања ризицима у пољопривреди могу се применити на домаћинства,

заједнице, тржиште и ниво државе. Свака добро осмишљена стратегија управљања ризицима који прете сектору пољопривреде требало би да буде ослоњена на следеће претпоставке:

- Пољопривреда је сектор изложен многим врстама ризика који директо утичу на пољопривредна газдинства, прерађивачку индустрију пољопривредних производа и макроекономске резултате једне земље;
- Постоје различити приступи који се могу спровести у покушају минимизирања штетних последица утицаја природних појава, и често се комбиновањем различитих стратегија постижу жељени резултати у зависности од карактеристика амбијента на који се односе;
- Свака стратегија управљања ризицима у суштини подразумева ублажавање штетних последица на приносе, приходе, животиње, које се дешавају појавом догађаја које носе ризике;
- Стратегије засноване на тржишном приступу управљања ризицима, базиране су на различитим приступима финансирања пољопривреде и осигурања (неретко изузетно скупим производима за низак стандард лица која се баве пољопривредом), подразумевају постојање већег степена финансијске дисциплине у процесу имплементације, али често не представљају најцелисходнија решења посебно ако се примењују у недовољно развијеним земљама или ситуацијама екстремно високих штета као последице природних катастрофа;
- У недовољно развијеним земљама неформализовани приступи управљања ризицима се много чешће сусреће, посебно на нивоу пољопривредних газдинстава;
- Осигурање пољопривреде у неразвијеним друштвима представља у суштини такође неразвијени део механизма управљања ризицима;
- Вишеравански приступ управљања ризицима је посебно примењив у случају недовољно развијених земаља, којим се омогућава увођење планирања, финансирања, трансфера ризика на друштва за осигурање и/или посебне државне фондове, развијене посебних институција које се баве питањима ризика и управљања њима, као и санирања штета када се ризици остваре.

Осигурање је потребно посматрати као један ефикасан механизам који пољопривредници као и друге заинтересоване стране могу употребити с циљем управљања ризицима. Такође, показано је да у случају недовољно развијених земаља као и на микро нивоу сектора пољопривреде (пољопривредна газдинства) примена овог механизма без системског и организованог приступа државе, може представљати несавладиву препреку, услед релативно неразвијене инфраструктуре осигурања, ниског стандарда потенцијалних осигураника и високих премија.

Развој пољопривредно осигурање пружањем системске подршке од стране државе остварује се низ користи посебно сеоским домаћинствима:

1. Осигурање вршећи своју основу функцију ликвидирања штета представља изузетно корисно средство управљања ризицима. Различитим производима осигурања пољопривредна газдинства штите супстанцу улагања у пољопривредну производњу умањујући ризике којима су изложена, и омогућавајући континуитет организовања производње што представља предуслов остваривања већих прихода од пољопривреде;
2. Осигурање може да помогне пољопривредницима у одабиру приступа заштите и изналагања најоптималнијих форми управљања ризицима, чиме се омогућава ослобађање дела финансијских средстава и остварује способност нових улагања. У

Европској унији дозвољено је одобравање зајмова од стране друштава за осигурање, тако да поред функције заштите, осигурање игра значану улогу и у обезбеђивању финансирања одређених пројеката у пољопривреди.

3.5.3. Производи осигурања усева

Производи осигурања категоризовани према начину процене и исплате штета над усевима, могу се поделити у две групе:

- традиционална осигурања, заснована на директној процени и исплати штета насталих на конкретним добрима погођеним деловањем осигураног случаја, и
- осигурања усева на бази индекса.

Осигурања заснована на процени и исплати штета, или традиционална осигурања, такође се могу поделити у две групе:

- Осигурања усева заснована на исплати штета израчунатих вршењем процене одмах након реализације осигураног случаја. У англосаксонској терминологији ова осигурања означавају се као: Damage-based Indemnity Insurance или Named Peril Crop Insurance. Механизам процене и исплате штете базира се на следећим корацима: штета се процењује на површинама на којима је настала, мерена као процентуална одбитна ставка од износа осигурања дефинисаног уговором о осигурању. Износ осигурања може бити заснован на трошковима организовања пољопривредне производње или очекиваном приходу. У ситуацији да штета не може бити процењена одмах након њеног настанка, процена се може одложити за сезону жетве. Ова осигурања најчешће се примењују за осигурање од ризика града. Међутим, њихова примена могућа је и код других ризика попут мраза, интензивних кишних падавина и др.
- Осигурање усева на бази приноса (Yield-based Crop Insurance или Multiple Peril Crop Insurance) заснива се на покрићу штета које утичу на висину приноса (тоне по хектару усева) и рачуна се као проценат умањења приноса од просечних приноса оствариваних у одређеном периоду времена код осигураника на предметној земљи. Висина осигурања приноса најчешће се ограничава на 50-70% просечно утврђене за појединачно газдинство. Када се установи мањи принос од оног дефинисаног уговором о осигурању, одштета се исплаћује на бази утврђеног процента умањења приноса помноженог са просечним приносима газдинства. Ова врста осигурања примењује се за различите ризике који доводе до умањења приноса, јер практично није увек лако утврдити узрок губитка у приносима.

Осигурања усева на бази индекса као и у претходној подели, могу се груписати на:

- Осигурања заснована на индексима приноса регије (Area Yield Index Insurance) Код ових осигурања висина штете се рачуна на бази просечних приноса остварених у периоду времена у конкретној регији, која може бити и шира административна или географска целина, а не директно на бази стварних историјских приноса на имању осигураника. Осигурани принос представља проценат од просечног приноса одређеног подручја на коме се налази газдинство које се осигурава. Услови за исплату штете стичу се када је реализовани принос регије испод осигураног приноса, занемарујући остварени принос на усевима појединачног осигураника. Овај тип индекса осигурања захтева прецизне историјске податаке о приносу конкретног подручја, као и ефикасан статистички систем обраде података.

- Осигурање на бази индекса временских прилика (Weather Index Insurance) У случају ове врсте осигурања, висина одштете рачуна се на бази параметара временских прилика мерених у оквиру унапред дефинисаног периода времена, на одређеној метеоролошкој станици. Осигурање је структурирано тако да пружа заштиту у случајевима када индекси остварења временских прилика показују или много веће или много мање вредности од очекиваних, што упућује да су временске прилике утицале на смањење приноса усева. Дакле, на бази ових индекса може се установити одступање од очекиваних количина падавина. Обештећење осигураника се врши сваки пут када је реализована вредност индекса одступила од унапред дефинисаног прага вредности. Вредности индекса показују веће вредности од унапред дефинисаних ограничења у ситуацијама прекомерних падавина, и супротно вредности индекса показују мање вредности у ситуацији сушног периода. Штета се обрачунава на основу унапред уговорених осигураних вредности по јединици индекса, и свако одступање од прихватљивих граница вредности индекса представља основ за исплату штета.

Искуства примене различитих производа осигурања, у амбијентима неуједначене развијености друштва и привреде, упућују на закључак да не постоји један јединствен приступ развоја осигурања у пољопривреди који се може једнообразно применити очекујући предвидљиве и пожељне резултате. Осигурања заснована на примени индекса не представљају једину алтернативу традиционалним осигурањима. У стварности, постоје различити производи пољопривредног осигурања који су одговарајући за различите ситуације. Осигурања од ризика који погађају пољопривреду очигледно антиципирају велики број појава које је потребно претходно дефинисати, класификовати, разумети разлику у појавним облицима, квантификовати интензитет и фреквенцију њихових догађања и утицаја, што представља прилично сложен процес. Многи предуслови за успешну имплементацију појединих шема осигурања не постоје у недовољно развијеним земљама. На примеру имплементације условно речено "изведеног" или "индиректног" рачунања штета у осигурању (модел заснован на индексима) видљива је неопходност постојања прецизног, поузданог и ефикасаног статистичког апарата, који захтева потребну инфраструктуру примене појединачног концепта осигурања.

Пољопривредно осигурање поред осталих, често има за циљ остваривање социјалних и политичких задатака. Са једне стране, осигурање штити стандард и економски положај осигураника, спречавајући настанак социјалних проблема у случају остваривања ризика и настанка штета. Стављајући у функцију развоја осигурања јавна добра и службе (метеоролошке станице), унапређује се капацитет осигурања. Функција државе потенцијално је најзначајнија у области спречавања конфликта између јавног и приватног интереса када је осигурање у питању. Изградњом јасног законског оквира, дугорочно предвидљивом финансијском подршком, развијајући јавно-приватна партнерства између свих заинтересованих страна у пословима осигурања, посебно пољопривредног осигурања услед свих наведених специфичности, ствара се основ за унапређење свих функција које би осигурање требало да остварује.

Осигурања заснована на индексима представљају поједностављену форму осигурања, код којих се штете исплаћују на бази промена вредности индекса који служи као замена за стварну процену губитака код сваког појединачног осигураника. Развој ове врсте осигурања био је индукован уверењем да производи традиционалних осигурања нису одрживи у земљама у развоју, у којима је низак стандард потенцијалних корисника услуга осигурања, мала просечна величина пољопривредних поседа, слаба државна политика подршке и

развоја осигурања, што представља заправо велику баријеру значајнијем развоју те делатности. Да би основни индекс као замена процене губитка остварио своју функцију неопходно је да се заснива на објективним величинама попут количине падавина, јачине ветра, висине температура, прецизно утврђеног периода трајања посматраних појава и сл., појава које остварују висок ниво утицаја на промену вредности варијабле која је предмет посматрања, нпр. висина приноса по јединици посматрања.

Временске прилике као независно промењива величина на основу које се формира вредност индекса, морају бити лако уочљива појава, мерљива, присутна на ширем подручју и током дужег периода времена. Највећа практична искуства примене осигурања на бази индекса временских прилика, остварена су у области осигурања од вишка или мањка кишних падавина, заснована на подацима прибављеним од система метеоролошких станица.

Предности осигурања базираних на индексима могу се сажети у следећем:

Смањен је ризик од појаве негативне селекције осигурања. Негативна селекција осигурања може се јавити у пољопривредном осигурању када пољопривредници користе услуге осигурања искључиво у ситуацијама присуства повећаних ризика, дакле периодично и уз прекиде. Предност осигурања на бази индекса огледа се у закључивању уговора о осигурању на основу услова и исплатних скала важећих за сва лица која се баве пољопривредом на одређеном подручју и користе услуге осигурања, чиме се практично елиминише проблем негативне селекције. Ова предност представља заправо корист за осигураваче. За кориснике услуга осигурања она може остварити индиректне користи и искључиво уколико примена овог концепта доведе до смањивања висине полиса осигурања услед континуираног броја осигураника и мањих трошкова.

Смањена је могућност појављивања "моралног хазарда". У традиционалним пољопривредним осигурањима, осигураник може утицати на висину штете својим понашањем, што је феномен који се назива "морални хазард". Применом концепта заснованог на индексима, пољопривредници - осигураници немају интерес за претходно описаним поступањем, јер се исплата штета заснива на независним и суштински егзогеним параметрима, независним од понашања осигураника. Било какво поступање појединог осигураника у правцу свесног увећавања штета, практично би остварило утицај на будуће параметре просека, а утицај повећања штете је обрнуто пропорционалан значају предметног поседа у укупној маси осигураних поседа (висини његовог учешћа у укупној вредности свих предмета осигурања региона).

Физичко вршење процена штета је постало непотребно. Процена штета на усевима представља увек изазов, због потребе мобилисања значајног броја обучених и квалификованих проценитеља и по правилу је у већој или мањој мери зависна од утицаја субјективног утиска проценитеља. Избегавањем субјективности код процена штета, избегавају се и потенцијални судски спорови између осигураника и осигуравача. Способност осигурања на бази индекса је да се исплате штета реализују без претходних физичких процена, чиме се смањују и административни трошкови осигурања, представља значајно унапређење осигурања.

Смањени захтеви за прикупљањем информацијама и ангажовањем административног особља. Традиционална осигурања захтевају знатна ангажовања на прикупљању податка о приносима, класификацији осигураника према њиховим индивидуалним изложеностима ризику. Употребом концепта базираног на индексима, сви

претходно побројани послови нису нужни јер не постоји потреба разликовања појединачних осигураника, индивидуалних пољопривредних произвођача.

Олакшава се закључивање уговора о реосигурању. Досадашња искуства друштава за реосигурање показују да међународно тржиште реосигурања показује тренд смањења премија на бази независно мерених индекса временских појава.

Олакшава се приступ другим финансијским услугама. Успешна примена осигурања базираних на индексима, представља проширење потенцијала тржишта других финансијских услуга од значаја за ублажавање сиромаштва и економски развој.

Упркос побројаним предностима осигурања на бази индекса временских прилика, практична примена показала је да постоји још увек велики број изазова којима су изложена ова осигурања, односно постоји потреба њиховог додатног развоја. Међу најзначајније недостатке, наводе се:

Основни ризици. Појам основних ризика је најпроблематичнија карактеристика ове врсте осигурања. Исплате штета код ових осигурања одударају од стварне висине штета која се дешава на појединачном газдинству. Разлика је износ губитака мерених на бази индекса и стварног губитка насталог на газдинству. Губитак приноса на усевима мерен применом индекса може бити виши или нижи од стварно оствареног губитка тако да ће и исплата штете одударати од стварне штете на одређеном газдинству. Ниво основице за квантификацију остварења ризика зависи од следћих питања:

Прво, основни ризик је мањи када осигурани ризик остварује утицај на географски велику регију истовремено и истим интензитетом. Лоше корелирани ризици су град и мраз локалног карактера. Више корелирани ризици су суша, екстремне температуре и ветрови.

Друго, основни ризик је већи тамо где постоје специфичности микроклиме на локалном нивоу, различита примена концепта управљања ризицима и различите врсте усева, тако да ризици од временских појава јесу у корелацији са настанком штета, али су утицаји ризика врло склони променама.

Доступност података. Упркос једноставнијим захтевима за подацима, тачни и свеобухватни подаци су и даље неопходни за осигурања на бази индекса. Захтеви за подацима се у највећој мери односе на статистику одређених параметара који описују временске појаве, њихов интензитет и фреквенцију дешавања неопходних за процене ризика и дефинисање висине полиса, приноса по јединици посматрања како би се установио просек регије и основица за израчунавање одступања. За ову врсту осигурања, неопходна је временска серија метеоролошких података у периоду од око 30 година дневног посматрања.

Интегритет метеоролошких станица. Подаци метеоролошких станица основа су за осигурања на бази индекса временских прилика. Прецизност, свеобухватност и ефикасност бележења промена су предуслови ефикасном спровођењу овог концепта осигурања.

Подаци прикупљени на метеоролошким станицама, пожељно би било да користе аутоматске системе извештавања попут глобалног система мобилне комуникације тзв. GSM уређаји. Не само да ови захтеви повећавају квалитет података, него истовремено и смањују потенцијал за настанак људске грешке или манипулације подацима. Већи степен

интегритета има директан утицај на умањење неизвесности, па последично и на ниже премије осигурања.

Потреба образовања осигураника, осигуравача и изградње капацитета регулатора. Осигурање засновано на индексима је нови приступ осигурања пољопривреде, и због тога пуна имплементација овог производа захтева интензиван програм образовања у циљу разумевања принципа обрачуна штета, начина њихових исплата и покриће ризика само једне промене.

Захтеви осигуравача у циљу интензивније примене овог концепта осигурања усмерени су ка значајном увећању техничких капацитета, решавању правних питања везаних за елементе уговора о осигурању, технике формирања индекса и сл.

Примена овог концепта отвара одређена питања регулаторним државним телима у погледу обезбеђивања правне (законодавне) подршке, израде правних смерница примене и класификације, што је све од кључног значаја за успех примене овог производа осигурања.

Тренутна ограничења броја производа осигурања за различите ризике од временских појава. Већина производа ове врсте осигурања је заснована на ризицима кишних падавина, што не представља нужно најозбиљнији или најфреквентнији ризик у многим подручјима. Напротив, сагледавањем утицаја различитих ризика постаје јасна нужност израде нових индекса заснованих на другим ризицима. У многим регионима губици на газдинствима последица су сложених интеракција различитих ризика попут повишене температуре која узрокује појаву штеточина.

Истраживање, прилагођавање локалним специфичностима и израда мерних скала. Процес детерминисања индекса заснива се на анализи метеоролошких података и разјашњавању утицаја који имају на поједине усева као предмете осигурања. Постојање корелације између метеоролошких података и историјских података о приносима како би се израчунали прецизни параметри од којих зависе индекси, представља заправо основ ових производа осигурања. Оног тренутка када је пороизвод осигурања израђен и заокружен, стиче се основ за синхронизације рада аутоматских метеоролошких станица како би задовољиле потребе за подацима који представљају основу примене осигурања. У ситуацијама установљивања потребе увођења нових метеоролошких станица, нужно је извршити усаглашавање са постојећим системом станица, односно вршити додана прилагођавања током годишњих ревизија рада све с циљем што боље синхронизације рада која мора резултирати у продуковању што прецизнијих података.

Осигурање засновано на индексу временских прилика нема универзалну примену. Овај концепт може бити ефикасан инструмент, али не и примењив за све врсте усева, биљне производње или ризика. У ситуацијама када на поједине врсте усева утичу сложени и различити фактори који изазивају губитке или оштећења на приносима (нпр. у влажним климатским условима погодним за развој штеточина и болести), индексација временских појава може бити проблематична.

4. Осигурање пољопривреде у Европској унији и елементи државне помоћи

У претходном делу истраживања приказани су подаци вредности и структуре делатности осигурања у Републици Србији, земљама чланицама Европске уније појединачно и просек заједнице, на основу којих се може извести закључак о позицији у којој се налази осигурање

у Републици Србији у односу на упоредне вредности земаља Европске уније. Констатовано је да практично по свим поређеним параметрима делатност осигурања у Републици Србији показује јасне знаке заостајања како за просецима земаља чланица Европске уније, тако још уочљивије ако се поређење врши са показатељима развијених земаља чланица Европске уније. Дакле, недвојбено произилази потреба формулисања и спровођења одређених активности којима би се тренутни положај осигурања у Републици Србији изменио и омогућило се унапређење делатности осигурања како би се у разумно кратком периоду времена достигао бар ниво развијености и значаја осигурања у земаљама које су последње приступиле Европској унији.

Како би се осигурање пољопривреде унапредило, потребно је сагледати концептуална искуства која постоје у Европској унији, те изградити могућности примене неких од њих у Републици Србији.

Прва дилема која постоји код разматрања потенцијалног правца развоја осигурања пољопривреде, је заправо одговор на питање: иза ког приступа унапређења осигурања пољопривреде треба да стане држава, у којој мери и колико дуго. Неспорна потреба изградње релативно сложеног приступа којим би се омогућио убрзан развој осигурања, и систем подржан значајнијим учешћем пољопривредног осигурања у управљању ризицима од настанка штета у пољопривреди. Резултат спровођења потребних мера доминантно би се ефектуирао у смањењу изложености пољопривреде ризицима, умањењу висине штета које настају као последица догађања елементарних непогода, повећања прихода од пољопривреде изградњом и употребом средстава за одбрану од природних непогода и у периодима без појаве ових догађаја и смањењу буџетских расхода као последице санирања штета од природних катастрофа.

У претходно изнетој дилеми, већ је сугерисано да озбиљног развоја пољопривреде и осигурања пољопривреде заправо не може бити без активног учешћа државе и државних институција. Овај став важећи је како за развијене земље, тако посебно за оне мање развијене. У том смислу, претходно питање на које је неопходно пружити одговор при дефинисању најцелисходнијег приступа развоја осигурања, уз уважавање сви побројаних ограничења, је:

- да ли наметнути обавезност осигурања од стране државе и у којој мери, или
- задржати добровољност пољопривредног осигурања уз финансијску помоћ државе у измиривању трошкова осигурања?

Сагледавајући специфичности обавезних осигурања, која се могу третирали као парафискални намет који погађа једну групу обвезника, спровођење приступа обавезности је захтевније како по питању дефинисања саставних елемената уговора о осигурању који су бројнији, мање флексибилни и прецизнији од оних који се примењују код добровољних осигурања, тако и обавезе које се намећу свим учесницима у послу осигурања, посебно друштвима за осигурање. Изузетно важно питање код обавезних осигурања је начин дефинисања и висина полисе осигурања. Увођењем обавезности осигурања, по правилу расте и ризик од картелизације послова од стране друштава за осигурање, у циљу формирања веће цене осигурања од оне коју би тржиште и техника осигурања подржале, све у циљу остваривања екстра профита. Последично, потребно је израдити у том случају механизме одређивања и дефинисања услова за промену цена полиса, којима би се спречила картелизација, а што је могуће једино уз значајно учешће државе у поступку. У свим ситуацијама када постоји активно учешће државе и државних институција у

администрирању цена роба и услуга на тржишту, креира се у већој или мањој мери амбијент за нетржишно пословање. Када се наметне обавеза закључивања уговора о осигурању, поставља се питање обима покрића и врсте ризика који се осигуравају, као и потребе субвенционисања дела премије од стране државе, што у великој мери зависи од финансијских могућности буџета за покриће дела трошкова полиса. Уобичајена је пракса да држава или путем лимитирања висине полиса или директним субвенционисањем дела цене осигурања, утиче на трошкове који погађају кориснке услуга обавезних осигурања.

У малом броју земаља чланица Европске уније, постоји обавезност осигурања од одређених ризика у пољопривреди. Искуство са обавезним осигурањем од неких ризика у пољопривреди имале су: Пољска, Грчка и Кипар.

У Пољској⁸⁰ систем јавног осигурања односи се на пољопривредне објекте, механизацију, усеве и животиње. Обавеза осигурања тиче се пољопривредника који располажу поседима већим од 1 ха. Уколико пољопривредници примају субвенције од државе за организовање пољопривредне производње (ратарство и сточарство) у обавези су да осигурају минимално 50% површине под усевима, односно сточног фонда при чему је висина субвенције осигурања условљена висином субвенције осигурања усева.

Као алтернатива наметања обавезности осигурања, у Европској унији је много развијенији концепт субвенционисања дела премије пољопривредног осигурања. Субвенције пољопривредних осигурања у земљама чланицама Европске уније које су увеле овај вид државне помоћи се крећу у распону од 20-50% вредности премије осигурања. Ограничења која постоје код овог приступа подршке осигурању пољопривреде су:

- закључивање полисе осигурања у пољопривреди и даље зависи од степена развијености културе осигурања, стандарда осигураника њихове платежне способности, вредности имовине којом се располаже, односно јасне спознаје корисности заштите имовине од ризика којима је осигураник изложен;
- свака субвенција представља државну помоћ, која суштински значи реалокацију прикупљених буџетских средстава (или одрицање од буџетских прихода), а сваки концепт субвенционисања почива на користима једне групе зарад одрицања која трпи нека друга група. Дакле, концепт субвенционисања мора имати недвојбене користи по друштво у целости да би био прихваћен и подржан;
- трајност било ког концепта субвенционисања у директној зависности је од буџетских капацитета одређене земље. Подршка која би се пружила субвенционисањем полиса осигурања у кратком периоду, те услед недостака буџетских средстава била прекинута, извесно је да не би остварила било какве системске ефекте по унапређење превасходно заштите од ризика у пољопривреди, узимајући у обзир да у већини случајева пољопривредну производњу карактерише дужи временски рок трајања производних циклуса (дугорочни засади воћа, производња сировог млека и сл.);
- као и на примеру увођења обавезности осигурања, субвенционисањем се такође врши утицај на функције тржишта у делу формирања равнотежних цене одређених роба и услуга, па тако и вредности полиса.

⁸⁰ Извор: Министарство пољопривреде, трговине, шумарства и водопривреде

На нивоу Европске уније не постоји јединствен, опште важећи приступ субвенционисања полиса осигурања пољопривреде, како у погледу врста осигураних ризика, тако и у погледу висине субвенција. Из неколико наредних примера моћи ће се извести закључак о тренду политике субвенционисања полиса осигурања од ризика у пољопривреди које примењују поједине чланице Европске уније. Тако Република Аустрија⁸¹ субвенционише око 40% вредности полиса за ризике мраза и града, Чешка Република 30% вредности полисе осигурања усева и 15% вредности полисе осигурања животиња. Румунија је са почетних 20% увећала висину субвенција полиса осигурања на 50%. Република Словенија од 2006. године почела је субвенционисање полиса осигурања у висини од 45%.

У Републици Мађарској⁸² од 1996. године, уведен је систем субвенционисања 30% вредности полиса осигурања у пољопривреди. Увођење субвенција имало је за последицу значајно повећање броја и висине укупно плаћених полиса пољопривредног осигурања. Од 2004. године донета је одлука о укидању система субвенција, што је последично покренуло процес одустајања од обнављања полиса осигурања пољопривреде. Процена је да је као директна последица те одлуке дошло до умањења укупне годишње вредности плаћених полиса са око 80 милиона EUR на око 20 милиона EUR. Суштинска и много значајнија последица је, да је дошло повећања изложености ризицима од елементарних непогода, што је посебно значајно имајући у виду да у структури мађарске производње, пољопривреда и прехрамбена индустрија спадају међу три најзначајнија сектора.

Из претходно наведеног јасно је да постоји изузетно велика осетљивост осигураника на висину премија.

Поучена претходним искуством, током 2012. године Мађарска је започела увођење система субвенционисања пољопривреде под одређеним претпоставкама. Наиме, државне субвенције и субвенције које из фондова Европске уније примају пољопривредници у Мађарској суштински имају третман инвестиција, те је предуслов њиховог коришћења постојање полиса осигурања. Дакле, уведен је приступ "изведене" или "условне" обавезности пољопривредног осигурања. Сличан систем осигурања у пољопривреди нешто раније увела је Шпанија, који суштински почива на јавном-приватно партнерству државе, корисника осигурања и друштава за осигурање.

Разматрајући материју субвенционисања полиса осигурања у пољопривреди, потребно је апострофирати да правне тековине Европске уније, као и одредбе Светске трговинске организације (Free Trade Treaty) са којима се Република Србија мора усагласити како би испунила неопходне услове за пуноправно чланство, изузимају субвенционисање како примарне пољопривредне производње тако и премија пољопривредног осигурања од било каквих ограничења у пружању, под условом да се пољопривредно осигурање односи на заштиту од неповољних финансијских ефеката последица климатских и природних катастрофа. Дакле, сходно правним тековинама Европске уније и правилима Светске трговинске организације, субвенционисање полиса осигурања у пољопривреди потпада под дозвољену државну помоћ.

По досадашњим искуствима, концепт субвенционисања премија пољопривредних осигурања у земљама Европске уније које су га увеле, довео је до:

⁸¹ Извор: Министарство пољопривреде, трговине, шумарства и водопривреде

⁸² Извор: Министарство пољопривреде, трговине, шумарства и водопривреде

- повећања броја осигураника, те последично и смањења ризика по пољопривредну производњу;
- вишеструког пораста значаја пољопривредног осигурања у бруто домаћем производу,
- увећања основног скупа осигураника, те уз активну улогу државе у делу надзора и контроле над пословима осигурања у пољопривреди, дошло је до појефтињења висине и стабилности цена полиса, што је од изузетног значаја за развијање свести значаја осигурања;
- развијања и других производа осигурања који проистичу из потреба пољопривреде,
- увећања финансијских капацитета друштава за осигурања, те последично и капацитета пласмана средстава у законом дозвољене портфеље; и
- смањени су притисци на буџете тих земаља у ситуацијама настака осигураних случајева, елементарних непогода и природних катастрофа.

Ово је посебно важно истаћи, јер опредељујући се за било који од могућих концепата осигурања у пољопривреди, држава пружајући подршку делатности осигурања уопште, а посебно пољопривредном осигурању услед већ описаних изложености сектора пољопривреде ка ризицима, заправо супституише трошкове финансијског санирања штета према институцијама које се професионално баве тим пословима, те су самим тим и оспособљеније и ефикасније у раду, уместо а posteriori финансирања из буџетских средстава активности отклањања штета. Са финансијског становишта, субвенционисање трошкова послиса је мање финансијски захтевно од финансирања отклањања штета. Потврда овог става изнета је у претходним деловима овог рада када су квантификоване штете од природних катастрофа које су погодиле Републику Србију 2012. и 2014. године.

4.1. Шпански модел подршке пољопривредном осигурању путем јавно-приватног партнерства

Приступ државне подршке пољопривредном осигурању који је развила и имплементирала Шпанија, често се наводи као модел на који би требало да се угледају посебно земље у развоју, и оне које су кандидати за приступање Европској унији. У основи оваког става је претпоставка да земље и привреде које карактерише низак степен развијености, напредак у области пољопривредног осигурања, посебно иницијални, могу остварити искључиво уз активну улогу и подршку државе. Овај модел суштински се заснива на концепту јавно-приватног партнерства, који укључује:

1. Entidad Estatal de Seguros Agrarios - ENESA⁸³, независно државно тело које функционише под надзором ресорног министарства пољопривреде и обавља послове администрирања плаћања субвенција пољопривредних осигурања;

⁸³ Entidad Estatal de Seguros Agrarios - независна владина Агенција која функционише под надзором Министарства пољопривреде, рибарства и хране Шпаније, која администрира и координира послове субвенционисања пољопривредног осигурања.

2. Agrosseguro⁸⁴ – удружење приватних осигуравајућих друштава, које је задужено за контролу и аминистрирање полиса осигурања, као и за плаћање реосигурања и прикупљање премија;
3. Consorcio de Compensacion de Seguros - CCS⁸⁵ државна институција под надзором министарства економије која обезбеђује обавезно реосигурање, посебно осигурања од великих ризика у пољопривреди.

Описом послова ENESA може се разумети начин субвенционисања пољопривредног осигурања у Шпанији. Неки од најважнијих послова ENESA су: израда годишњег плана пољопривредног осигурања и обезбеђивање сагласности Владе Шпаније на план, планирање средстава субвенција, формулисање и предлагање минималних техничких услова осигурања, премија и рокова уписа полиса осигурања, вршење контроле примене пољопривредних планова осигурања, координација активности са осигуравајућим друштвима, координација израде студија и анализа штета које се дешавају у пољопривреди, предлагање мера превенције ризика, промоција пољопривредног осигурања, пружање саветодавних услуга пољопривредницима и посредовање у свим питањима арбитраже у циљу изналагања споразумног решења између осигураваача и осигураника.

ENESA претходно описане активности спроводи у сарадњи са шпанским регијама у чијој надлежности су неки послови подршке пољопривредној производњи. Иако је независно тело, директора ENESA предлага и именује ресорно министарство за послове пољопривреде. Највиши орган управљања је Генерални комитет, у коме своје представнике има сектор пољопривреде односно пољопривредни произвођачи (корисници услуга осигурања), представници државе односно свих ресорно надлежних министарстава, представници аутономних региона и удружења осигураваача.

Оваква структура управљања показала се ефикасном и представља суштински допринос успеха целокупног концепта. Сваке године ENESA израђује план који садржи информације о добрима која ће представљати предмет осигурања и од којих ризика, обима покрића, ниво субвенција и рокове за куповину осигурања.

Agrosseguro одређује услове и тарифе за сваки производ и прави територијално разликовање у премијским стопама у зависности од нивоа изложености ризику, административних трошкова и трошкова реосигурања. Након дефинисања свих потребних претпоставки, започиње процес продаје осигурања кроз мрежу приватних осигуравајућих друштава окупљених у Agrosseguro.

Обавезно реосигурање се купује од Consorcio de Compensacion de Seguros које даље уговара заштиту на међународном тржишту реосигурања.

Циљ овог програма је обезбеђивање универзалног покрића, осигурања од пољопривредних ризика и стабилизација прихода у пољопривреди.

Претходно описани концепт пољопривредног осигурања уз подршку државним субвенцијама највећу предност управо има у чињеници да на дефинисање производа осигурања утицај требају да имају они који су и корисници услуга осигурања, и који су заправо креатори потражње за појединим производима осигурања. Услед претходно

⁸⁴ www.agrosseguro.es

⁸⁵ www.consorseguros.es

описаног механизма доношења предлога и усвајања решења, систем је устројен да буде прилагодљив потребама тржишта, константно развијајући нове производе изменама годишњих програма субвенција, а све на основу реакције осигураника, агената продаје и осигуравајућих друштава.

Сублимирајући претходно наведено, предности овог програма у најкраћем су:

- омогућено је релативно бројно покриће ризика у пољопривреди као директна последица учешћа корисника осигурања у профилисању понуде;
- учешће више заинтересованих страна у одлучивању утицало је на диверзификацију броја производа осигурања, чији број се временом стабилизовао на нивоу за којим постоји реална потражња;
- оптимизовани су трошкови спровођења због постојања ефикасног државног тела које располаже потребним информацијама, спаја заинтересоване стране, и релативно брзо реагује на потребу промена у програму;
- држава на овај начин управља корисном полугом за спровођење националних програма развоја не само пољопривреде;
- осигурање је постало прихватљивије пољопривредницима за део државних субвенција.

4.2. Политика франшиза у пољопривредном осигурању

Упоредо са политиком субвенционисања премија осигурања, а с циљем потпуног заокруживања инструмената којима се може унапредити пољопривредно осигурање, земље чланице Европске уније развијају и политику франшиза. Франшизе представљају инструмент осигурања везан за програм субвенционисања пољопривредног осигурања и представљају његов саставни део. Висина франшизе се уобичајено креће, уз различите модалитете примене, у распону од 0-40%.

Најзначајнији разлог примене политике франшиза, истовремено са политиком субвенционисања пољопривреде и пољопривредног осигурања, лежи у природи овог инструмента осигурања. Наметање обавезе кориснику услуга осигурања да сам сноси део трошкова санирања штете на осигураним стварима, заправо повећава степен одговорности осигураника према предмету осигурања.

У претходном делу рада описане су различите политике субвенционисања пољопривредне производње и пољопривредног осигурања, којима је заправо знатан део трошкова преузет од стране државе (субвенционисање дела трошкова организовања пољопривредне производње, субвенционисање дела трошкова полиса осигурања, и сл.). Да би се заштитила улагања државе и избегла непотребна излагања друштава за осигурање трошковима исплате штета због непажње или злоупотреба од стране осигураника и остварио потпун ефекат инвестирања у пољопривреду, уведена је политика франшиза чиме се заправо превентивно врши утицај на осигураника да предузме све потребне мере како би остварио највећи могући резултат сектора пољопривреде.

Табелом 23 биће приказани различити приступи појединих земаља у примени инструмента франшиза.

Табела 23: Преглед учешћа франшиза по одабраним земљама чланицама Европске уније

Производ	Покривени производи	Покривени ризици	Франшиза
Румунија			
Усеви	скоро сва вегетација	Стандардни ризици: град, киша, олуја, ерозија, мраз, ватра изазвана утицајем природе, Специјални ризици: зимски мраз, поплаве, суша, јаке кише у сезони жетве	10-15%
Животиње	животиње, птице, пчеле, рибе	Напади дивљих животиња, пожар, гром, хируршке болести, акушерство	
Словенија			
Комбиновано осигурање усева	сви усеви	Град, пожар, гром, поплаве, пролећни мраз	претежно 5%
Животиње	животиње	Несрећа, болест, клање услед економских разлога и услед нужде	различити нивои франшизе у зависности од осигураног ризика
Мађарска			
Усеви	ратарски усеви и хортикултура	Принос, квалитет, залихе	5%
Животиње	говеда, коњи, живина	Олуја, град, пожар, мећава, суша, инсекти, поплава, осигурана вредност животиња сем у случају временских и елементарних непогода	0%
Аустрија			
Multi-Peril ⁸⁶	ратарски усеви	Град	4%
Град	ратарски усеви	Град, олуја, мраз, поплава, киша, суша, болест	8%
Вино	вино	Град, мраз и остали трошкови након мраза	8% за град 35% за мраз
Воће	воће	Град	од 10-30% у зависности од рација губитака рачунатог за последњих 10 година
Пашњаци (комбиновано)	пашњаци	Град, поплава	град 8%, поплаве фиксан износ од 440 EUR по ha
Животиње (комбиновано)	стока	Мртворођеност и угинуће (заразне болести су искључене)	до 15 EUR по грлу
Чешка			
Усеви појединачни ризици	сви усеви	Град, ватра	8-10%
Усеви комбиновани	сви усеви сем воћа	Град, ватра, олуја, поплава, летњи мраз, мраз	8-10%
Животиње	животиње	Заразне болести, угинуће збо струјног удара од електричне оgrade, поплава, тровање, прегревање	0%

Извор: Министарство пољопривреде, трговине, шумарства и водопривреде

⁸⁶ Најчешћи производ у ЕУР-у у оквиру пољопривредног осигурања су Single-Peril покрића (покриће само једне врсте ризика) посебно од града које има дугу традицију и добро је развијено у ЕУР-у. У нешто развијенијим земљама честа су Multi-Peril покрића (покрића више врста ризика)

5. Искуства Републике Србије са подршком развоју пољопривредног осигурања

Осмишљен развој сваког друштва заснива се на изналажењу најефикаснијих начина остваривања унапред зацртаних циљева, који у већој или мањој мери почивају на потреби увећања укупног богатства друштва, чија је реализација ограничена постојањем околности на које човекова воља нема утицаја.

Управо потреба раста и развоја друштва са једне стране и лимитирајући утицај појава (елементарне непогоде и природне катастрофе) на чији настанак, фреквенцију и интензитет током историје човек није имао утицаја или се његов утицај ефектуирао интензивнијим манифестацијама тих појава чиме су узроковане веће штете по друштво (изазивање ефекта стаклене баште), условљава потребу израде државних политика и програма којима би се остварили зацртани циљеви развоја.

При формулисању приступа којим би се остварили циљеви раста и развоја, потребно је уважити низ фактора: од специфичног историјског наслеђа, узрока тренутног стања сектора пољопривреде и делатности осигурања, степена развијености, карактеристика окружења, до постојећих домаћих и међународних искустава чија је примена у већој или мањој мери утицала на развој појединих сегмената делатности осигурања. Сви ови фактори ће опредељивати суштину, форму и динамику реализације било ког предложеног модела унапређења пољопривредног осигурања. На дефинисање спроводљивог модела развоја пољопривредног осигурања и ефикасност његовог спровођења, пресудан значај има држава. Успешност било ког пројекта, условљен је степеном спремности државе да подржи одређене програме који доводе до унапређења пољопривредног осигурања.

Амбијент у оквиру кога треба бити осмишљен, израђен и спроведен ефикасан модел развоја осигурања у пољопривреди, у основи почива на следећем:

1. Република Србија је претежно пољопривредна земља, која спада у групу слабо развијених земаља уважавајући при том европске критеријуме који опредељују степен развијености;
2. Сектор пољопривреде у Републици Србији заузима важно место у привреди земље, кога карактерише екстензивна производња, употреба релативно технолошки застарелих средстава и опреме, уситњени поседи на којима се организује производња, са просеком приноса испод оних који су реално могући;
3. Сектор пољопривреде је временски зависан сектор, изузетно изложен штетним последицама елементарних непогода и природних катастрофа, и штете које се дешавају услед појаве природних непогода у овом сектору узрокују последице по цело друштво;
4. Делатност осигурања у Републици Србији је недовољно развијена у поређењу са сличним европским земљама;
5. Тржиште осигурања у Републици Србији поређено са земљама региона показује значајно заостајање, а проблем постаје нарочито видљив када се поређење изврши са европским просеком или посебно са развијеним земљама Европе;
6. Сектор пољопривреде Републике Србије поседује значајан потенцијал за раст и развој;

7. Делатност осигурања у Републици Србији, посебно у области осигурања пољопривреде, поседује велики потенцијал за раст и развој;
8. Активна улога и свеобухватна подршка државе је неопходна у циљу развоја пољопривредног осигурања;
9. Активна улога друштва за осигурање је неопходна и незамењива,
10. Израда и реализација модела којим би се омогућио развој осигурања у пољопривреди, а који би представљао последицу претходно формулисане државне политике, јасних циљева и динамике њихове реализације, креирања институционалног оквира задуженог за спровођење активности и послова, те дефинисање амбијента ефикасне сарадње јавног и приватног сектора у интересу и јавног и приватног сектора, представља најцелисходнији начин промене затченог стања, што би довело до ефикаснијег и кориснијег система осигурања у пољопривреди.

Најважнија претпоставка од које започиње формулисање предлога модела унапређења пољопривредног осигурања, почива на статистичком показатељу да је током 2013. године, осигурање усева и плодова учествовало са око 2% у укупним премијама осигурања, а осигурање животиња са око 1%, што је ситуација карактеристична у дужем претходном периоду, и заправо представља потребу измене затченог стања и стварања услова да се оно вишеструко побољша.

Увећавањем броја осигураника (потребно је имати на уму да је проценат оних који користе услуге осигурања у пољопривреди у Француској нешто испод 80%, док је у Аустрији око 90% од укупног броја лица која се баве пољопривредном производњом) превасходно малих и средње развијених индивидуалних пољопривредних произвођача којих је у укупној структури лица која се баве пољопривредом највише, остварили би се вишеструки ефекти. Помаци на овом пољу, који се крећу од смањења изложености потенцијалним штетама до повећања основице која служи за израчунавање премијских стопа те самим тим и примена прецизнијих статистичких показатеља неопходних за израчунавање вероватноће настанка појединих штетних догађаја и сл., заправо представља низ помака који ће резултирати општим унапређењем осигурања.

Да би се циљеви поставили исправно, потребно је претходно идентификовати разлоге тренутног незадовољавајућег стања. Узроци тренутног стања у делатности осигурања се у најкраћем могу груписати у следеће целине:

1. Република Србија је започела процес транзиције друштвеног уређења и својинских односа крајем осамдесетих година двадесетог века.

Позитивни ефекти спровођења транзиције су изостали услед евидентно погрешних политичких одлука донетих у периоду последње декаде двадесетог века када је процес транзиције требало да оствари и највеће резултате, имајући у виду сличне процесе који су се дешавали на простору источне Европе. У том периоду Републику Србију карактерисало је: уништавање стандарда грађана, укупно девастирање економије земље, највећа забележена инфлација у међународним оквирима, уништавање државних фондова, промене метода и модела својинске трансформације, нејасна економска и државна политика у финансијском сектору (према томе и према делатности осигурања) која је довела до стечаја

и ликвидације више банака и друштава за осигурање, нејасна економска политика према реалном сектору привреде, немање јасног правца дугорочног развоја, су представљали узроке општег привредног пада.

Губитак конкурентности чак и на тржиштима на којима је Република Србија била традиционално присутна и заостајање у развоју за привредама других земаља источне Европе које су у том периоду уживале велику подршку у спровођењу транзиционих процеса од развијених земаља западне Европе, су значајни разлози тренутног стања развијености. Све претходно описано се одразило и на осигурање и посебно сектор пољопривреде.

2. Слаба развијеност осигурања последица је ниског стандарда потенцијалних корисника услуга осигурања и последично неразвијене културе осигурања у Републици Србији и нетржишних односа у којима је делатност осигурања функционисала од краја другог светског рата.

Осигурање у Републици Србији услед претходно поменутог се посматра од стране доминантног броја лица као не мали, а истовремено не потпуно јасан трошак који доноси упитну корист. Узроци оваквог приступа су двојаки. Са једне стране низак стандард грађана, лош амбијент пословања, уз релативно велика фискална и парафискална оптерећења пословања, не представљају повољне предуслове за развој осигурања. Посебно недостатак финансијских средстава је карактеристичан и у области примарне пољопривредне производње у групи малих и средње развијених газдинстава услед чега је и занемарљиво мали проценат закључених полиса осигурања. Са друге стране, култура осигурања није развијена и као последица историјског наслеђа простора Балкана, на коме се релативно касно започело са развојем осигурања, да би потом осигурање у периоду после дугог светског рата развијано на нетржишним основама чиме се спутавао и развој производа осигурања.

3. Непостојање заокружене и спроводљиве стратегије развоја у суштини било које делатности, па тако ни пољопривреде као ни осигурања, узроковало је и изостанком оперативних планова спровођења појединих активности што све скупа није довело до суштинског унапређења и даљег развоја било које од ових делатности.

Дисконтинуитет државних институција, честа промена правца и оријентације државне политике посебно се одражавају на сектор пољопривреде због специфичности потребе дугог рока посматрања било ког приступа везаног за овај сектор и начина организовања производње, представља суштински разлог тренутног стања развијености. Последично, заостајање у развоју трпе и делатности које су практично пратеће сектору пољопривреде, попут делатности осигурања. Дакле, само јасним ставом и подршком државе могуће је очекивати изградњу амбијента повољног за бржи развој како сектора пољопривреде тако и делатности осигурања

Уколико су претходно изнете претпоставке тачне, решавање незадовољавајућег стања и степена развијености делатности осигурања у пољопривреди, суштински је могуће остварити управо санирањем идентификованих узрока. Први корак би био постављање циљева који се желе остварити у периоду времена од најмање двадесет и пет година. Дефинисање дугорочних циљева суштински би се односили на сектор пољопривреде, усмеравањем активности у два основна правца. До раста и развоја делатности осигурања у пољопривреди доћи ће последично путем подизања капацитета и вредности пољопривреде, што представља трајно решење идентификованих проблема. Као међукорак, потребна је

јасна и активна државна политика подстицаја пољопривреде уопште, па последично и осигурања у пољопривреди, дегресивна у аспекту времена, што заправо значи да ће у почетном периоду присуство државе бити интензивније, како у смислу дефинисања политике, формирања потребних институционалних капацитета неопходних за спровођење усвојене политике, финансијске подршке, развијања јавно-приватног партнерства по свим претходно побројаним темама са друштвима за осигурање, док би временом како расту капацитети пољопривреде долазило до повлачења инволвираности државе, посебно редефинишући политику субвенција.

Истовремено, бржи развој и повећање учешћа осигурања у пољопривреди заснива се на унапређивању делатности осигурања од стране самих друштава за осигурање чији је то и највећи интерес, путем проактивнијег приступа крајњим корисницима услуга, формирања неколико пута веће основице осигураника приступајући ка крајњим корисницима услуга са већим бројем производа прихватљивијих и по степену покрића и по висини полисе, што би последично довело до умањења висине полиса. До повећања пословног резултата друштва за осигурање долази и развојем превентивне функције.

Остваривање потпуних резултата на пољу превентиве условљено је искључиво подизањем степена сарадње друштава за осигурање са надлежним државним институцијама, и то у више праваца.

Први циљ је усмерен ка подизању свести потенцијалних корисника услуга осигурања у пољопривреди о важности осигурања и поделе ризика од настанка штета, тако и предлагањем модела, пореских олакшица, и других инструмената којима ће осигурање у земљи са једним од најнижих стандарда грађана у Европи престати да буде скупо и непотребно.

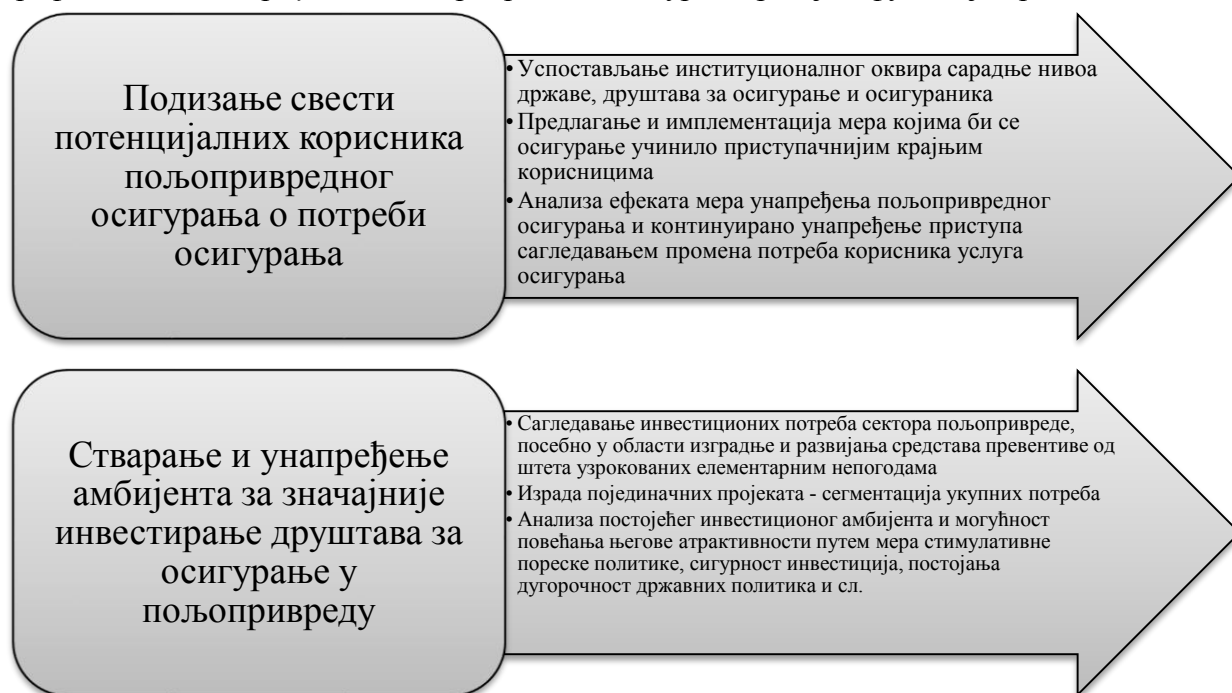
Други циљ се односи на превентивно-развојну функцију која се остварује изградњом услова за значајније укључивање друштава за осигурање у реализацију потенцијалних пројеката, чијом пуном имплементацијом ће друштво имати вишеструке користи са једне, а друштва за осигурање ће остваривати веће учешће на тржишту, развијајући све сегменте делатности осигурања, и на крају остваривати боље резултате пословања, што је основни циљ постојања сваког привредног друштва које послује на тржишту.

Дефинисање ових циљева је подједнако у интересу друштва, сектора пољопривреде, корисника осигурања и друштава за осигурање. Наиме, у претходном делу рада приказано је да је мрежа за наводњавање и одводњавање у Републици Србији запуштена, неразвијена, и да по неким проценама од потребних 1,1 милион ха под наводњавањем, у Републици Србији постоји око 200.000 ха покривених мрежом канала од чега је само око 15-20% у оперативној функцији, односно служи својој сврси. Процена инвестиционих потреба за реализацију пројекта изградње система за наводњавање и одводњавање је око 3-3,5 млрд EUR, представља пројекат чија је реализација могућа у вишегодишњем периоду. Табелама 10 и 11 овог рада приказане су поцењене финансијске штете од суша и потенцијалне користи постојања развијеног система наводњавања односно одводњавања.

Компарирајући са званичним проценама штета од поплава које су задесиле Републику Србију у првој половини 2014. године и које износе укупно 1,5 млрд EUR, јасна је оправданост реализације таквог пројекта. Дакле, поставља се питање начина којим би се омогућило инвестирање средстава друштава за осигурање у такве и сличне пројекте директно усмерене у развој пољопривреде, што је могуће путем дефинисања различитих

форми инвестирања у складу са законским ограничењима, или дефинисања потребе измене законодавног оквира у делу којим је ограничена могућност улагања средстава осигурања у поједине намене.

Графикон 14: Унапређење пољопривредног осигурања разојем функције превентиве

Извор: Аутор

Претходним приступом индукује се ланац активности који за циљ има, уз јасну и активну подршку државе, повећање капацитета пољопривреде, који ће изазвати раст вредности пољопривредне производње и стандарда лица која се баве том производњом, чиме се стварају услови за унапређење осигурања у пољопривреди пружањем бољих услова и нових производа од стране друштава за осигурање, чиме се остварују већи приходи, који могу бити реинвестирани у пројекте од важности како за пољопривреду тако и за делатност осигурања. За прве подижући резултат рада већим приходима, а за друге увећањем резултата пословања због повећања прихода по основу улагања у пројекте који истовремено доносе и пословни приход и спречавају настанак штета забележених и током 2014. и 2012. године у Републици Србији.

Досадашња искуства Републике Србије у области државне подршке осигурању пољопривреде, представљају скромну али довољну основу за израду модела којим би се унапредила делатност осигурања у пољопривреди.

Наиме, 2006. године тадашње ресорно министарство за сектор пољопривреде, усвојило је први пут у форми подзаконског акта модел којим је пружена државна подршка пољопривредном осигурању. Спроведени концепт подршке био је једноставан, неселективан, без претходног наметања било каквих ограничења од стране државе изузев да је лице подносилац захтева уписано у Регистар пољопривредних газдинстава у активном статусу. Државна подршка пољопривредним осигурањима заснивала се на рефундирању дела висине премија осигурања у износу од 40% вредности без пореза на висину премије неживотног осигурања.

У периоду израде и спровођења описаног приступа државне подршке представљало је једино могуће решење, узимајући у обзир индикаторе развијености како пољопривреде тако и пољопривредног осигурања.

Управо доношењем и спровођењем Уредбе о условима и начину коришћења средстава за регресирање осигурања животиња, усева, плодова, расадника и младих вишегодишњих засада омогућено је протоком времена повећање броја закључених полиса, што је и довело да 5-6% од укупно регистрованих пољопривредних газдинстава, осигурава своју производњу, делимично или у целости. У структури развијености пољопривредних газдинстава ову меру у највећем броју случајева користе развијенија, богатија газдинства која организују производњу на већим површинама, остварију боље приносе, и имају веће приходе, чиме се потврђује претходно изнета претпоставка да је развој делатности осигурања у великој корелацији са стандардом лица која се баве пољопривредом и представља заправо последицу повећања вредности и већих нето резултата пољопривредне производње.

На основу вишегодишњег спровођења претходног модела, постигнутих резултата, могу се сагледати његове предности и недостаци.

Предности овог модела су:

- Једноставност примене. Услед непостојања великог броја ограничавајућих услова за коришћење средстава подршке, предложени модел је лако спроводљив, без захтевних административних процедура, што је требало довести до унапређења тржишта осигурања, те самим тим и повећања сигурности у сектору пољопривреде.
- Посебно примењив у првој фази реализације политике развоја пољопривредних осигурања. Због једноставности примене, потребе изналажења најцелисходнијег приступа, потребе тренутног унапређења, овај модел подршке представља добру полазну основу.
- Појефтињење нето износа вредности полиса које плаћају корисници осигурања. Услед државних субвенција у висини од 40%, полисе осигурања постају ценовно доступније циљној групи, лицима која се баве пољопривредом, што је услов за повећање броја осигураника.
- Смањују се изложености ризицима. Појефтињењем цена полиса за износ субвенција, повећањем броја корисника услуга осигурања, подиже се ниво сигурности у сектору пољопривреде, уз све позитивне последице које се тиме постижу.
- Трајање модела. Сваки приступ пољопривреди полази од претпоставке дугог рока и истрајности спровођења предложених мера, због сезонске природе пољопривреде, релативно високих почетних улагања, и дугог рока поврата средстава. Осигураници када могу рачунати на подршку сходно неком програму и њихови планови биће базирани на таквим очекивањима.
- Спровођење је независно од постојања других програма. Програм се спроводи независно о постојања или планирања других програма. У одређеном приступу може представљати одличну подршку спровођењу других мера којима се омогућава развој у сектору пољопривреде.

Недостацима овог модела могу се сматрати:

- Спровођење и обим подршке ограничени су висином буџетских средстава за ове намене.
- Спровођење мера није остварено кроз приступ приватно-јавног партнерства, уз претходно усаглашавање елемената осигурања, израдом плана будућих активности и циљева који се желе постићи. Примена модела без планирања наредних корака у развијању подршке осигурању и остваривања додатних циљева, врло брзо је остварила свој максималан домет, који се протоком времена није мењао.
- Ограничен укупан домет модела. Укупно око 6% од броја регистрованих газдинстава користи услуге осигурања у дужем временском периоду, што иницира закључак о потреби наставка програма подршке иновираним и потпунијим приступом, како бројем производа осигурања тако и начином подршке, и сл.

Други пример државне подршке пољопривредном осигурању у Републици Србији јавља се 2011. године, као део ширег концепта субвенционисања пољопривреде. Тадашње Министарство пољопривреде, трговине, шумарства и водопривреде је 2011. године усвојило је више уредби којима се омогућавала кредитна подршка организовању пољопривредне производње путем субвенционисања дела камате. Као саставни део Уредбе о утврђивању Програма кредитне подршке за развој сточарства у 2011. години кроз субвенционисање дела камате, наметнута је обавеза закључивања полисе осигурања корисницима субвенционисаних кредита, са неким од друштава за осигурање која су прихватила услове Министарства. Министарство је позивајући се на Закон о буџету за 2011. годину, преузело на себе обавезу сервисирања 100% висине премија осигурања животиња. Циљ спровођења овог програма државне подршке и кредитирања пољопривреде и осигурања пољопривреде у делу осигурања животиња заснивао се на следећим претпоставкама:

- Једна од највећих сметњи убрзаном развоју пољопривреде је недостатак финансијских средстава;
- Омогућавањем јефтиних финансијских средстава, створиће се предуслови за бржи развој пољопривредне производње;
- Кредити су одобравани у динарима без валутне клаузуле;
- Висина камате на динарске кредите у том периоду била је од 22-24% годишње, и била је неприхватљиво висока;
- Министарство је у сарадњи са пословним банкама дефинисало висину ефектине каматне стопе засноване нивоу референтне каматне стопе Народне банке Србије увећане за 2 процентна поена за кредите од 1 до три године рочности, и 3 процентна поена за кредите са роком доспећа до једне године. Спровођења програма кредитне подршке започето је ефективном каматном стопом која је износила 14% односно 15% у зависности од рочности кредита. На тај начин дефинисана каматна стопа била је за око 50% мања од у том тренутку каматне стопе по којој су пословне банке одобравале кредите пољопривредницима. Од тако дефинисане основице, Министарство је

субвенционисало део камате тако да је фиксна камата коју су плаћали корисници кредита износила 8%. Тиме су омогућена јефтина средства;

- Министарство је у сарадњи са друштвима за осигурање дефинисало годишњу премијску стопу осигурања, предмете осигурања и ризике. Годишње премијске стопе у просеку су биле мање за око 50% од оних по којима су у том тренутку продаване полисе осигурања пољоприврединцима. Такође, ниво субвенција од 100% висине премија осигурања, заснованих на Закону о буџету Републике Србије, представљао је први пример стопроцентне државне подршке пољопривредном осигурању;
- Министарство је обезбеђивало ефикасно администрирање послова субвенционисања;
- Пословне банке и друштва за осигурање администrirале су закључивање уговора о кредиту и уговора о осигурању са корисницима државне подршке.

Практична имплементација претходно описаног модела, правну основу налазила је у Уредби о утврђивању програма кредитне подршке за развој сточарства у 2011. (2012.) години кроз субвенционисање дела камате, сходно којој је израђен и између Министарства пољопривреде, трговине, шумарства и водопривреде и друштава за осигурање потписан уговор о међусобним правима и обавезама у поступку спровођења мера субвенционисања премија осигурања у сточарству. Део Уредбе који се односио на дефинисање услова осигурања прецизиран је тачком 3, која гласи:

"3. Осигурање предмета кредита⁸⁷

Корисник кредита је дужан да закључи полису осигурања предмета кредита за категорије животиња које се осигуравају на минимални обим покрића са друштвом за осигурање на начин и под условима предвиђеним Уредбом о подстицању пољопривредне производње путем кредитне подршке кроз субвенционисање дела камате у 2012. години и овим програмом.

Минимални обим покрића представља обим покрића који обезбеђује да је осигурани предмет кредита заштићен од ризика:

- 1) угинућа осигуране животиње од болести или несрећног случаја;
- 2) принудног клања осигуране животиње због болести или несрећног случаја, када животињи прети непосредна опасност да угине, те се клање врши у циљу искоришћења односно смањења штете (принудно клање из нужде);
- 3) принудног клања или убијања животиња када због болести или несрећног случаја животињи не прети непосредна опасност да угине, али је постала неупотребљива за било коју сврху и нема изгледа да се то стање лечењем измени, па је даље држање постало из економских разлога нерентабилно (принудно клање из економских разлога - принудна клања из економских разлога могу се одобрити само код оних хроничних обољења која су имала свој почетак и била лечена након почетка обавезе осигуравања).

⁸⁷ Уредба о утврђивању Програма кредитне подршке за развој сточарства у 2011. (2012.) години кроз субвенционисање дела камате

Корисник кредита закључује полису осигурања за категорије животиња које се осигуравају до висине годишњих премијских стопа на следећи начин:

Намена	Висина годишње премијске стопе
1. Квалитетне приплодне јунице	до 4,28%
2. Квалитетне приплодне краве	до 4,28%
3. Телад за тов телесне масе до 300 kg (годишња премијска стопа коригује се временом това)	до 5,82%
4. Квалитетне приплодне двиске, овце и овнови	до 4,23%
5. Квалитетна приплодна јагњад	до 4,23%
6. Квалитетне приплодне козе, јарчеви и јарад	до 4,23%
7. Квалитетне приплодне назимице и нерастови	до 4,47%
8. Прасад за тов телесне масе до 50 kg (годишња премијска стопа коригује се временом това)	до 4,47%

Корисник кредита је дужан да има валидну полису осигурања до момента отплате кредита, односно док су животиње у његовом власништву.

Ако корисник кредита не поступи у складу са ставом 4. овог одељка, банка са којом је закључен уговор о кредиту плаћа премију осигурања у пуном износу и за плаћени износ задужује корисника, а Министарство пољопривреде, трговине, шумарства и водопривреде се ослобађа плаћања 100% премије осигурања."

Програм кредитне подршке чији је саставни део и подршка осигурања животиња актуелан је и данас као и подршка субвенционисања 40% висине премије у пољопривреди.

Разлози усвајања претходно описаног програма кредитне и подршке осигурању животиња, лежали су у потреби финансирања пољопривреде, подизања производних капацитета и вредности финалног производа. Истовремено, постојала је потреба повећања сигурности лица која се баве сточарством, а корисници су кредитне подршке, што је представљало логичну последицу посматрајући циљ програма.

Сточарство је изабрано из следећих разлога који су у већој или мањој мери важећи и за остале пољопривредне производње, али је изложеније ризику уважавајући специфичности конкретног програма кредитне подршке. Наиме, корисници купују кредитним средствима животиње које су истовремено и средство остваривања прихода којим се измирују обавезе према банкама. Банка која је одобрила кредит сходно својој пословној политици, као средство обезбеђења кредита конституише заложно право над непокретностима корисника кредита. Последично у случају појаве нпр. заразних болести, надлежни инспекцијски орган би наложило еутаназу животиња купљених средствима банкарских кредита. Угинућем животиње, корисник кредита губи извор прихода из којих се сервисира кредит, и због губљења способности враћања кредита долази до реализовања обезбеђења кредита од стране банке. Да би се предупредио претходно описани ризик по лице које се бави

сточарством, наметнута је обавеза осигурања животиња које су купљене средствима субвенционисане кредитне подршке.

Субвенције државе третиране су као инвестиције државе у сектор пољопривреде.

Предности овог модела огледају се у следећем:

- Представља свеобухватнији приступ који поред финансијске подршке сектору пољопривреде, посматра субвенције државе као вид инвестиција, које је потребно заштитити од јасно дефинисаних ризика, штитећи тиме и интересе корисника услуга субвенционисаних кредита за развој сточарства.
- Уводи се приступ јавно-приватног партнерства. У сарадњи са друштвима за осигурање, удружењима пољопривредника, државна институција промовишући остварење зацртаних циљева уз познавање ограничења (буџетских средстава намењених подршци) на најефикаснији начин долази до производа са којим су заинтересоване стране сагласне.
- Унапред се дефинишу елементи осигурања, од висине годишње премијске стопе, обима покрића, осигураних случајева, предмета осигурања, до обавеза извршења плаћања.
- Препознаје се осигурање као део интегралног система финансирања пољопривреде.
- Стечено искуство у примени овог приступа, представља основ за даље развијање модела подршке осигурању.

Недостаци модела су:

- Буџетска средства представљају ограничавајући фактор постизања максималних резултата.
- Трајање модела условљено је трајањем одређеног програма финансијске подршке развоју пољопривреде, у предметном случају кредитне подршке развоју сточарства.
- Учешће у програму остварују само она друштва за осигурање која прихвате услове програма.

Претходно описани програм заправо је представљао основ сходно коме је могуће развити модел подршке пољопривреди и осигурању, заснован на специфичностима Републике Србије, уз развијање јавно-приватног партнерства између државних институција, пословних банака и друштава за осигурање.

Табелом 24 биће приказана серија података чији је извор Компанија "Дунав осигурање" а.д. Београд као једна од два највећа осигуравајућа друштва у Републици Србији, и која је била укључена у програм Министарства пољопривреде, трговине, шумарства и водопривреде.

Табелом су представљени подаци о осигурању у пољопривреди у периоду 2009. – 2013. година. Анализом података приказаних наредном табелом, постаје много јаснија потреба и оправданост државног интервенционизма у друштвима попут српског, јер такве мере

представљају једини начин остваривања бржег развоја иначе неразвијеног друштва и привреде.

На бази података Табеле 24 изводи се закључак да описани модел омогућава остваривање много већих стопа раста у краћем времену, не само за делатност осигурања у пољопривреди него осигурања уопште посматрано, и представља основу за развој пољопривреде без ризика или са битно смањеним ризицима.

Други закључак до кога се долази такође на основу посматрања вредносних података из наредне табеле је да период опоравка осигурања пољопривреде неће бити кратак, чиме се оправдава претпоставка потребе израде дугогодишњег програма, који ће садржавати предвидљива ограничења и могућности за лица на која би се односио, чиме ће се обезбедити стабилни извори подршке реализацији програма што је заправо и најважнији део.

Табела 24: Преглед пољопривредних осигурања Компаније "Дунав осигурање" а.д. у периоду 2009.-2013. година

Година	Врста и тарифа осигурања	Број осигурања	Укупна премија осигурања*	Ликвидиране штете		Резервисане штете	
				Број	Износ*	Број	Износ*
2009	Осигурање усева и плодова	5.974	401.645	1.979	321.021	4	22.260
	Осигурање животиња	1.083	119.986	2.963	109.249	4	1.147
2010	Осигурање усева и плодова	6.066	449.485	2.958	616.273	7	22.967
	Осигурање животиња	698	80.116	2.276	94.022	6	2.553
2011	Осигурање усева и плодова	6.832	561.992	1.811	413.672	30	8.355
	Осигурање животиња	846	88.098	1.388	57.974	22	8.127
2012*	Осигурање усева и плодова	9.230	593.676	1.538	212.321	26	9.691
	Осигурање животиња	2.928	164.068	3.452	126.813	9	1.483
2013	Осигурање усева и плодова	10.246	702.323	3.191	703.466	25	28.889
	Осигурање животиња	2.351	135.504	3.063	102.816	72	4.483

Извор: Компанија "Дунав осигурање" а.д. Београд

* у хиљадама RSD

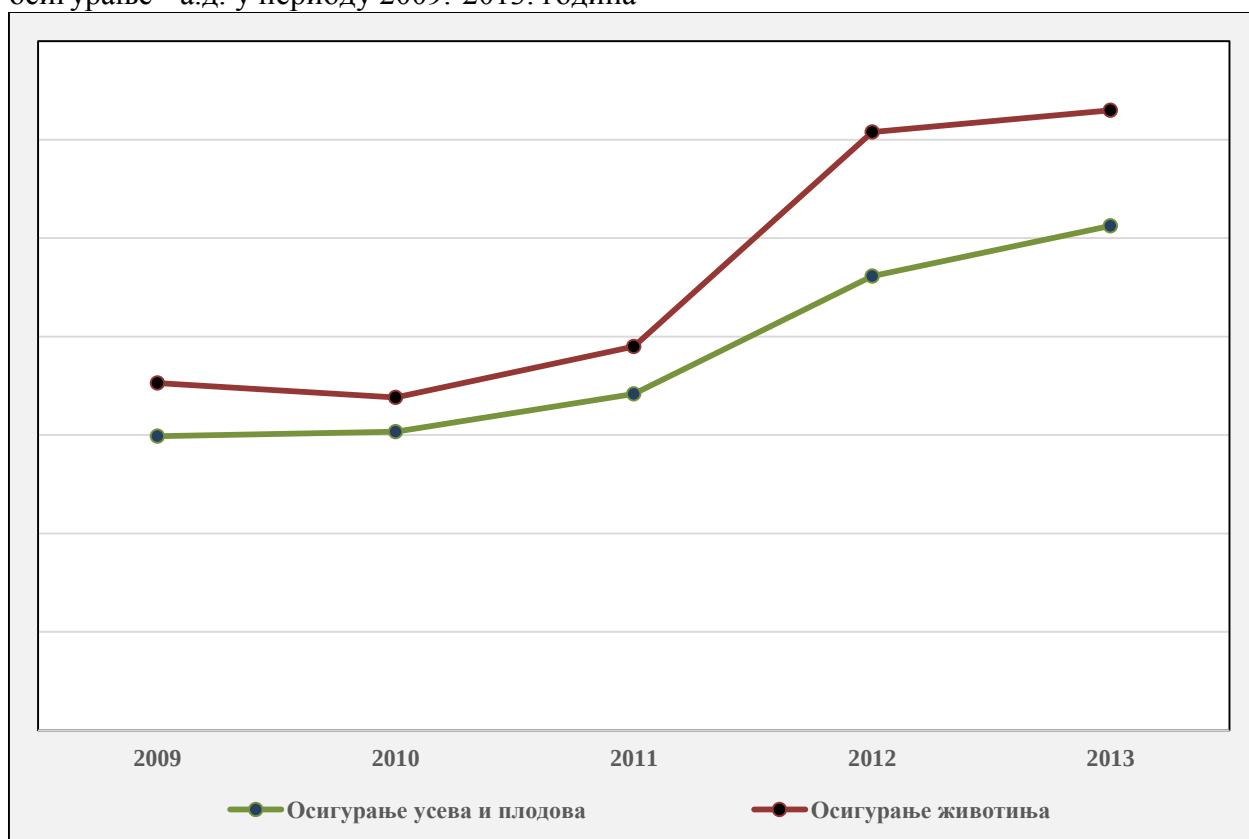
Ако се има у виду да је укупно тржиште осигурања у Републици Србији по подацима Народне банке Србије за 2013. годину, у делу неживотних осигурања, осигурања усева и плодова износило 1.503.919 хиљада RSD, а осигурања животиња 405.255 хиљ. RSD, то проистиче да је Компанија "Дунав осигурање" а.д. Београд посматрано по критеријуму укупне премије учествовало са 47% у делу осигурања усева и плодова, а са 33% у делу осигурања животиња.

Подаци приказани претходном табелом потврђују тезу да само активним ставом државе у околностима развијености својственим Републици Србији, где механизми тржишта не могу индуковати бржи развој и пожељне стопе раста, могуће је релативно брзо покренути процес унапређења неке делатности, у конкретном случају осигурања животиња, и само током прве године спровођења концепта "изведене" или "условне" обавезности осигурања довести до пораста од око 345% посматрајући по критеријуму броја закључених полиса.

Претходни показатељ је индикативан али га је потребно посматрати у оквирима домета програма кредитне подршке развоју сточарства чији је осигурање представљало саставни део.

Дакле један извесно врло примењив приступ развоју осигурања управо може бити развијен преко реализације програма финансијске подршке одређеним подсекторима пољопривреде, што би и са аспекта потребних финансијских средстава било прихватљивије.

Графикон 15: Кретање броја полиса пољопривредног осигурања Компаније "Дунав осигурање" а.д. у периоду 2009.-2013. година

*Извор: Компанија "Дунав осигурање" а.д. Београд

Претходно приказује и тренутни положај једног од два највећа друштва за осигурање, што када се има у виду да свега 5-6% регистрованих пољопривредних газдинстава (РПГ) се одлучује за осигурање своје производње, представља велику могућност за ширење делатности осигурања.

6. Модел "изведене" или "условне" обавезности

Формулисање модела чијом применом би се створили предуслови за повећање значаја осигурања у пољопривреди, ограниченог постојећим нивоом развијености Републике Србије, подржаног претходним искуствима Републике Србије са програмима подршке унапређења пољопривредног осигурања, као и сродним програма примењеним у Европској унији, могуће је уз испуњавање следећих претпоставки:

1. Успостављања прецизно дефинисаног правног основа за спровођење подршке пољопривредном осигурању;
2. Изградње ефикасног институционалног оквира, заснованог на јавно-приватном партнерству државе, корисника услуга осигурања, друштава за осигурање и институција Европске уније;
3. Постојања државног надзора над спровођењем делатности и извршењем појединих програма и мера;
4. Претходно опредељивање финансијских средстава неопходних за реализацију програма, и
5. Континуирано вршење анализе ефеката остварених спровођењем појединих програма и модификовање одређених мера сходно потребама корисника услуга осигурања.

6.1. Дефинисање правног основа

Дугорочност и сталност мера је фундаментална претпоставка развоја пољопривреде, те последично и приступа унапређења осигурања у пољопривреди. Констатовано је да до значајнијег развоја и повећања значаја пољопривредног осигурања долази као последица доминантно раста и развоја пољопривреде, односно стандарда корисника услуга осигурања, вредности имовине неопходне за организовање пољопривредне производње и финалног производа пољопривреде. Улога државе може бити значајнија или мање значајна, али је држава увек присутна због специфичности сектора чија се производња осигурава. Код мање развијених друштава значај државног интервенционизма је вишеструк и практично незамењив, како путем активног учешћа у формулисању циљева, механизма и финансијских средстава неопходних за њихово остваривање, тако и у процесу имплементације програма и мера..

Суштински, оквир развоја било ког сектора једног друштва по правилу намеће држава.

Израдом и усвајањем закона којим се нормира област пољопривреде и руралног развоја, а који би антиципирао све претходно побројане потребе смањења ризика и повећање значаја који осигурање има за сектор пољопривреде, уз посебно дефинисње одрживог оквира финансијске подршке, створио би се правни основ разитка пољопривредног осигурања, и обезбедила дугорочност спровођења потребних мера. Значај и потреба законског дефинисања спровођења било ког програма, а посебно оних који се односе на сектор пољопривреде, лежи у дугорочном карактеру пољопривредне производње, засноване на релативно великим посебно почетним улагањима у пољопривредну производњу и релативно дугом року поврата инвестираних средстава. Као пример претходно наведеног, може се навести циклус улагања у воћарство који захтева релативно велике трошкове

обезбеђивања неопходних засадних површина (земљишта), засада (стабљике воћа), улагања у средства за заштиту стабала, а први приходи се могу остварити 3-5 година након почетних инвестиција. Због тога, искључиво дугорочним мерама стварају се предуслови за развој пољопривреде, чиме се омогућава и развој осигурања од ризика којима је изложена пољопривреда.

У прилог претходно изнетој тврдњи, потребно је констатовати да земље које су оствариле завидан степен развоја управо карактерише нефлексибилност у измени закона, односно њихов дуг век примене без икаквих или уз минималне измене.

Програми и стратегије који би произашли у процесу имплементације закона само би операционализовали технику постизања зацртаних циљева, и били довољно флексибилни да у зацртаним оквирима закона уважавају промене које утичу на спровођење предметних циљева. Ова правна акта односила би се на период од 3-5. година, након чега би била модификована и прилагођена евентуално новим околностима и потребама.

Модел осигурања у пољопривреди дефинисан законом (било посебним актом било изменом постојећег закона који се односе на сектор пољопривреде и руралног развоја) не би наметао обавезност пољопривредног осигурања свим лицима која се баве организовањем пољопривредне производње услед претходно описаних негативних страна те врсте осигурања, које се у највећој мери односе на битно повећање улоге државе у администрирању спровођења таквих осигурања, чиме се делимично суспендују неке функције тржишта и изискују велике потребе за финансијским средствима којима би приступ обавезности био подржан.

Такође, потребно је посебно имати у виду да у околностима релативно великих флукуација радне снаге у сектору пољопривреде, посебно у најбројнијој групи малих произвођача упитно постаје и само спровођење обавезности осигурања.

"Изведена" или "условна" обавезност", која је спроведена на примеру Републике Србије током имплементације програма кредитне подршке развоју сточарства, а уведена на основу уредбе, била би потпуно адекватан модел у односу на описана ограничења, стим што би се прерасла у законску материју, обим ризика и предмета осигурања проширио би се све оне ризике у пољопривреди за чијим покрићем постоји потреба.

Државне субвенције пољопривредне производње имале би третман државних инвестиција, за које држава очекује од буду осигуране од ризика (губитка), те од корисника државних субвенција очекује и да има валидну полису осигурања. Методологија подршке плаћању премија може бити развијена у правцу или постојећег концепта рефундирања дела трошкова полиса, што би омогућило и накнадну контролу трошења субвенција, или кроз механизам истовременог субвенционисања пољопривредне производње и осигурања у пољопривреди. Претходно поменути програмима који би представљали основ спровођења мера у периоду 3-5 година, биле би дефинисане годишње премијске стопе, висина субвенција, евентуално висина франшиза за поједине ризике, као и обавезе спровођења превентивне функције.

У циљу претходно предложеног, посебно је важно поновити да ограничења у државној подршци развоју како пољопривреде тако ни осигурања пољопривреде не постоје у међународним институцијама (Светска трговинска организација) као ни Европској унији са

чијим правилима Република Србија треба да усагласи своје законодавство и чији пуноправни члан жели да постане.

6.2. Дефинисање институционалног оквира

Постојање правног оквира представља први важан предуслов без кога нема дугорочне имплементације потребних мера које би резултирале развојем пољопривредног осигурања. Међутим, без јасно профилисаног, ефикасног институционалног капацитета не може доћи до имплементације предвиђених мера.

Опредељивање институционалног оквира који ће оперативно бити надлежан за спровођење и координирање активности са свим заинтересованим странама, и у том смислу формирања истинског јавно-приватног партнерста учесника у процесу (државе, друштава за осигурање и лица која се баве пољопривредом), уз остваривање сарадње са институцијама Европске уније, представља основу успешне имплементације мера које би довеле до промене тренутног стања слабе развијености пољопривредног осигурања у Републици Србији.

Графикон 16: Структура учесника јавно-приватног партнерства по моделу "изведене" или "условне" обавезности осигурања

Извор: Аутор

Као што је описано на примеру модела пимењеног у Шпанији, државна институција која би координирала рад и спроводила предметне активности треба да буде самостална у смислу спровођења поверених стручних послова, ресорно подређена министарствима надлежним за послове финансија и пољопривреде у циљу спровођења закона и одрживе државне политике. Разлози за овакав приступ засновани су на потреби ефикасне организације рада имајући у виду различите интересе које учесници у процесу могу имати те сходно томе и различита ограничења која се могу појавити у процесу имплементације. Надлежности институције у најкраћем би се суштински сводили на:

- Предлагање и спровођење оперативних планова за текућу годину;
- Предлагање унапређења средњорочних програма, заснованих на потребама корисника услуга осигурања у пољопривреди, и спремности друштава за осигурање да понуде нове производе;
- Оцену ефеката спровођења програма;

- Координирање и усаглашавање интереса јавног и приватног сектора, посебно у изналажењу могућности развијања превентивне функције чијом реализацијом би се постигли вишеструку и синергетски ефекти, попут заједничког улагања у пројекте попут оних описах у претходном делу рада (системи наводњавања и одводњавања, заштите од градоносних облака и сл.).

Значај и оправданост преноса надлежности над спровођењем концепта попут претходно описаног, управо због више пута осветљених узрока и ограничења која су онемогућила бржи и значајнији развој осигурања пољопривреде, на неку државну институцију чини се очигледнијим уколико се имају у виду и следеће чињенице:

- државне институције располажу потребним капацитетима и полугама власти тако да уз постојање јасно дефинисаних циљева и опредељења реализације истих, релативно ефикасно се може креирати амбијент који би резултирао већим користима за све заинтересоване стране;
- државне институције се много ефикасније усагласе са другим државним институцијама око спровођења одређених процедура него што је то случај са другим лицима (нпр. потреба измене одређених правних аката у циљу унапређења услова за спровођење појединих пројеката);
- пројекти који зависе од спремности и финансијских капацитета државних буџета, могу бити у надлежности искључиво државних институција;
- државне институције остварују ефикаснију сарадњу са институцијама ЕУ, како у погледу размене и преноса искустава у реализацији сличних пројеката, тако и могућности располагања средствима намењеним развоју појединих области, што све скупа представља додатне значајније користи и подршку имплементацији планираних мера.

Питање које може представљати предмет посебне анализе је димензија надлежности које би се пренеле на неку државну институцију у циљу спровођења било ког програма, јер је увек присутна опасност од претераног администрирања државе у тржишно оријентисаном амбијенту, макар он био и неразвијен, чиме се покушај пружања подршке развоју неког сектора може изродити у своју супротност.

Са друге стране, такође је потребно имати у виду да јачина државне подршке било ком сектору временом би требало да опада, или како је већ наведено, буде депресивног карактера. Задржавајући висок ниво присуства државе у било ком програму на дуги рок, макар оно било неспорно у периоду настанка, заправо онемогућава полугама тржишта дефинисање реалних услова у одређеној области. С тим у вези, надлежности предметне институције временом би требало да се смањују до нивоа који би се свео на пружање подршке ефикаснијем остваривању интереса свих заинтересованих страна, али на потпуно комерцијалној тржишној основи.

6.2.1. Друштва за осигурање

Улога друштава за осигурање у процесу имплементације модела развоја пољопривредног осигурања, како у делу подршке изградњи неопходне институционалне инфраструктуре и јавно-приватног партнерства, тако и оперативном спровођењу програма, што заправо представља вршење основне делатности друштава за осигурање, у зависности од степена заинтересованости самих друштава за спровођење конкретног програма, може бити велика

и у интересу свих заинтересованих страна што би било логично очекивати јер су циљеви спровођења програма у највећем интересу управо друштава за осигурање.

Међутим потребно је имати у виду и имперфектности које карактеришу тржиште осигурања у Републици Србији, како у погледу структуре животних и неживотних осигурања, тако и доминантног учешћа обавезног осигурања од аутоодговорности у структури не само неживотних осигурања, него осигурања у целости. Годишње премијске стопе на домаћем тржишту знатно су веће од оних које се користе у земљама Европске уније за покриће истих ризика. Током 2011. године до почетка имплементације програма Министарства пољопривреде, трговине, шумарства и водопривреде годишње премијске стопе осигурања крупне стопе код практично свих друштава за осигурање износиле су око 6,5%. На основу анализе смртности предмета осигурања у различитим фазама куповине, од стране министарства утврђено је да не постоји оправдање за плаћање толиких премијских стопа, и дефинисана је стопа од 4,28%. У истом периоду у Пољској, уз уважавање чињенице постојања обавезног осигурања у пољопривреди, годишње премијске стопе за исте предмете осигурања износиле су око 3,5%. Лако је видљиво да постоје елементи картелизације тржишта осигурања у Републици Србији.

Друштва за осигурање имајући у виду њихово познавање тржишта осигурања, те располагање свим релевантним информацијама од значаја за дефинисање и имплементацију програма унапређења пољопривредног осигурања, су управо учесници који могу пружити највећи допринос развоју једног дела тржишта осигурања за шта управо друштва за осигурање могу имати велики интерес. Уместо фокусирања искључиво на оне врсте осигурања код којих је наметнута обавезност било од стране државе законом или институција које подстичу изведену обавезност обављања послова постојањем полиса осигурања (нпр. услов за одобравање банкарских кредита), већим ангажовањем и пословнијим односом према клијентима и у форми посебних програма едукације потенцијалних корисника услуга посебно пољопривредног осигурања, подићи ће се и степен учешћа услуга пољопривредних осигурања, у укупним осигурањима, те последично и у бруто домаћем производу.

Велики број осигуравајућих друштава која послују на тржишту Републике Србије суштински представљају део система осигуравајућих компанија међународног значаја. Управо повезаност са другим деловима система и приступ информацијама о програмима, новим производима, унапређеним решењима заправо чини компаративну предност модела јавно-приватног партнерства на коме би институционално почивао модел развоја пољопривредног осигурања.

6.3. Надзор

Надзор над спровођењем свих послова који проистичу из примене модела "условне" или "изведене" условности осигурања, задржао би се у институцијама које иначе врше надзор рада државних органа, финансијских институција, друштава за осигурање и др., односно не би постојала потреба било за новим телима за надзор, нити за новим пословима надзора у односу на већ постојеће развијене у Републици Србији. Тим приступом се подржава стабилност институција система и поштовања важећих оквира пословања за поједине делатности и поверене послове.

6.4. Финансијска средства

Имплементација модела подршке развоју осигурања у пољопривреди заснована је у финансијском смислу на субвенцијама, те сходно томе и доминантно постојању резервисаних буџетских средстава за ове намене.

Укупна средства којима располаже министарство надлежно за послове пољопривреде, преко кога се једним делом и даље врши субвенционисање програма започетих 2006. и 2011. године, износе око 45 милијарди RSD у 2014. години. У зависности од врсте и бројности годишњих програма министарства, око 75% средства намењена су субвенционисању, од чега резервисана средства за субвенције осигурања у пољопривреди износе око 400 милиона динара.

Постојећа буџетска средства, имајући у виду потенцијалну годишњу стопу раста пољопривредних осигурања коју је могуће остварити у зависности од одређења за бржи или умеренији раст предметне делатности, за почетну фазу су у потпуности довољна. За потребе значајнијег унапређења осигурања у првој фази реализације модела, било би потребно око 1,5 млрд RSD, јер би се програми односили како на развој сточарства тако и на развој ратарства и воћарства.

Поред буџетских средстава, у поступку приближавања Европској унији, Република Србија моћи ће располагати и наменским средствима фондова Европске уније. Било да се ради о средствима којима би могло бити подржано осигурање пољопривреде или неки други програм у надлежности ресорног министарства, на посредан или непосредан начин дошло би до увећања буџетских средстава за потребе спровођења програма подршке осигурању у пољопривреди, тако да се тиме ствара основ за подршку потенцијалном расту потреба за подршком осигурању.

6.5. Анализа ефеката

Анализа ефеката остварених спровођењем било ког програма који има за циљ унапређење осигурања, посебно пољопривредног осигурања, има суштински двојаку функцију. Прва функција је контрола извршења зацртаних циљева по фазама и улоге коју учесници у пројекту остварују. Друга функција, по сам пројекат унапређења осигурања много кориснија, има за циљ да идентификујући изостанак резултата у неком сегменту пројекта предложи вршење корекције мера како би се постигла потпуна ефикасност. Подизање ефикасности на највећи могући ниво је од значаја управо због располагања ограниченим изворима финансијских средстава у циљу реализације пројекта.

Применом модела унапређења осигурања у пољопривреди, позитивни ефекти би се остварили на:

- тржиште осигурања;
- кориснике услуга осигурања;
- сектор пољопривреде; и
- буџет Републике Србије.

У претходном делу истраживања, квантификоване су последице појаве елементарних непогода, у свету и Републици Србији, било као реализације директних штета над појединим добрима или штета услед изгубљене добити. Висина штета од елементарних

непогода, које се по правилу санирају у већој или мањој мери средствима буџета због недовољно развијене делатности осигурања у Републици Србији, поређено са нивоом субвенција којима се подржава осигурање у целини, односно осигурање пољопривреде, представљају неупоредиве величине. Укупна средства намењена субвенционисању пољопривредних осигурања резервисана буџетом ресорног министарства за сектор пољопривреде у претходних неколико година износе око 400 милиона динара годишње. Табелом 10 извршена је апроксимација висине губитака насталих као последица суша током четири године (2000., 2003., 2007. и 2008. године) на три одабране биљне културе (кукуруз, сунцокрет и соја). Под претпоставком да су у оптимистичкој претпоставци суше током 2008. године узроковале смањење приноса за 25% на предметне три културе, губици се процењују на око 297 милиона EUR. Поређењем само претходне две величине, увиђа се неопходност успостављања много озбиљнијег приступа унапређењу пољопривредних осигурања.

Да би се квантификовале користи по претходно побројаним категоријама које остварују користи спровођењем предложеног модела "изведене" или "условне" обавезности пољопривредног осигурања, потребно је превасходно проценити могућности повећања буџетских средстава којима би се вршило субвенционисање премија осигурања. У претходном делу рада изведен је закључак да у недовољно развијеним земљама, чисто тржишни приступ развоја осигурања без подстицаја државе путем постојања свеобухватних програма развоја и финансијске подршке, неће дати значајније резултате у средњем и дугом периоду времена.

Колико је фактор временског хоризонта важан када се разматра динамика развоја осигурања, могуће је установити уколико се квантификују штете које су се оствариле у сектору пољопривреде током само две године. Наиме, укупне штете по сектор пољопривреде од поплава 2014. године и суше 2012. године које су погодиле Републику Србију износиле су укупно око 2 милијарде EUR, и то: посматрајући укупан износ процењене штете од поплава из 2014. године која износи око 1,5 милијарди EUR, на сектор привреде отпада око 1 милијарду EUR, од чега је око 230 милиона EUR штета учињена сектору пољопривреде, а штете од суше која је погодила Републику Србију током 2012. године, процењене су само на сектор пољопривреде у висини од око 2 милијарде USD. У зависности интензитета суше којом су погођени поједини региони Србије, узрокован је губитак приноса од 20 – 60% на биљним културама, тако да су апроксимације дате Табелом 10, која приказије умањење приноса од 25%, 35% и 45%, врло реалне. Дакле свако одуговлачење израде и примене приступа којим се подржава развој осигурања с циљом смањења штета које настају услед природних непогода изазива додатне енормно високе трошкове и губитке.

Тренутно стање пољопривредног осигурања у Републици Србији може се окарактерисати незадовољавајућим, посматрајући вредност тржишта осигурања пољопривреде. Сходно извештајима Народне банке Србије, током 2013. године, осигурање усева и плодова износило је 1,5 милијарди RSD (13,3 милиона EUR или 17,7 милиона USD), док је осигурање животиња износило 405 милиона RSD (3,6 милиона EUR или 4,8 милиона USD). У укупним премијама осигурања у Републици Србији за исти период осигурање усева и плодова учествује са 2%, а осигурање животиња учествује са 1%. Претходни подаци представљају основу на коју је потребно применити концепт унапређења.

По подацима Компаније "Дунав осигурање" а.д. Београд просечне вредности полиса осигурања остварених у периоду 2009. – 2013. година приказане су наредном табелом.

Табела 25: Просечна вредност полиса осигурања усева и плодова у периоду 2009.-2013. година

Година	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Просечна висина премија	67.230	74.100	82.260	64.320	68.550
Број полиса	5.974	6.066	6.832	9.230	10.246

Извор: Компанија "Дунав осигурање" а.д. Београд
Вредносни подаци у RSD

Модел "изведене" или "условне" обавезности осигурања, како је претходно описано заснован је на институционалним основама јавно-приватног партнерства, приступу којим се промовише сарадња државе, друштава за осигурање и корисника осигурања, чиме се креира амбијент ефикасног разумевања потреба потенцијалних осигураника, на бази којих се дефинишу оптимална решења, препознајући истовремено финансијска ограничења и могућности остваривања појединих циљева у одређеном периоду времена.

Суштински дилема која се поставља је да би се извршила што прецизнија процена ефеката имплементације било ког приступа подршке развоју осигурања је: да ли постојеће субвенције којима се подржава пољопривредна производња увећати за одређени проценат, који представља одређени део вредности полиса осигурања и субвенције условити осигурањем од ризика својствених за субвенционисана добра, или развијати посебне програме којима ће се постепено уводити обавеза осигурања у појединим областима сектора пољопривреде по унапред дефинисаним критеријумима приоритета.

У периоду 2012. године постојало је око 250.000 регистрованих пољопривредних газдинстава која су остварила право на неку врсту субвенција за организовање пољопривредне производње. Финансијска подршка основном скупу корисника пољопривредних субвенција не чини се реалном јер би средства буџета министарства надлежног за сектор пољопривреде требало увећати тренутно за неколико десетина милиона EUR, за шта не постоји реалан извор.

Могућност подршке одређеном броју програма којима би се постепено унапредило осигурање пољопривреде, подржавајући поједине области сектора пољопривреде, имајући у виду постојећа финансијска ограничења, представља много реалнији приступ.

На основу искустава примене програма из 2011./2012. године, обавезност осигурања била је везана за програм унапређења сточарске производње. У периоду пре почетка спровођења програма, годишње премијске стопе за минимални обим покрића осигурања животиња износиле су за крупну стоку у просеку 6,5% годишње. Спровођењем потребних анализа, заснованих на претходно прикупљеним статистичким подацима референтних државних служби (Управе за ветерину, Управе царина, и др.) и усаглашавањем са друштвима за осигурање, годишње премијске стопе дефинисане су на новом нивоу од 4,28% за крупну стоку. Дакле, висина годишњих премијских стопа осигурања умањена је за око 35%, што значи да су у том проценту и постале приступачније крајњим корисницима (независно од програма субвенционисања) у односу на важеће пре спровођења програма, што је параметар од изузетне важности за квантификацију ефеката примене модела. Након дефинисања висине годишњих премијских стопа, обима покрића, предмета осигурања, као и осталих битних елемената осигурања, прецизиран је приступ субвенционисања, односно исплате субвенција од стране Министарства пољопривреде друштвима за осигурање одмах по

потписивању уговора о осигурању са крајњим корисницима услуга осигурања, чиме се постигао најефикаснији начин наплате премија.

У првој години примене модела подршке развоју пољопривреде из 2011. године по Уредби о утврђивању Програма кредитне подршке за развој сточарства у 2011. години (потом и 2012. години) путем субвенционисања дела камате, по подацима Компаније "Дунав осигурање" а.д. Београд, дошло је до пораста броја закључених полиса осигурања за 345%, односно са 846 полиса на 2.928 полиса.

По подацима Комерцијалне банке а.д. Београд од укупно 123 полисе винкулиране у корист банке као даваоца кредита за куповину животиња, укупно 9 полиса је наплаћено због настанка осигураног случаја на осигураним стварима од почетка спровођења програма 2011. године до 2014. године.

На основу свега претходно наведеног, може се закључити да би примена модела "изведене" или "условне" обавезности, заснована на претходним претпоставкама и искуствима, у поступку имплементације приступа подршке развоју пољопривреде и пољопривредног осигурања, довела до:

- унапређења системског односа према сектору пољопривреде и пољопривредном осигурању. Услов за спровођење описаног модела је постојање дугорочног приступа, фактора од изузетне важности за планирање у пољопривреди. Прецизирање броја и врсте програма који ће бити подржани средствима субвенција путем извршних аката, износ средстава субвенција како у погледу програма подршке пољопривреди тако и пољопривредном осигурању, омогућиће лицима која се баве пољопривредом, да планирају инвестиције, трошкове и приходе у дужем временском периоду. Претходно изнето представља предуслов стабилизовања финансијских и квантитативних параметара на микро нивоу пољопривредних газдинства, чиме се у кумулативу непосредно остварују и позитивни ефекти и на макро нивоу привреде;
- одређивања у првој фази одређеног броја програма подршке унапређења пољопривреде који ће бити подржани субвенцијама полиса осигурања. Овај приступ подршке пољопривредном осигурању је реалнији у погледу обезбеђивања потребних буџетских средстава намењених субвенционисању полиса осигурања у односу на подршку свим програмима подршке пољопривреди. У том случају, потребна средства бу у зависности од броја и врсте програма, требало увећати са тренутних 400 милиона RSD резервисаних буџетом Републике Србије намењених за субвенционисање осигурања у пољопривреди, на износ од 1,5 млрд. RSD. Намена ових средстава била би усмерена у субвенционисање осигурања пољопривреде како програма унапређења и развоја сточарства, тако и биљне производње, и то доминантно као подршка осигурања нових и start up (почетних) инвестиционих улагања у пољопривреду. Претходно описани приступ, у ситуацији располагања ограниченим средствима буџетске подршке, доводи до најефикаснијег увећавања вредности пољопривредне производње, истовремено пружајући заштиту финансијски најосетљивијим лицима која започињу пољопривредну производњу или додатно инвестирају у њено повећање. Најзначајнија подршка се управо остварује у почетном периоду до стабилизовања прихода, и обезбеђује заштиту од ризика настанка штета;
- успостављања ефикасног система сарадње између надлежних државних институција, друштава за осигурање, лица корисника услуга пољопривредног осигурања, путем

опредељивања државне институције надлежне за спровођење статешких извршних аката, израду оперативних планова и активности, предлагање и извршење годишњих програма реализације средстава субвенција, усаглашавање активности са учесницима у поступку, процена ефикасности постојећих и предлагање нових програма подршке и сл. Опредељивање надлежне државне институције може се остварити доделом неопходних надлежности постојећој државној институцији (попут Управе за аграрна плаћања) или формирањем нове државне институције. Ефикасност у спровођењу било ког државног програма остварује се преко јасно опредељене институције која бавећи се пренетим надлежностима, остварје потребан ниво специјализације, располаже ефикасним и високо интегрисаним системом прикупљања и обраде свих релевантних статистичких показатеља, чиме се додатно повећава ефикасност у раду и ефекат средстава уложених од стране државног буџета. Потврда претходних претпоставки видљива је на примеру описног програма из 2011. године. Улогу институције преко које је реализован приступ јавно-приватног партнерства, односно реализован пројекат кредитне подршке пољопривреди уз подршку пољопривредном осигурању имало је Министарство пољопривреде, трговине, шумарства и водопривреде.

Подршка унапређењу и развоју осигурања у свим сегментима, те пораст вредности тржишта осигурања, не само да повећава степен сигурности већем броју лица корисника услуга осигурања, већ и ствара предуслове за значајније улагање у програме чијом реализацијом би се остварили мултипликативни ефекти, што је описано на примеру улагања у системе којима се предупређују управо последице поплава и суша, а служе и значајном континуираном увећању вредности производа пољопривреде. Последишно, смањење обима штета условило би смањење броја захтева осигураника према друштвима за осигурање за исплату штета, уз истовремено и смањење притиска на буџет у циљу санирања оног дела насталих штета над добрима која су остала неосигурана.

Раст пољопривредног осигурања могућ је у првој фази искључиво уз подршку државе у границама буџетских могућности. Постојање већих буџетских средстава за ову намену значи и већу подршку развоју пољопривредног осигурања, веће покриће ризика и мање штета по кориснике услуга.

Стварни раст пољопривредног осигурања је суштински условљен значајно развијеном пољопривредом и много већом финансијском способношћу лица која организују пољопривредну производњу од тренутне у Републици Србији.

Закључак

Главни циљ спроведеног истраживања је формулисање свеобухватног модела, чија би примена резултирала повећањем укупне вредности и интензитета коришћења услуга осигурања у пољопривреди, уз уважавање посебног значаја и улоге државе и државних институција, друштава за осигурање, корисника услуга осигурања у пољопривреди, у поступку његове имплементације.

Дефинисање предлога релативно сложеног приступа унапређења осигурања у пољопривреди, проистиче из потребе измене тренутног незадовољавајућег стања, значаја и учешћа које пољопривредно осигурање остварује у сектору пољопривреде Републике Србије, као и стављање у функцију значајног инвестиционог потенцијала који развијена делатност осигурања поседује.

Реализацијом предложеног модела унапређења делатности осигурања у пољопривреди, повећала би се ефикасност заштите материјалних добара и лица од штетних последица деловања нежељених појава и догађаја којима је сектор пољопривреде изложен, уз истовремено реализовање и значајних инвестиционих пројеката, који са аспекта делатности осигурања имају карактер превентивне заштите од настанка штета, а са аспекта организовања пољопривредне производње и карактер развојних. Реализација инвестиционих улагања средствима осигурања у сектор пољопривреде заснована на претходним премисама, остварила би синергетски ефекат како по делатност осигурања тако и вредност пољопривредне производње.

Приоритетна улога државе, у смислу изградње неопходних предуслова за реализацију предложеног модела, огледа се у формулисању правно уређеног амбијента, управо због постојања специфичних ограничења која се односе на делатност осигурања и захтеве сектора пољопривреде за дугорочним карактером државних политика подршке овом сектору. Измена тренутног стања стварањем предуслова за бржи развој, не само осигурања у пољопривреди, него и значајније сектора пољопривреде, могућа је искључиво уз постојање јасно прецизираних законских надлежности, права и обавеза, свих учесника у процесу, уз бар минимално одредив финансијски оквир државних мера којима се подржава развој сектора пољопривреде и пољопривредног осигурања.

Специфично историјско наслеђе које је условило тренутно друштвено и економско стање Републике Србије, усмереност и зависност од европског простора у оквиру кога се налази, и посебно квалитета и интензитета односа које држава и привреда остварује са тим простором, представља затечени амбијент који суштински детерминише било који приступ чије спровођење би требало да индукује развој неког сегмента српског друштва. Претходно описани оквир представља контекст сагледавања потенцијалних компаративних предности домаће производње, која би уз остварење одређених претпоставки, могла представљати основу даљег развоја и побољшања тренутне конкурентске позиције у односу на исте производе и услуге у земљама чланицама Европске уније.

Сходно оствареним резултатима и потенцијалима које поседује, сектор пољопривреде неупитно представља један од оних који могу омогућити бржи развој земље. У том смислу је потребно посматрати значај и улогу које осигурање има за сектор пољопривреде, из чега је управо проистекла потреба формулисања његовог будућег развоја, као средства које ће подржати развој сектора пољопривреде штитећи га од настанка штета и ризика који их изазивају, уз истовремено инвестирање у њега.

Значај инсистирања на формулисању ефикасног приступа унапређења сектора пољопривреде и делатности осигурања, чија примена би се заснивала на врло ограниченим финансијским средствима у односу на реално потребна, уз остваривање резултата примене у најкраћем могућем периоду времена, почива на потреби убрзаног смањења економског заостајања Републике Србије за земаљама чланицама Европске уније са којима је поређење по одређеним индикаторима развијености могуће и потребно.

Важност претходног става видљива је уколико се изврши поређење по само два индикатора (брuto домаћи производ по глави становника и учешће пољопривреде у брутo домаћем производу) остварена у групи земаља са којима је вршење поређења рационално.

По подацима за 2013. годину⁸⁸:

- Бугарска је остварила 7.296 USD БДП по глави становника, уз 6% учешћа пољопривреде у БДП;
- Румунија је остварила 9.499 USD БДП по глави становника, уз 6% учешћа пољопривреде у БДП;
- Мађарска је остварила 13.134 USD БДП по глави становника, уз 4% учешћа пољопривреде у БДП;
- Хрватска је остварила 13.530 USD БДП по глави становника, уз 5% учешћа пољопривреде у БДП;
- Словенија је остварила 22.750 USD БДП по глави становника, уз 2% учешћа пољопривреде у БДП.

По одабраним индикаторима Република Србија у истом периоду остварила је око 5.500⁸⁹ USD по глави становника уз учешће пољопривреде од 10% у БДП. Од пет побројаних земаља, две за којима Република Србија и највише заостаје чиниле су до недавно део заједничког државног простора, што упућује на сву озбиљност потребе утврђивања узрока који су узроковали тренутни положај земље.

Предложени модел, уважавајући сва претходно описана ограничења, инкорпорирао је специфичности три међусобно условљење области:

- сектора пољопривреде,
- делатности осигурања у пољопривреди, и
- природних катастрофа, њиховог појављивања, манифестовања, интензитета, фреквенције и најважније штетних последица које се одражавају на човека, материјална добра, економију и друштво,

посебно уважавајући број, врсту и смер свих односа и утицаја који међу њима постоје. С тим у вези, модел је антиципирао област природних катастрофа као потпуно независну променљиву величину, на коју није могуће утицати људском вољом, изузев у делу превентивних улагања у средства и објекте чијим стављањем у функцију се умањује висина штета по производне ресурсе пољопривреде у ситуацијама настанка ових појава.

⁸⁸ <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>

⁸⁹ Република Србија, Министарство финансија и привреде, Фискална стратегија за 2013. годину са пројекцијама за 2014. и 2015. годину

Суштински предмет истраживања представља дефинисање свих односа између сектора пољопривреде и делатности осигурања, посматрано у контексту недовољних и слабо развијених тржишних потенцијала развоја без значајне инволвираности државе, и сагледавања могућности развијања осигурања у пољопривреди као услова или последице развоја сектора пољопривреде.

На основу свега претходно наведеног, могу се извести два суштинска закључка, којима се у основи пружа одговор на предмет овог истраживања. Резултати и спознаје проистекле из истраживања детерминишу оквир потребног тока будућих активности, чијим спровођењем би се реализовао зацртани циљ, масовније коришћење услуга осигурања у пољопривреди у односу на тренутно.

Први закључак

Први закључак који се може извести на бази спроведеног истраживања односи се на постојање високог степена међусобне условљености и корелације између нивоа развијености друштва и нивоа развијености осигурања. С тим у вези, логично се намеће и постојање истовеног односа између степена развијености осигурања у пољопривреди и развијености сектора пољопривреде.

Осигурање је настало као последица потребе изградње механизма личне и имовинске заштите од штетних последица настанка непожељних појава и догађаја. Бројношћу врста осигурања, омогућава се стабилнији и предвидљивији развој различитих сегмената друштва као и друштва у целисти.

Квантитативни показатељи, дисперзираност врста осигурања, број и величина осигуравајућих друштава, јачина фондова којима располажу друштва за осигурање, висина инвестиција остварена средствима тих фондова, све описано у претходном делу истраживања, заправо потврђује врло висок степен корелације између појмова: развијена делатност осигурања - развијено друштво и обрнуто. Може се изнети тврдња да посматрајући степен развијености делатности осигурања у једном друштву, са високим степеном извесности је могуће изнети претпоставку о развијености тог друштва у целини.

Постојање културе осигурања у једном друштву, представља заправо однос личне одговорности према својој будућности, личној својини и средини у којој се живи и ради. Развијена култура осигурања је иманентна развијенијим и добро уређеним друштвима.

Предуслов функционисања посебно неживотних, имовинских осигурања у једном друштву је висок степен уређености својинских односа, ефикасност судске власти, постојање надлежних регистара који воде евиденцију власништва над имовином и поштовање института уговора. Друштва која су претходне појмове и односе уредила, створила су претпоставке развоја делатности осигурања. Предмет имовинског осигурања је заштита неспорног власништва од штета.

Уређена друштва усмеравају своје чланове да постану осигураници. Раст броја осигураника у једном друштву, сектору привреде, појединачним делатностима и сл. имплицира вишеструке позитивне ефекте, како свеобухватном заштитом стечених и будућих материјалних вредности, тако и по саму технику делатности осигурања. Са становишта технике осигурања, повећање броја осигураника омогућава повећање укупне масе средстава премија и гравитирање величине узорка ка величини основног скупа, што је

предуслов прецизнијих израчунавања свих параметара који утичу на цену појединих врста осигурања. Прецизност израчунавања променљивих величина које утичу на висину премија, извесно резултира смањењем цене коштања појединачне премије осигурања, чиме осигурања постају приступачнија потенцијалним осигуранцима.

Фондови осигуравајућих друштава представљају најзначајније изворе средстава инвестирања, а друштва за осигурање најважније институционалне инвеститоре, који су прешли границе националних економија и постали озбиљан међународни чинилац финансирања важних државних програма и пројеката, као и комерцијалних аранжмана. Усмеравањем инвестирања средстава осигуравајућих друштава, било кроз форму јавно-приватног партнерства, подизањем маргине интереса или неку другу форму, може се омогућити развој оних државних програма који се сматрају важним и основом развоја целог друштва. Опредељивањем посебних програма чијом реализацијом се постиже мултипликативан синергетски ефекат по интересе друштва као и делатност осигурања, ствара се могућност дугорочног, предвидљивог раста и развоја.

Други закључак

Други закључак који проистиче из овог истраживања односи се на место и улогу државе, државних институција и државних фондова, у покретању процеса развоја појединих специфичних делатности посебно у неразвијеним друштвима. Друштва која се сврставају у неразвијена или слабо развијена, која значајно заостају у развоју за друштвима са којима је поређење услед различитих мотива неопходно, не могу се ослонити искључиво на тржишне механизме под чијим утицајем би се стање неразвијености у разумно кратком периоду времена изменило и остварило значајне стопе раста. Без интензивне и јасно профилисане улоге државе у неразвијеним друштвима, није могуће покренути процес развоја циљаних делатности које зависе од: значајних инвестиционих улагања, специфичних услова организовања производње, појава које су ван домаћаја човекове воље чији настанак може узроковати значајне последице на количине и квалитет производње, степена развијености и потенцијала других сектора привреде од којих зависе и сл.

Развој сектора пољопривреде и пољопривредног осигурања у Републици Србији доминантно зависе од степена државне подршке, бројности и дугорочности државних програма и висине буџетских средстава којима је реализација ових програма подржана.

Привреда Републике Србије може се окарактерисати као слабо развијена, посматрајући различите индикаторе сходно којима се процењује развијеност неке економије, њена флексибилност и прилагодљивост у односу на промене које се дешавају на међународним тржиштима и изазивају последице на стабилност односа у домаћој економији.

Структура и број сектора привреде Републике Србије који представљају основ остваривања или неостваривања било каквих стопа раста, не може се сматрати повољним, посматрајући критеријуме: учешћа примарне и прерађивачке индустрије у бруто домаћем производу, структуре спољнотрговинске размене, броја производа високог технолошког степена обраде и структуру учешћа домаћих и увозних компоненти у тим производима, структуру и врсту услужних у односу на производне делатности, број, врсту и величину производних делатности и сл.

Сектор који остварује доминантан утицај на остваривање пожељних стопа раста, планиране инфлације, остваривања позитивних резултата спољнотрговинског биланса, стабилност

цена, је пољопривреда. Опоравак и даљи развој пољопривреде у Републици Србији започео је у периоду седине прве декаде 21. века, подржан бројнијим државним програмима и финансијски значајнијим средствима која су пратила реализацију тих програма.

Са друге стране сектор пољопривреде је најизложенији штетама које настају као последица дешавања природних катастрофа. Висина штета која се дешава као последица велике изложености сектора пољопривреде утицају временских непогода, може бити вишеструко већа од доприноса који на бруто домаћи производ остварују бројни други сектори српске економије кумулативно.

Због недовољне развијености српске пољопривреде, ниског стандарда доминантног броја лица која се баве организовањем пољопривредне производње, неразвијене културе осигурања, осигурање у пољопривреди се може сматрати практично делатношћу у повоју. Учешће појединачних производа пољопривредног осигурања у укупно оствареном годишњем осигурању, као и броја корисника услуга пољопривредног осигурања у основном скупу лица која се баве пољопривредном производњом, више су на нивоу статистичке грешке него озбиљних параметара подобних за изучавање и израду модела унапређења и развоја.

Учешће државе у пројектима развоја осигурања у пољопривреди посебно у почетној фази мора да буде значајно и вишеструко, од активности израде програма, креирања институционалног оквира спровођења потребних мера, до обезбеђивања неопходних финансијских средстава којима ће имплементација пројеката бити подржана. Искуства развијених земаља у области пољопривредног осигурања, конзистентна су са претходно изнетим ставом неопходности постојања државног интервенционизма како у сектору пољопривреде, тако и пољопривредног осигурања. Оваква ситуација је потпуно логична јер је производња хране током историје представљала стратешку делатност, чији значај је додатно порастао вишеструким увећањем потреба за храном на глобалном нивоу, и увећања значаја пољопривреде за сектор енергетике.

Државно дефинисање циљева и механизма њихове реализације, уз учешће свих заинтересованих страна у процесу имплементације и унапређивања модела "изведене" или "условљене" обавезности пољопривредног осигурања чије је спровођење најефикасније кроз форму јавно-приватног партнерства: државе и државних институција, друштава за осигурање, корисника пољопривредних осигурања и институција Европске уније, заправо представља најефикаснији приступ остваривања зацртаних циљева.

У зависности од степена опредељености учесника у процесу, доминантно државе, и усмерености ка реализацији циља (изградње и имплементације модела којим ће се омогућити развој осигурања у пољопривреди), интензитет државног учешћа временом би требало да опада, да има карактер дегресивног, до нивоа постојања који гарантује функционисање модела без непотребног утицаја на законе тржишта осигурања. Сваки државни интервенционизам, а посебно прекомеран, заправо суспендује функције тржишта и резултира деформацијама које прикривају праву суштину (државно ограничавање цена добара и услуга путем администарствиног регулисања и контролисања, количина робе у промету, слободе промета и сл.), што на крају доводи до слома система у коме је успостављен и функционисао.

Као пример који у одређеној мери потврђује претходно изнети став, је наметање обавезности појединих производа осигурања било од стране државе или изведено као услов

коришћења неких других услуга попут банкарских кредита. Друштва за осигурање, правна лица која су профитно оријентисана, уместо већих трошкова усмерених за развој тржишта производа добровољних осигурања, програме пословања базирају на финансирању освајања што већег удела на тржишту обавезних осигурања, јер тај приступ практично гарантује добит. Користи корисника услуга осигурања од оваквог приступа су врло упитне, што делимично образлаже и тренутно стање развијености осигурања у Републици Србији.

Подзакључци који проистичу из претходног закључка могу се сублимирати у неколико теза.

Без државног интервенционизма неће се створити услови за развој и унапређење производа осигурања у пољопривреди, што ће даље произвести константну претњу по:

- а. лица која се баве пољопривредном производњом, услед значајне изложености ризицима који прете сектору пољопривреде и штетама које настају као последица њиховог остваривања,
- б. буџет земље, јер досадашње искуство показује да материјалне штете од елементарних непогода и зараза које погађају животиње на фармама, санира држава буџетским средствима што је приступ који је и узроковао лоше навике и погрешна очекивања код популације потенцијалних корисника услуга осигурања, односно доминантно је утицао да осигурање у пољопривреди не оствари онај степен развоја који је објективно могао уз правилну подршку државе, и
- в. сектор пољопривреде, који неће остварити оне стопе раста које су реално могуће, неће постати конкурентан произвођачима из Европске уније чијој конкуренцији ће у релативно кратком периоду времена бити изложен укидањем увозних ограничења и царинске заштите, тако да домаћи производ не само да неће освојити друга тржишта, него постоји реална претња да ће изгубити и позиције на домаћем тржишту.

ЛИТЕРАТУРА

Коришћене књиге и уџбеници

- [1] "Анализа временских серија" Златко Ј Ковачић, Економски факултет у Београду, Београд 1998
- [2] "Банкарство" Ђорђе Ђукић, Војин Бјелица, Живота Ристић; Економски факултет у Београду; Београд 2004
- [3] "Економетријски методи" Милена Јовичић, Економски факултет у Београду, Београд 1989
- [4] "Економска статистика" Драгослав Младеновић, Владислав Ђолевић Економски факултет у Београду,
- [5] "Евалуација и ризик" Милован Станишић, Љубиша Станојевић, Универзитет Сингидунум; Београд 2008
- [6] "Јавне финансије", Вук Огњановић, Војноиздавачки завод, Београд 2004
- [7] "Математичка статистика" Зоран А. Ивковић, Научна књига, Београд 1992
- [8] "Макроекономија", Majkl Burda i Čarls Vilpoš, Centar za liberalno demokratske studije, Beograd, 2004
- [9] "Монетарне и јавне финансије", Зоран Бингулац, Миодраг Јовановић, Борко Крстић, Мегатренд универзитет, Београд 2003
- [10] "Mikroekonomska analiza", Mate Babić, Mate, Zagreb, 2000
- [11] "Monetarna ekonomija, bankarstvo i finansijska tržišta"; Frederic S Mishkin; Data Status, Novi Sad, 2004
- [12] "Осигурање", Јелена Кочовић и Предраг Шулејић, Економски факултет у Београду, Београд 2006.
- [13] "Осигурање на прекретници", Јелена Кочовић, Јово Вулета, Чугура принт, Врњачка Бања 2004
- [14] "Право осигурања", Јасна Пак, Универзитет Сингидунум, Београд 2011.
- [15] "Тржиште капитала-Теорија и пракса", Томислав Брзаковић; Чугура принт, Београд 2007
- [16] "Теоријска статистика", Владислав М. Милошевић, Научна књига, Београд 1990
- [17] "Финансијска и актураска математика", Јован Рашета; Универзитет Сингидунум; Београд 2007

- [18] "Финансијска тржишта и инструменти", Дејан Д. Ерић, Чигоја, Београд 2003 Београд 1995
- [19] "Statistika", Paul Newbold, William L. Carlson, Betty Thorne, Mate, Zagreb, 2010
- [20] "Ekonomika osiguranja", D. Ogrizović, ZOIL Sarajevo, Sarajevo 1985.
- [21] "The Origin and Early History of Insurance", C.F. Trenerry, The Lawbook Exchange, Ltd, Clark, New Jersey, 2009

Консултована правна акта

1. Закон о осигурању ("Сл. гласник РС", бр. 55/2004, 70/2004 – испр., 61/2005 – др. Закон, 85/2005 - др. Закон; 101/2007, 63/2009 – одлука УС, 107/2009, 99/2011, 119/2012 и 116/2013)
2. Закон о банкама ("Сл. гласник РС", бр. 107/2005 и 91/2010)
3. Закон о облигационим односима ("Сл. лист СФРЈ", бр. 29/78, 39/85, 45/89 – одлука УСЈ и 57/89, "Сл. лист СЦГ", бр.1/2003 – Уставна повеља)
4. Закон о тржишту хартија од вредности и других финансијских инструмената ("Сл. гласник РС", бр. 47/01)
5. Закон о Народној банци Србије ("Сл. гласник РС", бр. 72/2003, 55/2004, 85/2005 – др. закон, 44/2010, 76/2010 и 106/2012)
6. Закон о контроли државне помоћи ("Сл. гласник РС", бр. 51/2009)
7. Закон о пољопривреди и руралном развоју ("Сл. гласник РС", бр. 41/2009 и 10/2013 – др. закон)
8. Закон о буџету Републике Србије за 2014. годину ("Сл. гласник РС", бр. 110/2013)
9. Национална стратегија заштите и спасавања у ванредним ситуацијама ("Сл. гласник РС", бр.86/2011)

Коришћени извештаји

1. Agriculture in the European Union, Statistical and Economic information Report 2013
2. Agriculture in the European Union, Statistical and Economic information Report 2012
3. Agriculture in the European Union, Statistical and Economic information Report 2011
4. Agricultural Policy Perspectives Briefs; The CAP in perspective: from market intervention to policy innovation
5. Agricultural Policy Perspectives Briefs; The future of CAP direct payments
6. Agricultural Policy Perspectives Briefs; The future of CAP market measures
7. Agricultural Policy Perspectives Briefs; The future of rural development policy
8. Agricultural Policy Perspectives Briefs; Overview of CAP Reform 2014-2020
9. Annual Disaster Statistical Review 2012, CRED, IRSS, Université catholique de Louvain
10. Annual Disaster Statistical Review 2011, CRED, IRSS, Université catholique de Louvain
11. Annual Disaster Statistical Review 2010, CRED, IRSS, Université catholique de Louvain
12. Annual Global Climate and Catastrophe Report – Impact Forecasting – 2013 AON Benfield
13. Annual Global Climate and Catastrophe Report – Impact Forecasting – 2012 AON Benfield
14. Annual Global Climate and Catastrophe Report – Impact Forecasting – 2011 AON Benfield
15. Annual Global Climate and Catastrophe Report – Impact Forecasting – 2010 AON Benfield
16. World Disasters Report 2012, International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies
17. World Disasters Report 2011, International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies
18. World Disasters Report 2010, International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies
19. World Disasters Report 2009, International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies
20. World Disasters Report 2005, International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies
21. Преглед броја осигурања, броја осигураника и премије по врстама и тарифама осигурања за Србију у 2013. години – Народна банка Србије
22. Број и износ штета по врстама и тарифама осигурања за Србију у 2013. години – Народна банка Србије
23. Преглед броја осигурања и премије по друштвима за осигурање у 2013. години – Народна банка Србије
24. Број штета по друштвима за осигурање у 2013. години – Народна банка Србије
25. Решене и резервисане штете по друштвима за осигурање у 2013. години – Народна банка Србије
26. Преглед броја осигурања, броја осигураника и премије по врстама и тарифама осигурања за Србију у 2012. години – Народна банка Србије

27. Број и износ штета по врстама и тарифама осигурања за Србију у 2012. години – Народна банка Србије
28. Преглед броја осигурања и премије по друштвима за осигурање у 2012. години – Народна банка Србије
29. Број штета по друштвима за осигурање у 2012. години – Народна банка Србије
30. Решене и резервисане штете по друштвима за осигурање у 2012. години – Народна банка Србије
31. Преглед броја осигурања, броја осигураника и премије по врстама и тарифама осигурања за Србију у 2011. години – Народна банка Србије
32. Број и износ штета по врстама и тарифама осигурања за Србију у 2011. години – Народна банка Србије
33. Преглед броја осигурања и премије по друштвима за осигурање у 2011. години – Народна банка Србије
34. Број штета по друштвима за осигурање у 2011. години – Народна банка Србије
35. Решене и резервисане штете по друштвима за осигурање у 2011. години – Народна банка Србије
36. Преглед броја осигурања, броја осигураника и премије по врстама и тарифама осигурања за Србију у 2010. години – Народна банка Србије
37. Број и износ штета по врстама и тарифама осигурања за Србију у 2010. години – Народна банка Србије
38. Преглед броја осигурања и премије по друштвима за осигурање у 2010. години – Народна банка Србије
39. Број штета по друштвима за осигурање у 2010. години – Народна банка Србије
40. Решене и резервисане штете по друштвима за осигурање у 2010. години – Народна банка Србије
41. Преглед броја осигурања, броја осигураника и премије по врстама и тарифама осигурања за Србију у 2009. години – Народна банка Србије
42. Број и износ штета по врстама и тарифама осигурања за Србију у 2009. години – Народна банка Србије
43. Преглед броја осигурања и премије по друштвима за осигурање у 2009. години – Народна банка Србије
44. Број штета по друштвима за осигурање у 2009. години – Народна банка Србије
45. Решене и резервисане штете по друштвима за осигурање у 2009. години – Народна банка Србије
46. Преглед броја осигурања, броја осигураника и премије по врстама и тарифама осигурања за Србију у 2008. години – Народна банка Србије
47. Број и износ штета по врстама и тарифама осигурања за Србију у 2008. години – Народна банка Србије
48. Преглед броја осигурања и премије по друштвима за осигурање у 2008. години – Народна банка Србије
49. Број штета по друштвима за осигурање у 2008. години – Народна банка Србије

50. Решене и резервисане штете по друштвима за осигурање у 2008. години – Народна банка Србије
51. European Insurance in Figures 2013 – Insurance Europe
52. European Insurance in Figures 2012 – Insurance Europe
53. European Insurance in Figures 2011 – Insurance Europe
54. 2013 Financial Report – Swiss Re
55. Government Support to Agricultural Insurance – The World Bank
56. Weather Index Insurance for Agriculture – The World Bank
57. Weather Index-based Insurance in Agricultural Development – World Food Programme
58. Insurance as an Adaptation to Climate Variability in Agriculture – CEIGRAM
59. Risk Management and Agricultural Insurance Schemes in Europe – European Commission

Консултоване електронске презентације:

www.worldbank.org

www.ec.europa.eu

www.dunav.com

www.deltagenerali.rs

www.uos.rs

www.mfin.gov.rs

www.nbs.rs

www.allianz.com

www.paragraf.rs

www.insuranceforagriculture.com

www.insuranceeurope.eu

www.eurostat.ec.europa.eu

www.lloyds.com

www.swissre.com

www.stat.gov.rs

www.cred.be

www.aon.com

www.aptaracorp.com

www.ifrc.org

www.fcic.law.stanford.edu

www.ceigram.upm.es

www.ucionicaistorije.files.wordpress.com

www.wfp.org